

ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

A STUDY OF SUFFICIENCY ECONOMY CONCEPTS IN
CONGRUENCE WITH BUDDHIST PRINCIPLES APPEARED IN
THE THERAVADA BUDDHIST TEXTS

พระวิทยา ภาณสารโร (คัมภีร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระวิทยา ภาณสารโ (คัมภีร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Sufficiency Economy Concepts in Congruence with
Buddhist Principles Appeared in the Theravada Buddhist Texts.

Phra Witthaya Yannasalo (Koomrad)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts (Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร)

.....กรรมการ

(พระมหาวรญาณ วรบุญ)

.....กรรมการ

(ศ.ดร.กาญจนา เจริญชัย)

.....กรรมการ

(นายวัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล)

.....กรรมการ

(ดร.สมจิตรา กิตติมานนท์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาวรญาณ วรบุญ, ดร.

ประธานกรรมการ

ศ. ดร.กาญจนา เจริญชัย

กรรมการ

นายวัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	: พระวิथा ภาณสาโร (คัมภีร์ราชภัฏ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	: พระมหาวิญญู วรณฺฑ, ดร. ป.ธ.๗., พธ.บ., M.A., Ph.D.
	: ศ.ดร. กาญจนา เกรียงไกร อ.บ., M.A., Ph.D.
	: นายวัฒน์ กัลยาณพัฒน์กุล ป.ธ.๙., กศ.ม.
วันที่สำเร็จการศึกษา	: ๐๗ / ๐๓ / ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและในทรรศนะของนักคิดไทย ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อประยุกต์หลักพุทธธรรม กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารคือคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับแปล ตลอดจนเอกสาร ตำราวิชาการ ผลงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้น นำข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในเอกสารข้างต้นมาศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์และเสนอแนะ ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า

เศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสามพอดี พอดี พออยู่ พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถคุ้มครองตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป

หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชุกงูไปในทาง

เสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติ
 เกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้
 รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ หลักทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔
 ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอันเป็นหลักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม
 อันเป็นหลักจริยธรรมที่ดั่งาม สอนให้รู้จักความพอดี พออยู่ พอกิน

ส่วนการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในสังคมไทยนั้น พบว่า มีการ
 ประยุกต์ใช้ทั้งในระดับนโยบาย ระดับองค์กร และระดับบุคคล โดยในระดับนโยบายนี้ มีการนำปรัชญา
 เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ - ๑๐ เพื่อเสริมสร้าง
 ความมั่นคงและยั่งยืนของประเทศ ในระดับองค์กร พบว่า มีหลายหน่วยงานนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้
 เช่น สำนักงานประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนในระดับบุคคล
 พบว่า มีการประยุกต์ใช้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันของตนเอง เช่น ชุมชนวัดพระราม ๙ เป็นต้น

Thesis Title : A Study of Sufficiency Economy Concept in Congruence with Dhamma in Theravada Buddhist Texts.

Researcher : Phra Witthaya yannasalo (koomrad)

Degree : Master of Arts (Buddhism Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Waranyu Sonchun Pali VII., B.A., M.A., Ph.D.

: Prof. Dr. Kanchana Ngourungsi B.A., M.A., Ph.D.

: Mr. Watthana Kunrayapatthanakul Pali IX.,M.Ed.

Date of Graduation : 07 / 03 / 2011

ABSTRACT

The purposes of this study consisted of 3 objectives: 1) to study the concepts of His Majesty the King's theory of Sufficiency Economy and the Thai attitude of a thinker; 2) to study the meanings and concepts of the Advantages of the Four States of Existence (Ditthadhammikattapayojana 4) extracted from the Theravada Buddhism Texts and; 3) to apply the Advantages of the 4 States of Existence to the theory of Sufficiency Economy of the present day society. The data gathering had been done from Tipitaka texts, translation versions, related documents, textbooks as well as related research work. The data analysis was based on Sufficiency Economy concepts and Buddhist doctrines on sufficiency concepts. According to the findings from the study, the following results revealed:

According to the study of meanings, Sufficiency Economy was the economy based on adequacy of survival, self sufficiency and economic sufficiency that did not bring any harm or trouble to the person. It required establishing one's own economic fundamental strength in moderate way. It should not be led to ambition or fast track to prosperity. It was believed that the theory of Sufficiency Economy will lead one's life to be progressive and prosperous.

Considering the congruence of Theravada Buddhism and the theory of Sufficiency Economy, both referred to endeavors in working, honesty of performing occupation, and skill practice to well function one's job. They required training to achieve wisdom from which is used to investigate and find the best and appropriate means in leading life. To be successful in life by applying Buddhist concepts to Sufficiency Economy, one would know well to manage life with the

right provision, maintenance, and saving. One would know how to find good friends, avoid the deal with the evil ones, contact only with the experts and specialists who will give good advice to both one's life and one's profession. More than anything else, one would know how to manage moderate way of spending and saving, not to be exceedingly operated.

It was concluded that, the Dhamma on the Advantages of the 4 States of Existence from Theravada Buddhist texts and the theory of Sufficiency Economy applied to one's life together would certainly lead to the true happiness, success and ethics.

Changes in the context of globalization change much faster and more complex. Need to define appropriate strategies for developing countries. The strengthening of the structure of various systems. Potential within the country. Compete in globalization. And create a knowledge base that is immune to the changes. Have a literacy. Along with the development of a fair distribution. And to strengthen equality of people in society. And the strength of the local community. As well as restoration and conservation of natural resources and environmental quality, integrity was the foundation for continuing the development of a solid. And maintain a database of community life and society. And strengthening Governance in the management of national governance at all levels. This will lead to a stable and sustainable development. Can play a role in the international community. With the prestige and dignity. The main development strategy during the 10th Plan contains key concepts, economic sufficiency as a guideline in developing countries.

But how to apply the Buddhism principles in sufficiency economics of Thai society, it can be found in three levels, viz., 1) Thai policy level, found that Thai government's economic policies has use the sufficiency economy philosophy to make The 9th and 10th National Economic and Social Development Plan for support the stability and sustainability of Thailand, 2) organizational level, found that many state agencies has perform their work according to sufficient economy philosophy, such as, the Office of His Majesty the King's Project and ministries etc., and 3) individual level, found that Thai society has applied for protect themselves, such as, the community of Wat Phra ram 9 etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายฝ่าย ขอกราบขอบขอบคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณพระเทพปริยัติเมธี เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ที่ให้โอกาสทางการศึกษา ขออนุโมทนาขอบคุณ พระมหาวรญาณ วรบุญ,ดร. ศ.ดร.กาญจนา เงามั่งชี และอาจารย์วัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล ที่ให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ตรวจสอบ และให้คำปรึกษาเป็นอย่างดีในการทำวิทยานิพนธ์ และกราบขอบพระคุณพระมหาสุทิตย์ อาภากรโร ที่ได้เมตตาให้คำชี้แนะ รวมทั้ง เจริญพร ดร.สมจิตรา กิตติมานนท์ ตลอดจนบรรณารักษ์ห้องสมุด และเจ้าหน้าที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่คอยให้การช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งกัลยาณมิตรระดับปริญญาโททุกรูป ที่คอยให้คำแนะนำและให้กำลังใจ

ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่อจำเนียร คุณแม่ขวัญตา คุณราชฤทธิ์ ให้การดูแลสนับสนุนเรื่องทุนการศึกษาและเป็นกำลังใจเสมอมา

สุดท้าย ขอกราบขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลักดัน สนับสนุน และเป็นกำลังใจ

ขออภัยที่ไม่ได้ระบุนาม แต่อย่างไรก็ตามขอให้ทุกท่านเข้าใจว่าความสำเร็จนี้เกิดขึ้นได้เพราะท่านคนหนึ่งที่ได้เป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์ในการทำงานวิจัยนี้

ขอขอบความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ น้อมบูชาพระรัตนตรัย ขออุทิศส่วนที่เป็นกุศลบูชา บิดามารดา ครูอาจารย์ พระอุปัชฌาย์ ตลอดจนผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระวิทยา ภาณสาโร (คัมภีร์)

๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ช
สารบัญตาราง	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๑๐
๒.๑ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง	๑๐
๒.๒ ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง	๑๒
๒.๓ ความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๑๒
๒.๔ แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง	๑๕
๒.๔.๑ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	๑๕
๒.๔.๒ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ศ.นพ.ประเวศน์ วัะสี	๒๒
๒.๔.๓ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล	๒๗
๒.๔.๔ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน	๒๙
๒.๔.๕ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง	๒๙
๒.๔.๖ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ดร.อาชว์ เตาลานนท์	๓๑

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๕ การน้อมนำกระแสพระราชดำรัส คุณธรรม ๔ ประการ และเศรษฐกิจพอเพียงฯ	๓๑
๒.๖ การพัฒนาชีวิตด้วยคุณธรรม ๔ ประการ	๓๒
๒.๗ ข้อดีของการปฏิบัติตนตามคุณธรรม ๔ ประการ	๓๔
บทที่ ๓ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม	๓๖
๓.๑ ความสำคัญของหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ	๓๖
๓.๒ หลักของทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ	๓๗
๓.๒.๑ อุฏฐานสัมปทา	๓๗
๓.๒.๒ อารักขสัมปทา	๔๑
๓.๒.๓ กัลยาณมิตตตา	๕๖
๓.๒.๔ สมชีวิตา	๖๒
บทที่ ๔ การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมในปัจจุบัน	๘๔
๔.๑ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๘๔
๔.๑.๑ อุฏฐานสัมปทา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๘๔
๔.๑.๒ อารักขสัมปทา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๘๗
๔.๑.๓ กัลยาณมิตตตา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๘๙
๔.๑.๔ สมชีวิตา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๙๐
๔.๒ การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับระดับนโยบาย องค์กร และบุคคล	๑๐๐
๔.๒.๑ ระดับนโยบาย	๑๐๐
๔.๒.๒ ระดับองค์กร	๑๐๓
๔.๒.๓ ระดับบุคคล	๑๐๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๑
บรรณานุกรม	๑๑๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๖

สารบัญแผนภูมิ

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๑. สรุปแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๒๑
แผนภูมิที่ ๒. ธรรมจักรแห่งเศรษฐกิจพอเพียง	๒๖
แผนภูมิที่ ๓. กระบวนการปฏิบัติคุณธรรม ๔ ประการ	๓๓
แผนภูมิที่ ๔. ความสอดคล้องระหว่างหลักธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๘๒
แผนภูมิที่ ๕. สรุปการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๑๐๐

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๑. แสดงความสอดคล้องของหลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันที่มีกัตประโยชน์ ๔ ประการ กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๖๙
ตารางที่ ๒. ชีวิตในกรอบแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธธรรม	๘๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสกั	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
อ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จกุก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จกุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ปฎิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิมังค์	ปฎิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------	---------	----------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปัลลณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทส.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	อรรถกถา	(ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘. หมายถึง มัชฌิมนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๓ ข้อ ๘๖ หน้า ๘๗ - ๘๘.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกและสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาารุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง ส่งผลให้ผู้คนในสังคมต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมทั้งได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญ ได้แก่ การเอาตัวเอาเปรียบผู้อื่นและเห็นแก่ตัวจนขาดคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต การเบียดเบียนกัน การทำร้ายกันและกัน การทุจริตคอร์รัปชั่น การแบ่งแยกฝ่ายและการขาดความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาตินับวันจะกลายเป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไข และยิ่งหากปล่อยไว้ให้เนิ่นนานออกไปก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงจำเป็นต้องสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เปี่ยมด้วยคุณธรรมจริยธรรม เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และนำไปสู่การแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหาในอนาคต

พระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการนำเสนอทางออกให้กับสังคมปัจจุบัน ที่จะช่วยสร้างสังคมให้เข้มแข็งตามวิถีของชาวตะวันออกและวิถีพุทธซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธได้กล่าวถึงการรู้ความจริงของสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ว่า ทุกสิ่งนั้นไม่เที่ยงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้นจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้งจะทำให้รู้จักความพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเองและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยให้สิ้นเปลืองโดยไร้เหตุ ฉะนั้นเมื่อมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน จะมีการดำเนินการด้านต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก่อให้เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติตามเงื่อนไขและวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ ไม่สร้างความขัดแย้งและความแตกต่างทางวัฒนธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความพอเพียงว่า “ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้น

มันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก”^๑

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ^๒

หลักเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ ได้รับการสานต่อและรณรงค์กันอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ยังปรากฏหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อขยายผลไปสู่การปฏิบัติ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์^๓ ประการ

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือสอนให้คนเรารู้จักการพอประมาณ ความพอดีไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รู้จักความมีเหตุผลและพึ่งตนเองเป็นหลัก การวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและในวรรณคดีของนักคิดไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อประยุกต์หลักพุทธธรรม กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑.

^๓ อรรถกถาสก. (บาลี) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ จะศึกษาหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้านความเป็นมา ความสำคัญ ความหมาย และความสัมพันธ์ระหว่างหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตลอดจนว่าด้วยพระสูตร เป็นหลัก

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ความสอดคล้องกันระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๔.๒ การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรม
- ๑.๔.๓ การนำหลักพุทธธรรม กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

๑.๕.๒ ความสอดคล้อง หมายถึง การดำเนินชีวิตโดยใช้หลักพุทธธรรม ไม่ขัดกับหลักสัมมาอาชีวะ

๑.๕.๓ หลักพุทธธรรม คือ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกเผยแผ่แสดงโปรดเวไนยสัตว์ เป็นเวลายาวนานถึง ๔๕ พรรษา เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของทุกข์และวิธีการดับทุกข์ พุทธธรรม ของพระพุทธเจ้านั้นแต่เริ่มสืบทอดกันด้วยวิธีท่องจำแบบปากต่อปาก สมัยต่อมาจึงได้มีการบันทึกไว้เป็นตัวอักษร คัมภีร์ที่บันทึกพุทธธรรมนั้น เรียกว่า พระไตรปิฎก และมีคำอธิบายจัดไว้เป็นหมวดคัมภีร์ เรียกชื่อต่างๆ เช่น อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หลักพุทธธรรมในงานวิจัยนี้หมายถึงหลักทฤษฎีธรรมมีกัถลประโยชน์ ๔ ประการ เท่านั้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมานานกว่า ๒๕ ปีแล้ว ตั้งแต่ก่อนที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เมื่อกลางปี ๒๕๔๐ และต่อมาภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้พสกนิกรรอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของความพออยู่พอกิน ว่ามีผลอย่างไรต่อราษฎรและประเทศชาติ

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ คำว่าพอเพียง มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับใช้ของเท่านั้น แต่มีความหมายว่า พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง พอเพียงนี้ ก็มีความหมายว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ Self-Sufficiency นั้น หมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิดอันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าจะทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข^๔

ดร. พิเศษฐ์ ใจทยักัง ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ ๘๑ พรรษา ได้จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความ

^๔กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไถ้องค์ราชัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘๒.

ระมัดระวังยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และ ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานทางจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ มีปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้ สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๕

ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานไว้ในหนังสือ “ได้เบื้องพระยุคลบาท” ว่าพระเจ้าอยู่หัวได้รับสั่งมาเรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง และประโยคหนึ่งที่ทรงอธิบายไว้ว่า คำหัวใจก็คือคำว่าพอ เศรษฐกิจพอเพียงก็คือคำว่า พอ คุณจะมีชีวิตที่ตั้งอยู่บนมาตรฐานความพออย่างไร ความพอก็คือคำว่าพอประมาณ ความ พอประมาณ พระองค์ขยายความต่อไปอีก ไม่ใช่ผมพูดนะครับ พอประมาณคือพอแต่จำเพาะ ตัวเองที่หากินได้อย่างมีเหตุมีผล ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จึงไม่ต้องไปเบียดเบียนคนอื่นเขา แน่นนอนมาตรฐานแต่ละคนไม่เหมือนกัน ไม่ใช่ทุกคนจะให้จนเหมือนกันหมด นั่นก็ไม่ใช่ชีวิตจริง บางคนมาตรฐานมีสมบัติเท่ากันอะไรก็โชคดีไป มาตรฐานก็อยู่แค่นี้ อีกคนกินแต่เงินเดือนจริง ๆ มาตรฐานก็อยู่แค่นี้ แต่ทุกคนต้องมีมาตรฐานเส้นระดับพอดีของตัวเอง คือ ต้องสร้างมาให้ได้ แล้ว ยึดตรงนั้นเป็นหลัก ซึ่งภาษาทางพุทธเราก็สอนอยู่แล้วเส้นทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทาง สายกลาง คือไม่หย่อน ไม่ตึงเกินไป เหมาะสมแต่ละคน^๖

ไสว มาลาทอง ได้กล่าวถึงเรื่องมัตตัญญูตา ไว้ในหนังสือ “การศึกษาจริยธรรม” ว่า ความรู้จักพอประมาณ (มัตตัญญูตา) คือความรู้จักความพอดี ความเหมาะสม เช่น รู้จักประมาณ ในการบริโภคอาหาร รู้จักประมาณในการจ่ายทรัพย์ รู้จักประมาณในการทำงาน รู้จักประมาณใน การพักผ่อน รู้จักประมาณในการเล่น รู้จักประมาณในการเรียน ในการอ่านหนังสือ เป็นต้น รู้จัก พอดีพอเหมาะดังกล่าว จัดเป็นสัปปริยธรรม คือ มัตตัญญูตา^๗

^๕พิศิษฐ์ ใจทยักัง, ดร. ๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๓.

^๖สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร. ได้เบื้องพระยุคลบาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐๓.

^๗ไสว มาลาทอง, การศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐.

ผศ. ทองทิพภา วิริยะพันธุ์ ได้กล่าวถึงพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ในหนังสือ **“เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ”** ว่า พระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการนำเสนอสู่สังคมตามวิถีทางของชาวตะวันออกและวิถีพุทธซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลักตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธได้กล่าวถึงการรู้ความจริงของสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ว่า ทุกสิ่งนั้นไม่เที่ยงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้นจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้งจะทำให้รู้จักความพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเองและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยให้สิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ เนื่องจากผู้ที่มีความพอในจิตใจจะรู้จักประมาณตน ใช้เหตุผลและยังใช้ความรู้ในการพิจารณาด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มีจิตสำนึกในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตจึงรู้จักควบคุมจิตใจของตนไม่ให้เกิดความโลภอันจะนำไปสู่ความเสี่ยงที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและส่วนรวม^๕

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **“การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม”** ว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีสถานภาพที่สำคัญสองประการ สถานภาพแรก คือเป็นทิศทางสำคัญในการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมที่ทำให้สามารถพึ่งตัวเองได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านระบบตลาดอย่างน้อยหนึ่งในสี่ของกิจกรรมทั้งหมด อีกสถานภาพหนึ่ง คือแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยความพอเพียงหรือความพอประมาณคือไม่ฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่จำเป็นต้องกระเปียดกระเสียวจนเกิดความเดือดร้อน แต่ที่สำคัญก็จะต้องมีเหตุผล แต่เป็นเหตุผลในพุทธธรรมหรือจริยธรรมของทุกศาสนา นั่นคือความไม่โลภจนเกินไป ซื่อสัตย์สุจริต และไม่เอาเปรียบผู้อื่น เพราะถ้าทุกคนในสังคมดำเนินชีวิตในลักษณะเช่นนี้สังคมโดยส่วนรวมก็จะมีความสุข เป็นผลดีแก่สมาชิกในสังคมทุก ๆ คน^๖

^๕ ทองทิพภา วิริยะพันธุ์, ผศ. **เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ** (กรุงเทพมหานคร : G.P. CYBERPRINT, ๒๕๕๐), หน้า ๐๐๔.

^๖ อภิชัย พันธเสน, ศ.ดร. **การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหามิตร ลีตปนฺโญ (วันยาว) ได้ศึกษาเรื่อง “**ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ**” พบว่าความรู้จักพอประมาณมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณของคนให้มีความสำนึก (โยนิโสมนสิการ) ก่อนแล้วจึงอุปโภคบริโภค คือ การยกระดับชีวิตที่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ของบุคคลได้ อย่างไรก็ตามความรู้จักพอประมาณจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยหลักธรรม เช่น หลักสัปปริสธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมีเหตุผล หลักอภินนทปฏิบัติ ธรรมที่เป็นแก่นสารที่แท้จริง เป็นต้น เป็นเครื่องเกื้อหนุน ผู้ปฏิบัติได้ยอมนำความสุขให้แก่ตนเองและความสันติสุขแก่สังคม ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเริ่มจากการแก้ปัญหาโครงสร้างการดำเนินชีวิตของเกษตรกรให้สามารถยังชีพได้อย่างพอเพียง ด้วยการบริหารจัดการระบบโครงสร้างการผลิตที่สนองตอบการบริโภค เน้นคุณภาพที่ความพอเพียงของการผลิตและการบริโภคมีใช้ตลอดปี ด้วยการเกษตรกรรมบนพื้นฐานของพึ่งตนเอง โดยการผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ที่เหลือก็แบ่งปันและขาย ส่วนความเหมือนกัน คือ ทั้งสองแนวคิดจะเน้นการพึ่งตนเอง การเอื้ออาทรกัน ความเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก มุ่งพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน^{๑๐}

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ) ได้ศึกษาเรื่อง “**การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา**” พบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมมีความสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ คือ ด้านปรัชญา ด้านโครงสร้าง และด้านกระบวนการ กล่าวคือ พระพุทธศาสนาในส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจแนวพุทธและเศรษฐกิจพอเพียงต่างมีปรัชญาอันประกอบด้วยหลักการและอุดมการณ์ด้านเศรษฐกิจที่เป็นไปด้วยกันได้อย่างกลมกลืนประสานเชื่อมโยงกัน คือ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความเป็นธรรมสูง คำนึงถึงประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นองค์รวมไม่มองเรื่องของเศรษฐกิจแบบแยกเป็นส่วน ๆ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาโดยเริ่มจากสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้อง สัมมาวาจา วชิสุจริต สัมมากรรมันตะ

^{๑๐}พระมหามิตร ลีตปนฺโญ (วันยาว), “**ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ**”, **พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

กายสุจริต สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ไม่ประมาท ยึดหลักความสมดุล ๓ ประการ คือ ความสมดุล ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และวัตถุกับจิตใจ^{๑๐}

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์ เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์” พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ เศรษฐศาสตร์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความคล้ายคลึงกันได้แก่ ความพอประมาณ ความ มีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยที่มัชฌิมาปฏิปทาและความพอประมาณ เป็นวิธีการ หรือหนทางในการพัฒนาตน ขณะที่โยนิโสมนสิการและความมีเหตุผลเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก ในการพัฒนาตน ส่วนอัมปมาทธรรมและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน^{๑๑}

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้ศึกษาเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกกับทางสาย กลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” พบว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่หลากหลายนั้น หากจะให้มีความคุ้มค่าที่แท้จริงและแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ก็จะต้องให้มีกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การแจกจ่าย การสร้างงาน ฯลฯ จะต้อง เป็น สัมมาเศรษฐกิจธรรม คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายเพื่อการยกระดับ คุณภาพชีวิตมนุษย์ ทั้งร่างกายและจิตใจ รวมตลอดไปถึงสังคม ชุมชน ระบบนิเวศ และโลกเป็นส่วนรวมด้วย^{๑๒}

^{๑๐}พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมอง ของพระพุทธศาสนา”, **พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) หน้า ๗.

^{๑๑}พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, **การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดย เปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๓.

^{๑๒}มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕) หน้า ๑๑๘.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการดำเนินการดังนี้

๑.๗.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๗.๒.๑ ค้นหาข้อมูลแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

๑.๗.๒.๒ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลหลักธรรมจากหนังสือ เอกสารผู้เชี่ยวชาญด้านหัวข้อธรรมะที่มีองค์ความรู้สอดคล้องเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิด ความเป็นมา ความสำคัญและความหมายของแนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ สามารถประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้กับสังคมในปัจจุบัน

บทที่ ๒

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย ความสำคัญ ความเป็นมา แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงของบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องจากหลากหลายอาชีพ และการน้อมนำกระแสพระราชดำรัส คุณธรรม ๔ ประการ และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติของประชาชน ตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้^๑

เศรษฐกิจพอเพียง คือเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่างๆ ดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้นจากนั้นจึงพัฒนาสู่การกินดีอยู่ดี

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาหรือแนวคิดโดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่ช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง พอเพียง ไม่โลภมาก มีเหตุผล และไม่ประมาท

หลักเศรษฐกิจพอเพียงยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการ คือ

๑. ดำเนินจิตใจ

ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการพัฒนาคน ความว่า

^๑กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไท้องค์ราชัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๘.

“...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...”

๒. ด้านสังคม

แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหลั่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน...”

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งการเพิ่มมูลค่าโดยให้ยึดหลักการความยั่งยืน และเกิดประโยชน์สูงสุด ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...ถ้ารักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม นึกว่าอยู่ได้อีกหลายร้อยปี ถึงเวลานั้นลูกหลานของเราก็อาจหาวิธีแก้ปัญหาต่อไป เป็นเรื่องของเขา ไม่ใช่เรื่องของเรา แต่เราก็ทำได้ ได้รับความสิ่งแวดล้อมไว้ให้พอสมควร...”

๔. ด้านเทคโนโลยี

จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทย และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...การเสริมสร้างสิ่งที่ชาวบ้านชาวชนบทขาดแคลนและต้องการ คือความรู้ในด้านเกษตรกรรมโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เหมาะสม...”

“...การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปแบบหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมมีปัญหา...”

๕. ด้านเศรษฐกิจ

แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้และไม่มีที่การมุ่งที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...การที่ต้องให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเองเพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง...”

“...หากพวกเราร่วมมือร่วมใจกันทำสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ประเทศชาติของเราก็สามารถรอดพ้นจากวิกฤติได้...”

๒.๒ ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง

ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดระยะเวลา ๕ ทศวรรษ นับแต่ที่ได้ทรงริเริ่มการทรงงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนโดยทั่วไปเป็นต้นมา เป้าหมายสำคัญพื้นฐานที่ไม่เคยแปรเปลี่ยน คือ ขจัดความทุกข์ยากและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบทห่างไกลทุรกันดาร ซึ่งยากจนและต้องการความช่วยเหลือ มุ่งหมายที่จะให้ลดกระบวนการเศรษฐกิจ ระบบทุนนิยมสุดโต่ง โดยให้ลดระดับลงเพียงพอแก่ความจำเป็นและความเหมาะสมกับการรักษาและการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ บริโภคแต่พอเพียง ลดและบรรเทาการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ หันมาใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีที่ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการเดินทางสายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และพึงปรารถนาสำหรับบุคคลและสังคมที่ยั่งยืนนั่นเอง

๒.๓ ความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เน้นการพัฒนาประเทศที่ต้องสร้างพื้นฐานความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยเน้นความหมายของการพอมีพอกิน ซึ่งปรากฏอีกครั้งในพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันพุธที่ ๔ ธันวาคม

๒๕๑๗ ณ ศาลาดุสิตดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต อันถือเป็นจุดเริ่มต้นของข้อเสนอ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ชัดเจนในเวลาต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสพระราชดำรัสที่พระองค์ทรงพระราชทานอย่างชัดเจนเรื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันศุกร์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ณ ศาลาดุสิตดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต ซึ่งอธิบายว่า “พอเพียง” คือ ๑) พอประมาณ ๒) ซื่อตรง ๓) ไม่โลภมาก และ ๔) ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อเสนอในการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง โดยที่พระองค์ได้ทดลองปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม มาก่อนหน้าที่จะมีพระราชดำรัสในปี พ.ศ.๒๕๑๗ แล้วภายหลังจากที่พระราชดำรัสได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลในยุคนั้นเท่าที่ควร พระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าหารูปธรรมของรูปแบบที่ปฏิบัติได้จริง รูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การเกษตรทฤษฎีใหม่ และได้นำเสนอรูปแบบดังกล่าวต่อพลกนิกรของพระองค์เป็นครั้งแรก เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ณ ศาลาดุสิตดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต หลังจากนั้นได้รับสั่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันนี้ต่อเนื่องติดต่อกันทุกปี จนล่าสุดเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒ ก็ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เรื่องดังกล่าว อันเป็นการแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศตามพุทธธรรม^๒

ข้อความสำคัญตอนหนึ่งของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเป็นครั้งแรกแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ คือ “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่

^๒อภิชาติ พันธเสน, “พุทธเศรษฐศาสตร์” ใน การสัมมนาทางวิชาการโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน ครั้งที่ ๒ เรื่องฐานปัญญาไทยในโลกสากล จัดโดยราชบัณฑิตยสถาน กระทรวงศึกษาธิการ และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๖.

ในเวลา...”^๓ และข้อความที่สำคัญอีกตอนหนึ่งแห่งพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ผู้ที่เป็นเจ้า
 ใฝ่ ๆ เพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔
 ธันวาคม ๒๕๑๗ ความว่า “...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย
 ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย
 พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบ
 พออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรื่องอย่างยอด แต่ว่าจะมีความอยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับ
 ประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้เราก็จะอดอวยงยวดได้...”^๔

ในประเทศไทยเรานั้น มีกระแสเศรษฐกิจศาสตร์ทางเลือกอันเป็นที่รับรู้กันแพร่หลายมา
 นานมาแล้ว ทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจศาสตร์ชาวพุทธ เศรษฐศาสตร์ในแนวสีเขียวที่เน้นความยั่งยืน
 เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพึ่งตนเอง เศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการมีอาชีพที่อยู่นอกกระแส
 การตลาดอย่างเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน แต่ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ก็อยู่ในลักษณะที่
 กระจัดกระจาย ไม่ได้รับการยอมรับมากนัก จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
 ปัจจุบัน ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ในการพัฒนาในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศไทยโดยตรงมาอย่างยาวนาน
 ได้ทรงสรุปประสบการณ์ดังกล่าวออกมาเป็นพระราชดำรัสเกี่ยวกับ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงได้จุด
 กระแสให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวาง บรรลุอยู่ในแผนงานของราชการในหลายหน่วยงาน และ
 ได้รับการผลักดันอย่างจริงจัง เช่น กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น และที่สำคัญคือ ในแผนพัฒนา
 เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) ก็ได้นำเอาปรัชญาแห่งเศรษฐกิจ
 พอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศด้วย

^๓พระบรมราโชวาท ๑๖๘ องค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์
 เพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ.
 ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธานาคารพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^๔อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์
 สาขาต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๕๕๔.

๒.๔ แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๔.๑ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง มาตั้งแต่เริ่มงานพัฒนาเมื่อ ๕๐ กว่าปีที่แล้ว และทรงยึดมั่นหลักการนี้มาโดยตลอด โดยเฉพาะด้านการเกษตร เราเน้นการผลิตสินค้า เพื่อส่งออกเป็นเชิงพาณิชย์ เช่น เมื่อปลูกข้าวก็นำไปขาย และนำเงินไปซื้อข้าว เมื่อเงินหมดก็ไปกู้ เป็นอย่างนี้มาโดยตลอด จนกระทั่งชาวนาไทยตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้สิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาด้านนี้ จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือขึ้นเพื่อช่วยเหลือราษฎร นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งที่มาของเศรษฐกิจพอเพียงโครงการแรกๆ ของพระองค์ได้ทรงกำชับหน่วยราชการมิให้นำเครื่องมือกลหนักเข้าไปทำงาน ทรงรับสั่งว่า หากนำเข้าไปเร็ววัน ชาวบ้านจะละทิ้งจอบ เสียม และในอนาคตจะช่วยตัวเองไม่ได้ ซึ่งก็เป็นจริงในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชดำริวิธีการที่จะช่วยเหลือราษฎรด้านการเกษตร โดยได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ณ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการทำการเกษตรให้แก่ราษฎร

แรงดลพระราชหฤทัยในเรื่องทฤษฎีใหม่เกิดจากที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรบ้านกุดตอแก่น อำเภอกุดสิมคุ่มใหญ่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๕ และทรงพระราชทานพระราชดำรัสแก่บรรดาคณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในวันโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๕ ถึงข้อมูลเบื้องต้นจากปัญหาข้อเท็จจริงแล้วทรงวิเคราะห์เป็นแนวคิดทฤษฎีใหม่ในการแก้ไข ในเวลาต่อมาจึงมีพระราชดำริให้ทำการทดลอง “ทฤษฎีใหม่” ณ วัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการทดลองสรุปเป็นทฤษฎีใหม่ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖^๕

^๕สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๑.) หน้า ๒๒๗ – ๒๓๑.

ทฤษฎีใหม่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การจัดการด้านที่ดินและแหล่งน้ำในลักษณะ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ คือ ชุดสระและเลี้ยงปลา ๓๐ ส่วน ปลูกข้าว ๓๐ ส่วน ปลูกพืชไร่พืชสวน ๓๐ ส่วน และสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และเลี้ยงสัตว์ ๑๐ ส่วน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานดำริเพิ่มเติมมาโดยตลอด เพื่อให้เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความแข็งแรงพอ ก่อนที่จะไปผลิตเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ โดยยึดหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ขั้น คือ

- ขั้นที่ ๑ มีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัดและจัดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย
- ขั้นที่ ๒ รวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา การพัฒนาสังคม
- ขั้นที่ ๓ สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์การพัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการ และข่าวสารข้อมูล

พระราชดำริทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นทั้งหลักการและวิธีการใหม่ เป็นพระราชดำริที่มีความยิ่งใหญ่ทางความคิด ๙ ประการ คือ

- ๑) เป็นแนวคิดแบบพหุนิยม (plurality, multiplicity, multiple) ทั้งในแง่การคิด และการกระทำ ไม่เป็นเอกนิยม (unitary, singularity, uniformity) และทวินิยม (duality, binary, either – or, polarity)
- ๒) เป็นแนวคิดที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน เช่น เกษตรแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ร่วมกันกับการผลิตทางเกษตรอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูง หรืออุตสาหกรรมประเภทให้บริการได้โดยไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะเกษตรพอเพียงไปเป็นการผลิตรูปแบบอื่น
- ๓) เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ทำให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ผนึกประสารเป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติ มิใช่เพียงทฤษฎีลอยๆ ปฏิบัติไม่ได้
- ๔) เป็นทฤษฎีที่มีความง่ายไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย จึงมีพลังสูง คนทั่วไปทุกระดับสามารถเข้าใจเข้าถึง และนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

- ๕) เป็นทฤษฎีที่นำประสบการณ์ของประเทศไทยและลักษณะสภาพแวดล้อม ลม ฟ้า อากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานทางเศรษฐกิจสถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต ตลอดจนลักษณะเด่นของชีวิตความเป็นอยู่ และการผลิตของไทย ซึ่งเป็นประเทศผลิตธัญญาหาร มารวมกันเข้าเป็นทฤษฎีใหม่ โดยเน้นความสำคัญของน้ำ ที่มีต่อชีวิตเป็นพิเศษ ดังพระราชดำรัสที่ว่า "...หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำ เพราะชีวิตอยู่ที่น้ำ ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้..."
- ๖) เป็นแนวคิดที่สมสมัย และได้จังหวะเวลาที่เหมาะในการเตือนให้ผู้มีบทบาททางการจัดทำ และดำเนินการตามนโยบายและแผนการพัฒนาให้มีสติและความระมัดระวัง ในการกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาให้มีสติและความระมัดระวัง ในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาประเทศ
- ๗) เป็นแนวคิดแบบองค์รวม (Holistic Theory) เพราะมีหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และปรัชญาการดำรงชีวิต มีผลในการส่งเสริมจริยธรรม (Ethics) แห่งความพอ และ พอเพียง (Enough and Subsistence)
- ๘) เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นให้ผู้ยากไร้มีพลังเข้าใจถึงความเป็นจริงไม่มีปมด้อย หรือท้อแท้ ท้อถอยในโชคชะตา เพราะผู้ปฏิบัติสามารถมีความสุขได้ตามอัธยาศัย และเข้าใจหลักของสันโดษ ไม่ถูกมอง หรือถูกทับถมว่าเป็นผู้ด้อยพัฒนา หรือมีปัญหา เป็นขวากหนามของการพัฒนา
- ๙) เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์และอุดมการณ์ จึงเป็นทฤษฎีที่มีความเป็นสากล สามารถนำไปใช้ได้โดยปราศจากข้อข้องใจด้านการเมือง เป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาคล้ายประเทศไทยที่จะนำไปใช้

ความยิ่งใหญ่ของทฤษฎีใหม่ สรุปได้เป็น ๙ ประการ เรียกว่า "นพลักษณะของทฤษฎีใหม่" คือ

๑. หลากหลาย (Multiple, Diverse)
๒. ร่วมกัน (Co - existing)
๓. คิด - ทำ (Thinking - Doing)
๔. เรียบง่าย (Simple)

๕. ผสานทุกส่วน (Integrating)
๖. ควรแก่สถานการณ์ (Timely)
๗. องค์รวมรอบด้าน (Holistic)
๘. บันดาลใจ (Inspiring)
๙. ไม่ใฝ่อุดมการณ์ / เป็นการสากล (Universal)^๙

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา^{๑๐}

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรับ

^๙ชัชอนันต์ สมุทวณิช, **ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด**, หน้า ๒๑.

^{๑๐}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๙

นัยสำคัญของแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบหลักอยู่ ๓ ประการได้แก่

ประการที่หนึ่ง เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผล หรือผลผลิต ให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้ว จึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา หลักใหญ่สำคัญยิ่งคือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้าน หรือองค์กรชาวบ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ เช่น การเกษตรแบบผสมผสานหัตถกรรมการแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขายและการท่องเที่ยวระดับชุมชน เป็นต้น เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง และมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้วชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่า เศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อมๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ดังนั้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้น จึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่นๆ ด้วย เช่น การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

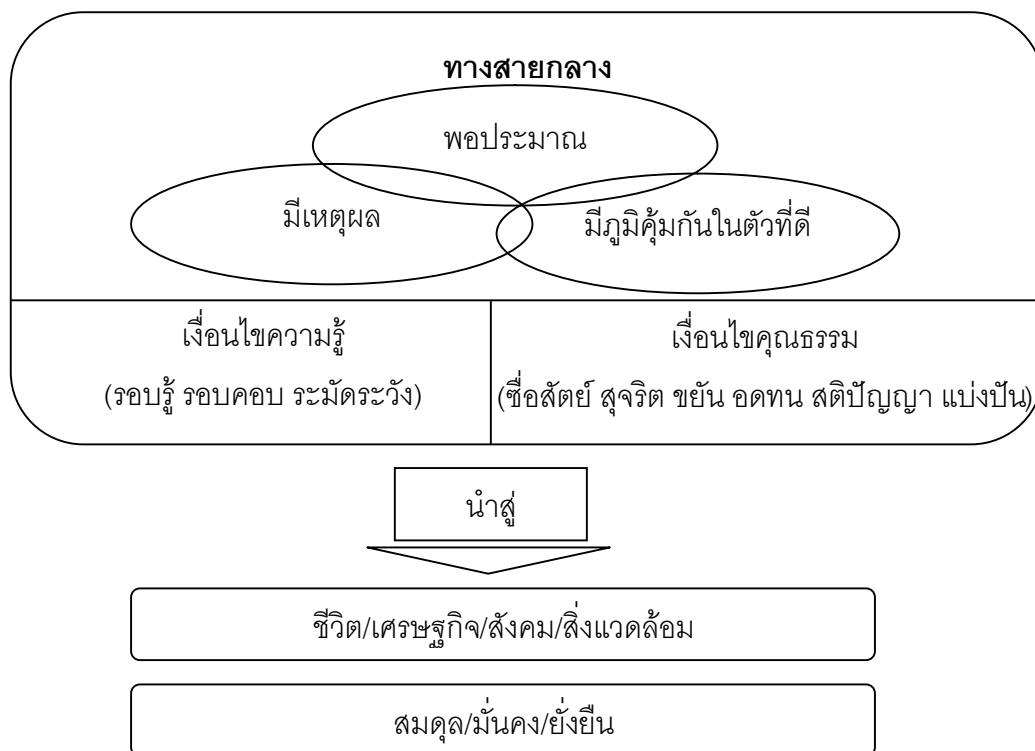
สำหรับในภาคอุตสาหกรรมนั้น ก็สามารถนำ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ได้ คือ เน้นการผลิตด้านการเกษตรอย่างต่อเนื่อง และไม่ควรทำอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกินไป เพราะหากทำอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ก็จะต้องพึ่งพิงสินค้าวัตถุดิบและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ เพื่อนำมาผลิตสินค้า โดยต้องคำนึงถึงสิ่งที่มีอยู่ในประเทศก่อน จึงจะทำให้ประเทศไม่ต้องพึ่งพิง

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

ต่างชาติอย่างเช่นปัจจุบัน ดังนั้น จะต้องช่วยเหลือประเทศให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเป็นผู้จุดประกายระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงอันเป็นการช่วยลดปัญหาการนำเข้าวัตถุดิบและชิ้นส่วน ที่นำมาใช้ในการผลิตให้เป็นลักษณะพึ่งพาซึ่งมีมาแล้วเกือบ ๒๐ ปี แต่ทุกคนมองข้ามประเด็นนี้ไปตลอดจนได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมการเป็นอยู่ หรือ การใช้ชีวิตจากภายนอกประเทศทำให้ประชาชนหลงลืมและมึนเมาอยู่กับการเป็นนักบริโภคนิยมรับเอาของต่างชาติเข้ามาอย่างไม่รู้ตัว และรวดเร็วจนทำให้เศรษฐกิจของไทยตกต่ำ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวปฏิบัติโดยยึดหลักความพอดีกับศักยภาพของตนเองบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง รวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น ในสังคมเป็นประการสำคัญ ถึงแม้ว่าแนวคิดนี้จะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกร หรือผู้มีที่ดินทั้งหลายแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรทั้งหมด ซึ่งเป็นไปไม่ได้ ในสภาพความเป็นจริง สำหรับคนอยู่นอกภาคเกษตรนั้น เศรษฐกิจพอเพียงก็ต้องนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา เป็นแนวปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมใด อาชีพใด ก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทย อยู่แต่พอดี อย่าฟุ้งเฟ้ออย่างไร้ประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ให้ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง ต้องตั้งอยู่บนหลักของ “รู้ รัก สามัคคี” ใช้สติปัญญาปกป้องตนเองไม่ให้หลงกระแสนิยมโลกาภิวัตน์โดยให้รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมไทย ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดี หรือสิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้ง ให้มีความรัก ความเมตตา ที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ และรวมพลังกันด้วยความสามัคคีเป็นหมู่เหล่า ขจัดข้อแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เศรษฐกิจพอเพียง คือการดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ คือ หวนกลับมาสู่วิถีชีวิตไทยที่จะทำให้ชาติบ้านเมือง และตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้านเศรษฐกิจ และมีความสุขในที่สุด

แผนภูมิที่ ๑ สรุปแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๐}

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

^{๑๐}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร, หน้า ก.

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ และไม่ตระหนี่

แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงของนักคิดที่มีชื่อเสียงในสังคมไทย

แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีปณิธาน หรือจุดมุ่งหมายอยู่ที่สังคมและคนในสังคม ความเป็นอยู่ที่รุ่งเรืองปลอดภัย โดยมีกิจกรรมการทำงานที่เกี่ยวกับการเกษตรหรือนอก การเกษตร ตลอดถึงงานบริการต่างๆ ซึ่งในส่วนของการทำงานนั้นก็จะมีความเกี่ยวข้องกับ กลุ่มชาวบ้าน องค์กรชุมชนและพหุภาคี อันได้แก่ประชาชนภาคต่างๆ ด้านการปฏิบัติก็มีความสัมพันธ์กับการรวมกลุ่มผลิต การแปรรูป การเพิ่มมูลค่า การแลกเปลี่ยน และการค้า การบริการ เพื่อมุ่งประโยชน์คือ ความคุ้มค่ามากกว่าต้นทุนและคุณค่ามากกว่ามูลค่า มุ่งประโยชน์ด้านจิตใจมากกว่าวัตถุโดยมีจุดหมายปลายทางสูงสุดอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน สังคม ประเทศชาติและคนในสังคมอยู่ดีเป็นปกติสุข ผู้วิจัยทำการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการ ดังนี้

๒.๔.๒ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ศ.นพ.ประเวศน์ วัะสี

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศน์ วัะสี มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจศาสตร์ ที่ถือได้ว่าเป็นแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้คือ

เศรษฐกิจพอเพียง มีความหมายอย่างเดียวกัน หรือเหมือนกันกับเศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม เศรษฐกิจพื้นฐาน และเศรษฐกิจชุมชน โดยในส่วนของเศรษฐกิจพื้นฐานนั้น หมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวให้เข้มแข็งทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจพื้นฐานของสังคมก็คือเศรษฐกิจชุมชน เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชนคืออย่างเดียวกัน หัวใจของเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจชุมชนอยู่ที่การรวมตัวของชาวบ้านในการทำอาชีพต่างๆ เช่น เกษตรกรรม การแปรรูปอาหาร งานหัตถกรรม ธุรกิจชุมชน ศูนย์การแพทย์แผนไทย กองทุนชุมชนเพื่อการเพิ่มทุนต่างๆ ทางพร้อมกันคือ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางเศรษฐกิจ^{๑๑}

^{๑๑}ประเวศน์ วัะสี, ศ.นพ. ปาฐกถาป่วย อังภากรณ์ ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓.

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง เกิดความสมดุล เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจสมดุล หรือเศรษฐกิจพื้นฐานไม่มองเรื่องเศรษฐกิจแบบแยกส่วนแต่เป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นบูรณาการ เศรษฐกิจพอเพียง อันจัดเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานนั้นมีลักษณะสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวลไม่ใช่เศรษฐกิจที่สร้างความร่ำรวยให้คนส่วนน้อย แต่ทั้งคนส่วนใหญ่ให้ยากจน ซึ่งก่อให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ นำไปสู่ปัญหาทางสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมอันนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งมวล เป็นการสร้างทุนทางสังคม และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทุกชนิด

๒) มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชนเพราะชุมชนเป็นพื้นฐานของสังคม

๓) มีความเป็นบูรณาการ คือไม่ใช่เป็นเรื่องเศรษฐกิจโดดๆ แต่เชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม พร้อมกันไป

๔) อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเอง เช่น การเกษตร หัตถกรรมไทย อุตสาหกรรม การเกษตร สมุนไพร อาหารไทย การท่องเที่ยว ซึ่งล้วนอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยเป็นจุดแข็งของคนไทยที่คนชาติอื่นไม่มี

๕) มีการจัดการและนวัตกรรมต่างๆ เพื่อเติมความก้าวหน้าให้แก่เรื่องพื้นฐาน ทำให้มีพลวัตอย่างไม่หยุดนิ่ง^{๑๒}

จากการศึกษาทัศนคติแสดงความคิดเห็นของนักคิดไทยอื่น ๆ^{๑๓} ได้สรุปไว้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงที่จริงนั้นเป็นเรื่องวัฒนธรรมเพราะหมายถึงวิถีชีวิต รวมถึงแต่ความเชื่อ คุณค่า การประพฤติปฏิบัติร่วมกันรวมถึงเศรษฐกิจ การศึกษา สุนทรียศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี การพออยู่พอกิน การพึ่งพาตนเองตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา ซึ่งอยู่ภายใต้ร่มเงาของวัฒนธรรม การนำชื่อเศรษฐกิจมาใช้เป็นเพียงเพื่อกระตุ้นความสนใจและให้ฟังดูมีพลังมากกว่าการพูดถึงวัฒนธรรม

^{๑๒} ประเวศน์ วะสี, ศ.นพ. หน้า, ๔๔.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก, ประเวศน์ วะสี, ศ.นพ, เอกวิทย์ ณ ถลาง, ดร, วัฒนธรรมเสวนา ณ วัดญาณเวศกวัน, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาศ., ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๓.

นอกจากนี้โดยสรุปแล้วเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงความพอเพียงในอย่างน้อย ๗ ประการ คือ

- ๑) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- ๒) จิตใจพอเพียง
- ๓) สิ่งแวดล้อมพอเพียง
- ๔) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง
- ๕) ปัญญาพอเพียง
- ๖) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง
- ๗) มีความมั่นคงพอเพียง^{๑๔}

ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียง คือ ระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนความเห็นที่ชอบถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่คำนึงถึงเฉพาะแต่เงินตราอย่างเดียวเท่านั้น หากหมายรวมถึงเศรษฐกิจที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ที่ดีแห่งจิตใจ ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจพอเพียงคือเศรษฐกิจที่เป็นองค์รวม คือเศรษฐกิจแห่งดุลยภาพ และเศรษฐกิจแห่งศีลธรรม^{๑๕}

สำหรับแนวทางการสนับสนุนกิจกรรมเศรษฐกิจแบบพอเพียงด้วยวิธีการ ๑๐ ประการ ซึ่งเรียกว่า ธรรมจักรแห่งเศรษฐกิจพอเพียง โดยการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบ และมุ่งไปสู่การสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงดังนี้ คือ

๑) นโยบายและกระแสสังคม หมายถึง การผลักดันให้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นนโยบายของรัฐและเป็นกระแสของสังคมที่จะต้องร่วมมือกันผลักดันโดยนายกรัฐมนตรีเป็นผู้วางนโยบาย และพรรคการเมืองนำไปบรรจุในนโยบายของพรรค

๒) การสำรวจชุมชนและเครือข่าย หมายถึง การสำรวจศักยภาพชุมชนด้วยการเขียนผังชุมชน / เครือข่ายประชาชนเพื่อให้รู้ว่าปัจจัยไทยเรามีชุมชนใดมีประสบการณ์ความรู้ในเศรษฐกิจพื้นฐานด้านใด อยู่ที่ไหนบ้างโดยหน่วยงานที่เหมาะสมในการสร้างผังศักยภาพชุมชน โดยความร่วมมือจากหลายฝ่ายคือพัฒนากรตำบล เกษตรตำบล ครู องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันราชภัฏ เป็นต้น

^{๑๔} ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๑๕} Prawase Wasi, Prof.Dr.Bangkok Post, January 14, 1998. (สำนวนแปลของผู้วิจัย)

๓) การส่งเสริมการขยายตัวของเครือข่ายชุมชน หมายถึง การขยายองค์ความรู้จากศักยภาพชุมชนที่ปรากฏในผังศักยภาพชุมชน / เครือข่ายประชาชน โดยกระทรวงมหาดไทย หรือกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข หรือโดยองค์กรพัฒนาเอกชน พระภิกษุ นักธุรกิจ ด้วยการชักนำให้ชุมชนอื่นเข้ามาเรียนรู้ตามผังศักยภาพชุมชนดังกล่าว

๔) การสร้างศูนย์บริการวิชาการแบบเบ็ดเสร็จ หมายถึง การพัฒนาศูนย์บริการวิชาการเบ็ดเสร็จ (One-Stop-Service) ประจำอำเภอ โดยรัฐบาลเป็นผู้นำหน่วยงานความรู้ต่างๆ มารวมไว้ที่เดียวกันเพื่อเป็นการสนับสนุนส่งเสริมชาวบ้านให้ไม่ลำบากในการหาความรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น จะเริ่มต้นอย่างไร พันธุ์ไม้จะได้มาจากไหน จะขุดสระน้ำอย่างไร ฯลฯ

๕) การเชื่อมต่อการค้าขาย หมายถึง การเชื่อมต่อตลาดค้าขาย โดยกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดลานค้าให้เกษตรกรหรือธุรกิจชุมชน นอกจากนี้บริษัทใหญ่ๆ ควรรับผลิตผลของชุมชนไปขายในระบบตลาดทั่วไป

๖) การจัดสรรเพื่อทำงานให้สังคม หมายถึง การสนับสนุนเพื่อสังคม เช่น วิทยุชุมชน หรือสื่อๆ ควรมีโอกาสหรือข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นการสนับสนุนให้เกิดกระแสสังคมและผลักดันเรื่องดังกล่าวไปสู่นโยบายของรัฐหรือพรรคการเมือง

๗) การปรับวิธีงบประมาณ และการตั้งกองทุนเพื่อชุมชน หมายถึง การปรับวิธีงบประมาณจากเดิมที่ใช้กรมเป็นตัวตั้งมาให้เป็นพื้นที่และชุมชนเป็นตัวตั้ง ทั้งนี้นายกรัฐมนตรีสามารถดำเนินการในเรื่องดังกล่าว นอกจากนี้ ควรมีการตั้งกองทุนชุมชนเพื่อสนับสนุนมาตรการที่นำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนต่างๆ โดยรัฐมนตรีคลังมีอำนาจในการจัดการดังกล่าวเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง

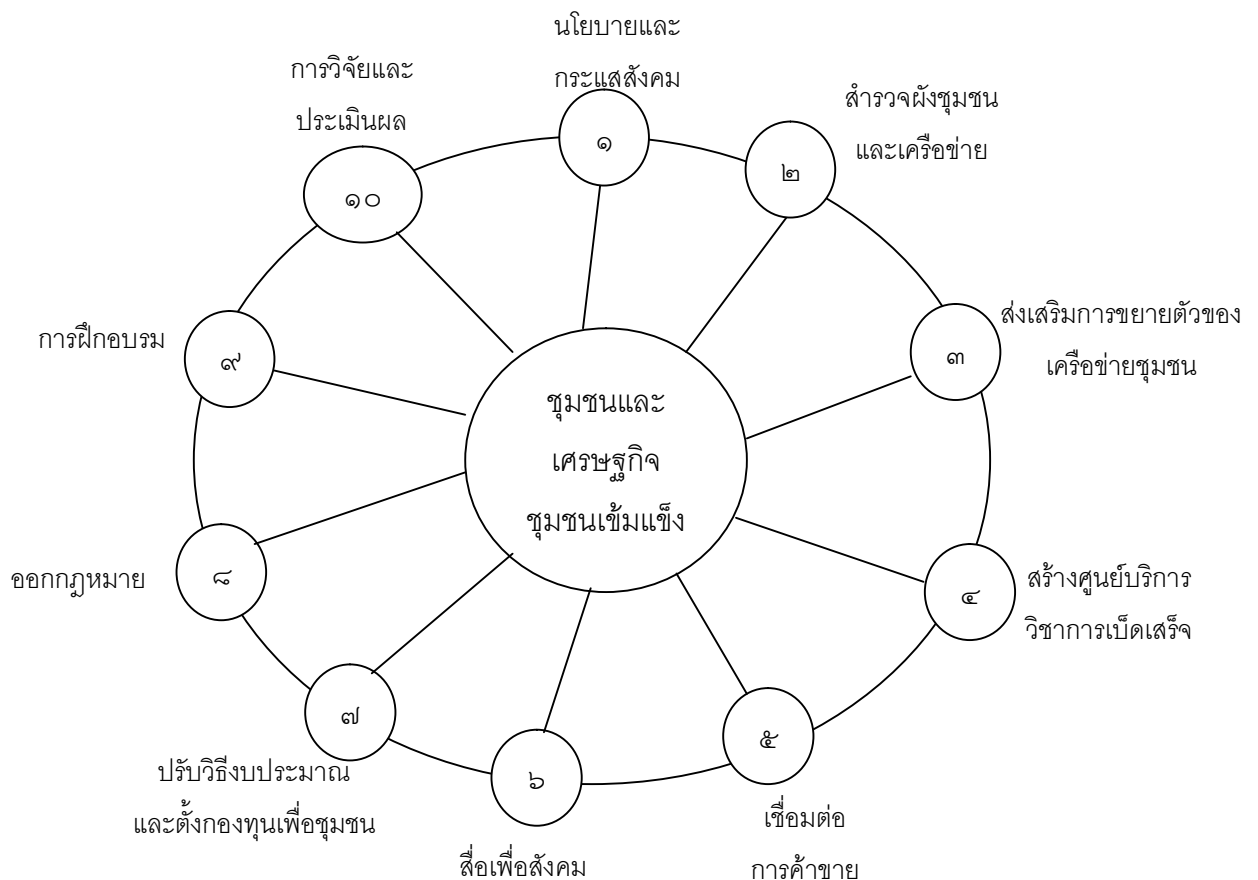
๘) การออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงด้วยมาตรการทางกฎหมายเพื่อลดอุปสรรคและเพิ่มความสะดวกในการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง โดยกลุ่มนักกฎหมายจากมหาวิทยาลัยต่างๆ

๙) การฝึกอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชน หมายถึง การมีศูนย์วิจัยและพัฒนาทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในมหาวิทยาลัย ในสถาบันราชภัฏ หรือในองค์กรพัฒนาภาคเอกชน ภาคธุรกิจต่างๆ ทำหน้าที่รวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมให้คนทำงานรวมกันเป็นกลุ่ม

๑๐) การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน และการประเมินผล หมายถึง การวิจัยและประเมินผล เพื่อสนับสนุนขั้นตอนตามที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๙ ขั้นตอน^{๑๖}

กิจกรรมแห่งเศรษฐกิจพอเพียงด้วยวิธีการ ๑๐ ประการ ที่เรียกว่า ธรรมนูญแห่งเศรษฐกิจพอเพียง แสดงเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒ ธรรมนูญแห่งเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๗}

การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงเศรษฐกิจพื้นฐาน หรือ เศรษฐกิจชุมชน ควรเป็นระเบียบวาระแห่งชาติที่ทุกฝ่ายเข้ามาทำความเข้าใจ และขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรมโดยการปฏิบัติตามวิธีการทั้ง ๑๐ ประการข้างต้นนั้น

^{๑๖} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐ - ๔๖.

^{๑๗} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ, หน้า ๔๑.

๒.๔.๓ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมต่างๆ เอาไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญคือ ไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่มีพันธนาการอยู่กับสิ่งใด โดยสรุปคือหันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง คือการวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิต^{๑๘}

เศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดเฉพาะแต่ในส่วนของเกษตรกรหรือชาวนา ชาวไร่ ชาวนาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคนทุกอาชีพ ทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบท เช่น ผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัท ในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะต้องขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตของงาน ต้องขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็ต้องกระทำตามความเหมาะสม ไม่ลงทุนจนเกินตัวโดยไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ ต้องรู้จักใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัว

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ไข่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป^{๑๙}

การพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเกษตรกรนั้น มีการปฏิบัติตามขั้นตอน ทฤษฎีใหม่ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งประกอบด้วย ๓ ขั้น คือ

ขั้น ๑ ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคี ในท้องถิ่น

^{๑๘}สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร, **เบื้องพระยุคลบาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๕.

^{๑๙}สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร, **๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ ๘๑ พรรษา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๙.

ขั้น ๒ รวมกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา

ขั้น ๓ ร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจ และพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งนี้ทุกฝ่ายจะต้องได้รับประโยชน์^{๒๐}

นอกจากนี้ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ยังได้แสดงถึงฐานคิดการพัฒนาเพื่อความพอเพียงไว้ ดังนี้ คือ^{๒๑}

๑. ยึดแนวพระราชดำริ ในการพัฒนา “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่”

๒. สร้าง “พลังงานสังคม” โดยการประสาน “พลังสร้างสรรค์” ของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” อาทิ ภาครัฐ องค์กร พัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อให้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน

๓. ยึด “พื้นที่” เป็นหลัก และใช้ “องค์กรชุมชน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่นๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริมและสนับสนุน

๔. ใช้ “กิจกรรม” ของชุมชนเป็น “เครื่องมือ” สร้าง “การเรียนรู้” และ “การจัดการ” ร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนา “อาชีพ ที่หลากหลาย” เพื่อเป็น “ทางเลือก” ของคนในชุมชนซึ่งมีความแตกต่างกัน ทั้งด้าน เพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะเศรษฐกิจ ฯลฯ

๕. ส่งเสริม “การรวมกลุ่ม” และ “การสร้างเครือข่าย” องค์กรชุมชนเพื่อสร้าง “คุณธรรมจริยธรรม” และ “การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ” อย่างรอบด้าน อาทิ การศึกษา สาธารณสุข การฟื้นฟูวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

๖. วิจัยและพัฒนา “ธุรกิจชุมชนครบวงจร” (ผลิต-แปรรูป-ขาย-บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน” และ “ฐานทรัพยากรของท้องถิ่น” ควรเริ่มพัฒนาจากวงจร ธุรกิจขนาดเล็กในระดับท้องถิ่นไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้นระดับประเทศ และระดับต่างประเทศ

๗. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มี “ศักยภาพ” ของแต่ละเครือข่ายให้เป็น “เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ธุรกิจชุมชน” ที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้นๆ อย่างครบวงจร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษาดูงาน และฝึกอบรม

^{๒๐} สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร, หน้า ๒๕๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑.

๒.๔.๔ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ ศ.ดร.อภิชาต พันธเสน

อภิชาต พันธเสน ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดเพื่อปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไทย^{๒๒} เศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นความพอประมาณ เน้นความสมควรนั้น มีรากฐานความคิดจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง^{๒๓}

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจที่ไม่เน้นอรรถประโยชน์สูงสุด (Maximize Utility) อันเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน แต่เน้นความพอประมาณหรือทางสายกลาง เศรษฐกิจพอเพียง เน้นการไม่โลภเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศได้ดีที่สุด เศรษฐกิจพอเพียงมีพื้นฐานอยู่บนพุทธธรรมของการละกิเลส คือความไม่รู้อันเรียกว่า อวิชชา และดำรงชีวิตอยู่อย่างพอประมาณด้วยความไม่โลภและไม่ประมาท^{๒๔}

นอกจากนี้ ดร.อภิชาต พันธเสน ยังได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” นั่นเอง และเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ง่ายต่อการอธิบายให้ประชาชนชาวไทยเข้าใจได้ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีรากเหง้ามาจากพระพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงเลือกแนวคิดดังกล่าวเพื่อง่ายต่อการสื่อสารกับพสกนิกรของพระองค์ แต่ที่ไม่เน้นว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ก็เพราะพระองค์เป็นองค์ศาสนูปถัมภก จะต้องให้การทำนุบำรุงศาสนาในชาติทุกศาสนา ดังนั้นการใช้คำว่า เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นคำกลางที่สามารถเข้าใจและยอมรับได้สำหรับศาสนิกชนในทุกศาสนา^{๒๕}

๒.๔.๕ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังนี้ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๒๕ ปี เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขเพื่อให้อุดพ้น และ

^{๒๒} อภิชาต พันธเสน, ดร, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิชาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ เศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕๔.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๓.

^{๒๔} อ่างแล้ว

^{๒๕} อ่างแล้ว

สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยมีแนวทางปฏิบัติ ๔ ประการคือ

๑. ดำเนินไปในทางสายกลาง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ความหมายของคำว่า “ทางสายกลาง” ก็คือมีความ “พอดี พอเหมาะ” ไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป ไม่เร็วเกินไปและไม่ช้าเกินไป หรือไม่มากจนเกินไปและไม่น้อยจนเกินไป ฯลฯ

๒. เป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ “ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน” ในทางสายกลาง (ดังที่กล่าวมาในข้อ ๑) ได้นั้น ต้องอาศัย “การประมาณอย่างมีเหตุมีผล” และอย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อให้เกิดความพอดีพอเหมาะในการประพฤติปฏิบัติต่างๆ โดยถ้าหากสามารถสร้าง “เหตุ” ได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง “ผล” แห่งความเจริญงอกงามก็จะเกิดตามมาในสัดส่วนที่สัมพันธ์พอดีกับ “เหตุ” นั้นๆ เสมอ

๓. อาศัยความรู้และคุณธรรม ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ

๔. รองรับกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^{๒๖}

^{๒๖} สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, แนวทางปฏิบัติ ๗ ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงจากแนวปฏิบัติสู่แนวคิดทางทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่นจำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

๒.๔.๖ แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในทฤษฎีของ ดร.อาชว์ เตาลานนท์

ดร.อาชว์ เตาลานนท์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังนี้ เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวกระแสพระราชดำรัส ไม่ได้พูดเลยว่า ต้องหยุดเราไม่ต้องขยายงาน จริงๆ ที่ท่านได้ตรัสไว้ ๓ ระดับ คือ

ระดับแรก ทำชีวิตตนเองให้พอเพียง ซึ่งก็ทรงตรัสถึงเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน ชาวนา คนก็เลยเข้าใจว่าเป็นเรื่องเกษตรกร ทำชีวิตให้เราอยู่ได้ พอมี พอกิน พอเหลือ ที่ผลิตภัณฑ์ขายก็มองในระดับนั้นก็ขายภายในชุมชน

ระดับที่สอง อยู่ในชุมชน ก็ทำมาค้าขายแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน แล้วเมื่อมันเจริญก็มาขยายตัวไประดับประเทศ

ระดับที่สาม เมื่อเป็นระดับประเทศก็ต่อไประดับระหว่างประเทศต่อไปด้วย

เพราะฉะนั้น เมื่อมันมีผลดี มีการค้าขาย ก็มีธุรกิจ มันก็ไม่ได้เกี่ยวแต่เรื่องเฉพาะเกษตร มันมีเรื่องธุรกิจ มีเรื่องบริการ คือ เป็นอยู่แล้ว แต่ว่า อยากให้เราเริ่มจากตัวเองก่อน คือจากภายในออกไป

ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้ขัดกับระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก แต่จะช่วยเหลือให้สถานการณ์เศรษฐกิจดีขึ้น^{๒๗}

๒.๕ การน้อมนำกระแสพระราชดำรัส คุณธรรม ๔ ประการ และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติของประชาชน

กระแสพระราชดำรัสคุณธรรม ๔ ประการ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๒ มีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือหลักฆราวาสธรรม ๔ ประการ ซึ่งเป็นเครื่องขัดเกลาความ ต้องการส่วนจำเป็นของผู้คนให้ลดน้อยลง อันจะเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นให้ประชาชนรู้จักพออยู่พอกิน มีความสงบ ซึ่งส่งผลให้การดำเนินชีวิตเกิดความสงบสุขร่วมเย็น ดังกระแสพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

^{๒๗} อาชว์ เตาลานนท์, ดร, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง Road to Sustainable Economy**, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เมื่อดทรายพริ้นติ้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๓.

...คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและนำมาปฏิบัติ มีอยู่สี่ประการ ประการแรก คือการรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ ความดีนั้น ประการที่สาม คือการอดทน อดกลั้น อดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความซื่อ ความสัตย์ สุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุผลประการใด ประการที่สี่ คือการรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้วจะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์...

๒๘

๒.๖ การพัฒนาชีวิตด้วยคุณธรรม ๔ ประการ

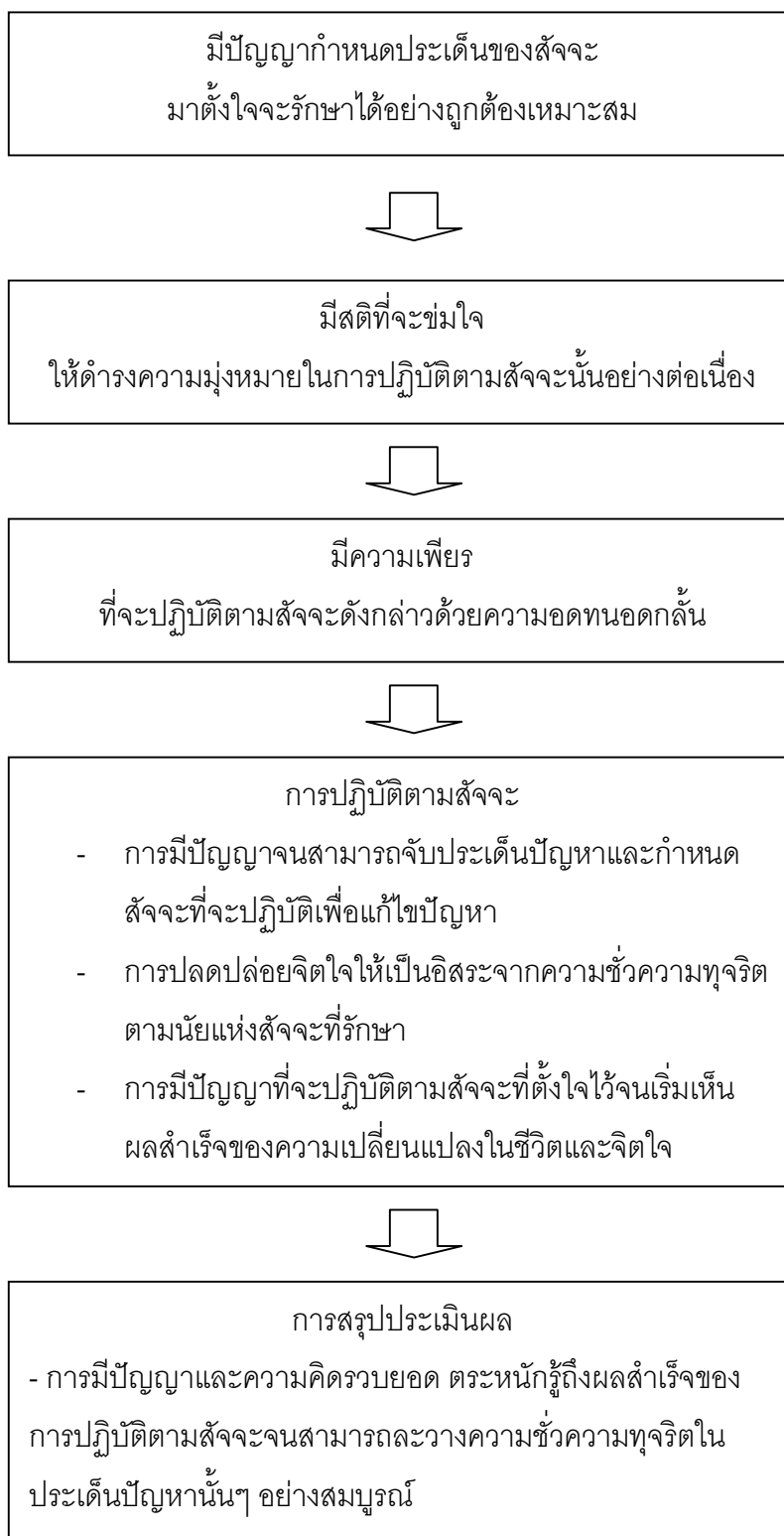
สุนัย เศรษฐบุญสร้าง^{๒๘} ได้นำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักคุณธรรม ๔ ประการ หลักคุณธรรมดังกล่าวไม่ใช่หลักประพฤติปฏิบัติจริยธรรม ๔ เรื่องที่แยกเป็นอิสระจากกันได้แต่เป็นชุดของกระบวนการธรรมชุดหนึ่งที่ประกอบด้วยขั้นตอนของการพัฒนาการ ๔ ขั้นตอน ซึ่งเป็นพลังที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของมนุษย์ คล้ายคลึงกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีกระบวนการปฏิบัติคุณธรรม ๔ ประการ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๒๙} สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, บทความเผยแพร่ เรื่องกระบวนการวิเคราะห์และปฏิบัติตามแนวพระบรมราชาโชวาท เรื่อง คุณธรรม ๔ ประการ. ใน ความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา, ๒๕๔๘.

([http://www.asoke.info/09 Communication/Dharma Publicize/Kid/k172/062.html](http://www.asoke.info/09%20Communication/Dharma%20Publicize/Kid/k172/062.html))

แผนภูมิที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติคุณธรรม ๔ ประการ

๒.๗ ข้อดีของการปฏิบัติตนตามคุณธรรม ๔ ประการ^{๓๐}

๑. คุณของการมีความจริงใจต่อตนเอง (สัจจะ) คือ เป็นคนหนักแน่นอดทน มีความเจริญก้าวหน้าในธุรกิจ การงานกิจการได้ผลดี มีคนเชื่อถือยำเกรง ทำความมั่นคงให้แก่ครอบครัว ทำให้ไม่ห่อถอย

๒. คุณแห่งการรู้จักข่มตนเอง (ทมะ) คือ ทำให้มีความสามารถในการทำงาน ไม่เป็นที่รังเกียจของคนอื่น มีมิตรภาพมั่นคง ยิ่งตัวไว้ได้เมื่อจะกระทำผิด

๓. คุณแห่งการมีความอดทน อดกลั้น (ขันติ) คือ ทำงานได้ผลดี บำเพ็ญตนเป็นหลักแห่งบริวารไม่มีการทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน ไม่กระทำผิด เพราะเห็นแก่ความอยาก

๔. คุณของการละวางความชั่ว (จาคะ) คือ ทำความปลอดภัยให้แก่ตนเอง ทำความมั่นคงให้แก่สังคมและประเทศชาติ เป็นที่นับถือของบุคคลอื่น ทำความสงบสุขให้แก่ครอบครัว สังคม และมีจิตใจเป็นสุข

สรุป

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงงานทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ จึงทรงทราบถึงปัญหาความเดือดร้อนและความทุกข์ยากของประชาชนเป็นอย่างดี เนื่องจากได้ทรงทอดพระเนตรเห็นด้วยพระองค์เองและด้วยพระเมตตาอันหาที่สุดมิได้ ทรงถือตลอดมาว่าทุกข์ของประชาชนเปรียบเสมือนทุกข์ของแผ่นดิน และทุกข์ของแผ่นดินก็คือทุกข์ของพระองค์นั่นเอง ดังนั้นจึงได้ทรงทำทุกวิถีทางที่จะให้ประชาชนได้ผ่อนคลายทุกข์ มีความเป็นอยู่ที่ไม่แร้นแค้น และพออยู่ – พอกิน เป็นเบื้องต้น มุ่งเน้นให้เกษตรกรในชนบทสามารถพึ่งพาตนเองหรือยืนอยู่บนขาของตนเองได้ สามารถมีอาหาร ที่อยู่อาศัย เพียงพอแก่อัตภาพและการดำรงชีพโดยไม่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างหรือต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น สร้างพื้นฐานคือ “ความพอมี พอกิน พอใช้” ของประชาชนสร้างใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน อันเป็นรากฐานของเศรษฐกิจแบบพอเพียง แล้วจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสรรคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงปรารถนาแก่ประชาชนและพสกนิกรโดยทั่วไปอีกด้วย ทรงสอนและแนะนำให้ประชาชนในทุกภูมิภาคของประเทศมีชีวิตอยู่อย่างสันโดษ พึ่งพอใจในสิ่งที่มีอยู่ของชีวิต ไม่โลภ ให้มีความรู้รักสามัคคี มีเมตตาต่อกัน

^{๓๐}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไถ่องคราชน, หน้า ๑๒๘.

และดำรงชีวิตสมณะ อย่างมีเกียรติและมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ไม่ตกเป็นทาสและเป็นเครื่องมือของใคร รวมความว่า อยู่อย่างพอเพียง พอประมาณ ตามอัตภาพ

แนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐรวมทั้งการพัฒนาและบริหารประเทศดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณและความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินงานทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ มีปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

บทที่ ๓

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม

จากการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุ สามเณร และพุทธศาสนิกชนทั่วไปควรศึกษาเล่าเรียนให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ถูกต้องตามคำสั่งสอน ด้วยเหตุนี้พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และ ปฏิเวธธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริได้รับการรณรงค์กันอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นหลักพุทธธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทยังปรากฏหลักพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อขยายผลไปสู่การปฏิบัติ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ

๓.๑ ความสำคัญของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ

หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักพุทธธรรมที่สำคัญ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเป็นแนวทางสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีความเป็นมาปรากฏในทิมชาณสูตร^๑ ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกพิยะชื่อว่ากักรบัตตะ เขตกรุงโกพิยะ ครั้งนั้น โกพิยบุตรชื่อว่าทิมชาณได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามภคิ อยู่ครองเรือนนอนเปียดบุตร ใช้จันทร์ของชาวกาสิ ทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงิน ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้และเพื่อเกื้อกูลในภพหน้าแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด พระผู้มีพระภาคได้ทรงอธิบายถึง ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ว่าย่อมนั้นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อความสุขได้แก่

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

^๑ อ.อุ.อุ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)

๓.๒ หลักของทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ

ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ เป็นหลักธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ

๓.๒.๑ อุฏฐานสัมปทา

อุฏฐานสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญ ชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

อุฏฐานสัมปทา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับที่ฆชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรมโครัชยกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา

อีกหลักธรรมหนึ่งซึ่งเรียกว่าอุฏฐานสัมปทา คือ มรรคมีองค์ ๘ นี้ แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ^๒ ได้แก่ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ การกระทำชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

ตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับมรรคมีองค์ ๘ คือ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พราหมณ์ชื่อชาณูโสโธณิเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

^๒ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๐๔/๔๕๓.

...สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้เกียจคร้าน ปราศจากความเพียร
 เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อม
 ประสบความมกัลลและความสำเร็จอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความเป็นผู้
 เกียจคร้านปราศจากความเพียร ส่วนเรามีใช่เป็นผู้เกียจคร้าน มีใช่ปราศจากความเพียรเข้าอาศัย
 เสนาสนะอันเจียมสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้ปรารภความเพียร พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้
 ปรารภความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดา
 พระอริยะเหล่านั้น ^๓

ซึ่งสรุปได้ว่า ความเพียรที่บริบูรณ์และมีความเพียรที่ประดับประดาไว้สม่ำเสมอไม่
 หย่อนนัย ไม่ตึงนัย ไม่ให้จิตปรุ่งแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า เพียร ในที่นี้หมายความว่า
 เอาทั้ง ความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดทั้งคืนและวัน ดุจในประโยคที่ว่า
 ภิภษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรม
 ด้วยการนั่งตลอดวัน ^๔ และความเพียรทางจิต เช่น เพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนด
 สถานที่ เป็นต้น ดุจในประโยคที่ว่า เราจะไม้ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะ
 ไม่ถื้อมันด้วยอุปทาน ^๕

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งขาดสติสัมปชัญญะ (ความระลึกได้และ
 ความรู้ตัว) เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสงัดป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญ
 เหล่านี้ ย่อมประสบความมกัลลและความสำเร็จอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความ
 เป็นผู้ขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนเรามีใช่เป็นผู้ขาดสติสัมปชัญญะ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสงัด
 ป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้มีสติมั่นคง พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้มีสติมั่นคงเข้าอาศัยเสนาสนะอัน
 เจียมสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น

...สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตดิ้นรนกวัดแกว่ง เข้า
 อาศัยเสนาสนะอันเจียมสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อม
 ประสบความมกัลลและความสำเร็จอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความเป็นผู้มีจิตไม่
 ตั้งมั่นและมีจิตดิ้นรนกวัดแกว่ง ส่วนเรามีใช่เป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตไม่ดิ้นรนกวัดแกว่งเข้าอาศัย

^๓ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๔๕/๓๘.

^๔ อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๕๑๙/๓๙๑.

^๕ อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๔๓.

เสนาสนะอันเจียบสังคคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยสมาธิพระอรียะเหล่าใดเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยสมาธิ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังคคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอรียะเหล่านั้น^๖

หลักธรรมที่เกี่ยวกับความเพียรอีกข้อหนึ่งคือ ปธาน ๔ เรียกอีกอย่างว่า สัมมปปธาน ๔ ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ คือ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒. ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. ภาวนาปธาน เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น

๔. อนุรักษนาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์^๗

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับความเพียร^๘

๑. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

...พระชีณาสพเหล่านั้นมีสัมมปปธาน ครอบงำบ่วง

มาร ได้ อันกิเลสไม่อาศัยถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะ

^๖ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๔๕/๓๙.

^๗ อ.จ.ตฤก. (ไทย) ๒๑/๖๙/๙๖.

^๘ ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

ท่านเหล่านั้นชนะมารพร้อมทั้งเสนามาร เป็นผู้ยินดี ไม่
มีความหวั่นไหว และล่องพ้นซึ่งกองพลมารทั้งหมด ถึงสุข
แล้ว ^๙

ความเพียรถือได้ว่าเป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ตามหลักธรรมในข้ออธิทิบาท ๔ คือ
คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

๑. ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และ
ปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒. วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง
อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓. จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอา
จิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลอยไป อุกฤษฏ์อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ
ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไข
ปรับปรุง^{๑๐} ดังความที่มีปรากฏในคัมภีร์ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ความว่า

...พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปรมาจีน บ่า
ไปสู่ทิศปรมาจีน หลากไปสู่ทิศปรมาจีน แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญอธิทิบาท ๔
ประการ ทำอธิทิบาท ๔ ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่
นิพพาน ^{๑๑}

พระพุทธศาสนามองว่าในการทำสิ่งใดก็ตามจะขาดเสียไม่ได้คือการพากเพียรวิริยะ
อุตสาหะเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในอาฬวกสูตรแห่งคัมภีร์สังยุตตนิกาย
สคาถวรรคว่า **วิริเยน ทุกขมจเจติ**^{๑๒} ซึ่งแปลว่า บุคคล...ล่องทุกข์ได้ด้วยความเพียร^{๑๓} ยึดหลักการ

^๙ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๕/๒๙๒.

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๕๕-๘๕๖.๔๒๕.

^{๑๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘.

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

คือ ความสุขแท้ อยู่ที่การทำงาน หรือ การทำงานคือการปฏิบัติธรรม ร่างกายเคลื่อนไหว ใจเป็นสมาธิ ลบล้างค่านิยมผิดที่ว่า การทำงานเป็นความเหนื่อยยากและทุกข์ทน^{๑๔}

ความขยันหมั่นเพียร เป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่ง ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้กับประชาชนทั้งชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเกษตรกรที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากจะต้องมีความมานะ บากบั่น หมั่นเพียร เป็นประการแรก ในการเพาะปลูกพืชหลายอย่างหมุนเวียนกันไปเพื่อให้พึ่งตนเองได้ และมีพอกิน ความขยันหมั่นเพียรนี้เป็นกุญแจสำคัญในการนำชีวิตให้อยู่รอดและนำไปสู่อนาคตที่ดีขึ้นได้ และไม่เพียงแต่เกษตรกรที่ทำการเกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่ความ เพียร นี้คือ สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแนะนำให้พลกนิกรชาวไทยทั้งมวลน้อมนำไปปฏิบัติ ดังเช่นในพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก เป็นต้น ให้หลักพุทธธรรม ได้กล่าวถึง ความเพียร ไว้หลายประการด้วยกัน แต่ที่รวมถึงหลักในการดำรงชีวิตที่จำเป็นอื่นๆ ด้วยก็มีเช่นในหลักคำสอนเรื่อง ภูมิธรรม มีกตตสังวัตตนิกรธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา^{๑๕}

เรื่องของความเพียรนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองนอกจากจะทรงสั่งสอนแนะนำให้ผู้อื่นประกอบ ความเพียร แล้ว ยังทรงใช้ความเพียรมาใช้ในการทรงงานอย่างต่อเนื่องและไม่เคยทอดทิ้งความเพียรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นความเพียรพยายาม ที่มีความเข้มแข็งที่จะกระทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม เพื่อนำความผาสุกมาให้แก่ราษฎรชาวไทย ดังที่ประจักษ์กันมาแล้วตลอดระยะเวลาครึ่งศตวรรษนั่นเอง

๓.๒.๒ อารักขสัมปทา

อารักขสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

อารักขสัมปทา ที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับที่มชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมเขารักษา

^{๑๔} พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๑๕} อัง อุฏฐก., ๒๓/๑๔๕/๒๙๔.

คุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไรโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาวิบ โจร ไม่ลัก ไฟไหม้ ไข้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^{๑๖}

หลักธรรมอีกข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ คือ มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากรรมันตะ กระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ดังมีความปรากฏในพหูภานิสุตตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความว่า

บุคคลผู้พูดด้วยมโนตา มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ

๑. ไม่พูดเท็จ ๒. ไม่พูดส่อเสียด ๓. ไม่พูดหยาบค้าย ๔. ไม่พูดเพื่อใจ ๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ^{๑๗}

หลักมรรคมีองค์ ๘

หลักมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นพื้นฐานสำคัญที่มุ่งหมายจะใช้เป็นหลักแห่งวิถีชีวิต ในระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เดียว กล่าวได้ว่าบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นระบบคิดที่ จะต้องมีการยึดมั่นกำกับกล่าวคือความมุ่งหมายของกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอัน เนื่องมาจากพระราชดำรินั้นจะสมบูรณ์ไม่ได้เลย หากจริยธรรมขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนไม่สามารถปลูกเร้าขึ้นมาได้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่เบียดเบียนแก่งแย่ง หากแต่เกื้อกูล และมีเมตตาต่อกัน ทั้งในส่วนชีวิต ต่อชีวิตและชีวิตต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปอีกด้วย

มรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐมรรคมีองค์แปด แปลว่า ทางมีองค์แปดประการ อันประเสริฐ องค์แปดของมรรค มรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นอริยสัจจ ข้อที่ ๔ และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมถานุโยค

๑. กามสุขัลลิกานุโยค การหมกหมุ่นอยู่ด้วยกามสุข
๒. อัตตกิลมถานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง

^{๑๖} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๑๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๗.

บางครั้ง มีผู้นำเอาคำว่าทางสายกลางไปใช้อย่างกว้างขวาง หมายถึง การกระทำหรือความคิดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการกระทำหรือความคิดสองแบบสองแนว หรือคนสองพวกสองฝ่าย คือวัดเอาให้ได้ครึ่งทางระหว่างสองแบบหรือสองฝ่ายนั้น ความเป็นกลางหรือทางสายกลางนี้ ไม่มีหลักอะไรที่แน่นอนต้องรอให้เขามีสองพวกสองฝ่ายก่อน จึงจะเป็นกลางได้ และจุดกลางหรือเส้นกลางก็ไม่แน่นอนไปว่าแค่นั้นสุดแต่สองพวกหรือสองฝ่ายเขาจะยึดถือปฏิบัติกันแค่นั้น ทางสายกลางนั้นก็ขยับเขยื้อนเลื่อนไปให้ได้ครึ่งทางระหว่างสองพวกสองฝ่ายนั้น บางครั้งทางสายกลางแบบนี้ก็มองดูคล้ายกับทางสายกลางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา แต่ก็พึงทราบว่าเป็นทางสายกลางเทียม ไม่ใช่ของแท้จริง ทางสายกลางที่แท้จริงมีหลักที่แน่นอน ความแน่นอนของทางสายกลางนั้น อยู่ที่ความมีจุดหมายหรือเป้าหมายที่แน่ชัด เมื่อมีเป้าหมายหรือจุดหมายที่แน่นอนแล้ว ทางที่นำไปสู่จุดหมายนั้น หรือการกระทำที่ตรงจุด พอเหมาะพอดีที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้นแหละคือทางสายกลาง ทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ มีจุดหมายที่แน่นอน คือความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรคคือระบบความคิดและการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุด พอเหมาะพอดีให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายคือความดับทุกข์นี้จึงเป็นทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา

อนึ่ง โดยเหตุที่ทางสายกลางเป็นทางที่มีจุดหมายแน่ชัด หรือความเป็นทางสายกลางขึ้นอยู่กับความมีเป้าหมายที่แน่ชัด ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้จุดหมายที่จะเดินทางได้ คือเมื่อจะเดินทางก็ต้องรู้ว่าตนจะไปไหน ด้วยเหตุนี้ ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งปัญญา และจึงเริ่มต้นด้วย

๑. สัมมาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๑๔} คือเริ่มด้วยความเข้าใจปัญหาของตนและรู้จุดหมายที่จะเดินทางไป โดยนัยนี้ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งความรู้และความมีเหตุผลเป็นทางแห่งการรู้เข้าใจ ยอมรับ และกล้าเผชิญหน้ากับความจริงของโลกและชีวิต

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมว่าด้วยสัมมาทิฏฐิ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ท่านสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว ท่านสารีบุตรจึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

^{๑๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีคนกล่าวกันว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ด้วยเหตุอะไรบ้าง พระอริยสาวกจึงชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ พวกกระผมมาจากที่ไกล ก็เพื่อจะรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภาชิตนั้น ในสำนักของท่านพระสารีบุตร พวกกระผมขอโอกาส ขอท่านพระสารีบุตรจงอธิบายเนื้อความแห่งภาชิตนั้นให้แจ่มแจ้งเถิด ภิกษุทั้งหลาย ได้ฟังคำอธิบายของท่านแล้วจักทรงจำไว้ได้ ^{๑๙}

สัมมาทิฏฐิ เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

จนกระทั่งขรุขระจะพึงมีทางที่ราบเรียบอื่นเพื่อใช้เป็นทางหลีกเลี่ยงหนึ่ง ทำน้ำที่ขรุขระจะพึงมีทำน้ำที่ราบเรียบอื่นเพื่อใช้เป็นทางหลีกเลี่ยง แม้ฉันใดความไม่เปียดเบียนก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้เปียดเบียน ^{๒๐}

สัมมาทิฏฐิ เป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

จนกระทั่งเป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองจมอยู่ในเปือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปือกตมลึกขึ้นได้

เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองไม่จมอยู่ในเปือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปือกตมลึกขึ้นได้

เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสนิท จักฝึกสอนผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้

เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองฝึกตน แนะนำตน ดับสนิท จักฝึกผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้ แม้ฉันใด ความไม่เปียดเบียนก็ฉันนั้นเหมือนกันเป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เปียดเบียน ^{๒๑}

๒. สัมมาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เปียดเบียน ^{๒๒} ความดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง

^{๑๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๑.

^{๒๐} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๕.

^{๒๑} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๘.

ความดำริชอบหรือแนวความคิดแบบนี้ เป็นเรื่องปกติของคนส่วนมาก เพราะตามธรรมชาติ เมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสเป็นต้นก็ตาม จะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ถ้าถูกใจ ก็ชอบ ตีตใจ อายากได้ พัวพัน คล้อยตาม ถ้าไม่ถูกใจ ก็ไม่ชอบ ขัดใจ ขัดเคือง ผลักแย้ง เป็นปฏิปักษ์ จากนั้น ความดำรินี้ก็คิดต่างๆ ก็ดำเนินไปตามแนวทางหรือตามแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบนั้น ด้วยเหตุนี้ ความคิดของปุถุชนโดยปกติ จึงเป็นความคิดเห็นที่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง มีความพอใจและไม่พอใจของตนเข้าไปเคลือบแฝงชักจูง ทำให้ไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเองล้วนๆ ความนึกคิดที่ดำเนินไปจากความถูกใจ ชอบใจ เกิดความติดข้อง พัวพัน เอียงเข้าหา ก็กลายเป็นกามวิตก ส่วนที่ดำเนินไปจากความไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ เกิดความขัดเคือง ชิงชัง เป็นปฏิปักษ์ มองในแง่ร้าย ก็กลายเป็นพยาบาทวิตก ที่ถึงขนาดพุ่งออกมาเป็นความคิดรุกราน คิดเบียดเบียน ทำลาย

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสัมมาสังกัปปะจากครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นในเวลาเย็น ได้ตรัสกับพระมหาจุนทะว่า

จุนทะ อกุศลธรรมทั้งหมดเป็นธรรมนำบุคคลไปสู่ความเสื่อม (แต่) กุศลธรรมทั้งหมดเป็นธรรมนำบุคคลไปสู่ความเจริญ แม้ฉันใด ความไม่เบียดเบียนก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นทางเพื่อความเจริญสำหรับบุคคลผู้เบียดเบียน ^{๒๓}

เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นทางเพื่อความเจริญสำหรับบุคคลผู้ฆ่าสัตว์

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่มีการแสดงธรรมเกี่ยวกับ สัมมาสังกัปปะของพระพุทธองค์มีเรื่องปรากฏว่าดังนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสเรื่องว่า

ภิกษุทั้งหลาย กามวิตกย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกาย และใจอยู่อย่างนี้ เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า กามวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว แต่กามวิตกนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้นไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า เป็นไปเพื่อ

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๖/๗๗.

เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง กามวิตกกัณฑ์ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กามวิตกกัณฑ์ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน กามวิตกกัณฑ์ดับสูญไป

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นย่อมละ บรรเทา ทำกามวิตกที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ให้หมดสิ้นไป^{๒๔}

นอกจากนี้ก่อนสมัยพุทธกาลแห่งพระองค์ ความดำริในการออกจากกามปรากฏอยู่ในเรื่องราวของ พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กุสันธะผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกพราหมณ์และคหบดีถูกทูลีमारตลใจชักชวนว่า มาเถิด พวกท่านจงดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนพวกภิกษุผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ทำอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นถูกพวกท่านดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนอยู่ จะพึงมีจิตเป็นอย่างอื่นทำให้ทูลีमारพึงได้โอกาส ภิกษุทั้งหลาย มาเถิด พวกเธอจงมีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑...ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ มีกรุณาจิต มีมุทิตาจิต มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑... ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน^{๒๕}

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สัมมาสังกัปปะ เป็นองค์มรรคฝ่ายปัญญา มิใช่ฝ่ายศีล ดังนั้น การที่สัมมาสังกัปปะสอนให้ไม่คิดพยาบาท ให้มีเมตตารักใคร่กัน ก็มีใม่มุ่งเพียงเพื่อให้คนมีศีลคือ ละเว้นการฆ่าฟันเบียดเบียนกัน ช่วยเหลือกันอย่างเดียว แต่มุ่งให้มีความคิดที่ไม่เอนเอียงด้วยความเกลียดชังเป็นต้น เพื่อให้ความคิดนั้นปลอดโปร่งเป็นอิสระ เดินตามแนวความจริงอย่างคล่องตัว จะได้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงไม่บิดเบือน โดยนัยนี้ การใช้คำปฏิเสธว่า สัมมาสังกัปปะ คือความคิดปลอดโลก ไม่มีพยาบาท ไม่มีวิหิงสา จึงนับว่าเป็นการเหมาะสมดีที่สุดแล้ว หมายความว่า เมื่อจะคิดจะพิจารณาอะไร ถ้าไม่คิดเอาเข้าตัว ไม่คิดด้วยความเกลียดชังมุ่งร้ายหรือจะทำลายใคร ความคิดนั้นก็จะเป็นบริสุทธิ์ มีหวังว่าจะถูกต้องตรงความจริง

^{๒๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๐๗/๒๑๙.

^{๒๕} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๕๐๙/๕๔๘.

๓. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า^{๒๖}

สัมมาวาจา เป็นทางดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลกับภิกษุหมู่ใหญ่ถึงบ้านพราหมณ์ชื่อสาลาของชาวโกศล พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาได้ฟังข่าวว่า

ความประพฤติไม่สม่าเสมอ คือความประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้^{๒๗}

๑. เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่า ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น บุรุษนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า รู้ หรือรู้ก็กล่าวว่า ไม่รู้ ไม่เห็นก็กล่าวว่า เห็น หรือเห็น ก็กล่าวว่า ไม่เห็น กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง

๒. เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ยุยงคนที่สามัคคีกัน ส่งเสริมคนที่แตกแยกกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่แตกแยกกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำหยาบคาย กล้าแข็ง เผ็ดร้อน หยาบคายร้ายกาจแก่ผู้อื่น ใกล้ต่อความโกรธไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ

๔. เป็นผู้พูดเพื่อเจ้า คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำที่ไม่จริง พูดคำที่ไม่อิงประโยชน์ พูดไม่อิงธรรม พูดไม่อิงวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยไม่เหมาะแก่เวลา

ความประพฤติสม่าเสมอ คือ ความประพฤติธรรมทางวาจา มี ๔ ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้^{๒๘}

^{๒๖} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๒๗} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๔.

^{๒๘} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖-๔๗๗.

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่า ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น บุรุษนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า ไม่รู้ หรือรู้ก็กล่าวว่า รู้ ไม่เห็นก็กล่าวไม่เห็น หรือเห็นก็กล่าว ว่า เห็น ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเห็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่ อามิสเล็กน้อยบ้าง

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่าย โน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่ แดกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดีเพลินเพลิตต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ สร้างสรรค์ความสามัคคี

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะน่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๔. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดแต่คำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่ เวลา

๕. สัมมากัมมันตะ

สัมมากัมมันตะ คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนางดเว้นจากการประพฤตินิโคตในกาม^{๒๙}

ความประพฤติสม่ำเสมอ คือ ความประพฤตินิโคตทางกายมี ๓ ประการ

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑอาวุธ และศัสตราวุธมีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้ม ใจของผู้อื่นซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินิโคตในกาม คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติกว้างในสตรีที่อยู่ใน ปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่อยู่ในปกครองของ

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

พี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤติธรรม มีสามี มีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้^{๓๐}

๕. สัมมาอาชีวะ

ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาของ สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ^{๓๑}

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะไว้ว่า กิจที่ควรทำให้อย่างขึ้น คือ เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักมีอาชีวะบริสุทธิ์ปรากฏ เปิดเผย ไม่บงกชพร่องและสำรวจระวัง จักไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่นด้วยความเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์นั้น บางทีเธอทั้งหลายจะมีความคิดอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายเป็นผู้มีหิริโอตตัมปะแล้ว มีกายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร และอาชีวะบริสุทธิ์แล้ว พอละด้วยกิจเพียงเท่านั้น เราทั้งหลายทำกิจเสร็จแล้ว ด้วยกิจเพียงเท่านั้นประโยชน์จากความ เป็นสมณะเราทั้งหลายก็ได้บรรลุแล้วโดยลำดับ กิจอะไรๆ ที่ควรทำให้อย่างขึ้นไปมิได้มี เธอทั้งหลายถึงความยินดีด้วยกิจเพียงเท่านั้น เราขอบอกเธอทั้งหลาย ขอเตือนเธอทั้งหลาย เมื่อกิจที่ควรทำให้อย่างขึ้นไปยังมีอยู่ ประโยชน์จากความ เป็นสมณะที่เธอทั้งหลายปรารถนา อย่าได้เสื่อมไปเลย ^{๓๒}

จากการอธิบายความหมายของสัมมาอาชีวะจึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะโดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป บางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขาจะต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๐/๔๕๔.

คำว่า สัมมาชีพ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีพด้วย

อย่างไรก็ดี แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม และใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ยังหาชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ไม่ ทั้งนี้เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาด้วย คือการวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์นั้น ว่าจะต้องเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา มีความรู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ และขอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์มีเพื่อรับใช้มนุษย์ เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่กลายเป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียสุขภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือทำให้มนุษย์ต่อมนุษย์แปลกหน้ากัน

๖. สัมมาวายามะ

องค์มรรคข้อนี้ มีคำจำกัดความแบบพระสูตรดังนี้ สัมมาวายามะ คือ ภาวในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทา ความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภาวปัญญา ใฝ่บุญ ใฝ่ธรรมที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๓๓}

ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่ สัมมาวายามะเป็นองค์มรรคประจำข้อ ๑ ใน ๓ ข้อ (สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ) ซึ่งต้องคอยช่วยหนุนองค์มรรคข้ออื่นๆ ทุกข้อเสมอไป และในหมวดธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติแทบทุกหมวดจะพบความเพียรแทรกอยู่ด้วย ในชื่อใดชื่อหนึ่ง การเน้นความสำคัญของธรรมข้อนี้อาจพิจารณาได้จากพุทธพจน์ เช่น

^{๓๓} อจ. เอกก. (แปล) ๒๐/๓๙๔-๓๙๗/๔๗.

ธรรมนี้ เป็นของสำหรับผู้ปรารถนาความเพียร มิใช่สำหรับคนเกียจคร้าน ^{๓๔}

ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ชัดถึงคุณธรรม ๒ ประการ คือ

- ๑) ความเป็นผู้ไม่สิ้นโคธในกุศลธรรมทั้งหลาย
- ๒) ความเป็นผู้ไม่ยอมถอยหลังในการบำเพ็ญเพียร

...เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลาย พึงศึกษาดังนี้ว่า เราจักตั้งความเพียรอันไม่ถอยหลัง ถึงจะเหลือแต่หนังเอ็นและกระดูก เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดไปก็ตามที่ ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงถึงได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว ที่จะหยุดยั้งความเพียรเสีย เป็นอันไม่มีเธอทั้งหลายพึงศึกษาจะนี้แล ^{๓๕}

การที่ต้องเน้นความสำคัญของความเพียรนั้น นอกจากเหตุผลอย่างอื่นแล้ว ย่อมสืบเนื่องมาจากหลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่ว่า สังฆธรรมเป็นกฎธรรมชาตินี้หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา พระพุทธเจ้าหรือศาสดามีฐานะเป็นผู้ค้นพบหลักความจริงนั้น แล้วนำมาเปิดเผยแก่ผู้อื่น การได้รับผลจากการปฏิบัติ เป็นเรื่องของความเป็นไปอันเที่ยงธรรมตามเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ศาสดามีใช้ผู้บันดาลเมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนจึงจำเป็นต้องเพียรพยายามสร้างผลสำเร็จด้วยเรี่ยวแรงของตน ไม่ควรคิดหวังและอ่อนวอนขอผลที่ต้องการโดยไม่กระทำ หลักพุทธศาสนาในเรื่องนี้ จึงมีว่า

ตุมุเหหิ กิจจํ อาตปฺปํ อุกฺขาทาโร ตถาคตา ความเพียร ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก(ทาง) ให้ ^{๓๖}

อย่างไรก็ตาม การทำความเพียร ก็เช่นเดียวกับการปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ จะต้องเริ่มก่อตัวขึ้นในใจให้พร้อมและถูกต้องก่อน แล้วจึงขยายออกไปเป็นการกระทำในภายนอกให้ประสานกลมกลืนกัน มิใช่คิดอยากทำความเพียร ก็สักแต่ว่าระดมใช้กำลังกายเอาแรงเข้าทุ่ม ซึ่งอาจกลายเป็นการทรมานตนเองทำให้เกิดผลเสียได้มาก โดยนัยนี้ การทำความเพียรจึงต้องสอดคล้องกลมกลืนกันไปกับธรรมข้ออื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะสติสัมปชัญญะ มีความรู้ความเข้าใจ ใช้ปัญญาดำเนินความเพียรให้พอเหมาะ อย่างที่เรียกว่าไม่ตึง และไม่หย่อนเกินไป

^{๓๔} อจ.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๑๒๐/๒๓๗.

^{๓๕} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๕๑/๖๔.

^{๓๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐/๕๑.

๗. สัมมาสติ

สัมมาสติ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๓๗}

สติ คือ การคอยระลึกถึงอยู่เนืองๆ การหวนระลึก ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืม

สติ แปลกน่ายๆ ว่า ความระลึกได้ เมื่อแปลอย่างนี้ ทำให้นึกเพ่งความหมายไปในแง่ของความจำ ซึ่งก็เป็นการถูกต้องในด้านหนึ่ง แต่อาจไม่เต็มตามความหมายหลักที่เป็นจุดมุ่งสำคัญก็ได้เพราะถ้าพูดในแง่ปฏิเสธ สตินอกจากหมายถึงความไม่ลืม ซึ่งกับความหมายว่าความระลึกได้แล้ว ยังหมายถึง ความไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ ไม่พ่นเพื่อนเลือนลอยด้วย ความหมายในแง่ปฏิเสธเหล่านี้ เล็งไปถึงความหมายในทางอนุมิตีว่า ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร โดยเฉพาะในแง่ของจริยธรรม การทำหน้าที่ของสติมักถูกเปรียบเทียบเหมือนกับนายประตูที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับโดยปล่อยคนที่ควรเข้าออกให้เข้าออกได้ และคอยกันห้ามคนที่ไม่ควรเข้าไม่ให้เข้าไป คนที่ไม่ควรออกไม่ให้ออกไป สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่เตือนตนในการทำความดีและไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว

พุทธธรรมเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า อัมปมาท หรือความไม่ประมาท อัมปมาทนี้เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม มักให้ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมมถลาลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำด้วยความจริงใจ และพยายามเดินรูดหน้าอยู่ตลอดเวลา

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

๘. สัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธิ เป็นองค์มรรคข้อสุดท้าย และเป็นข้อที่มีเนื้อหาสำหรับศึกษามาก เพราะเป็นเรื่องของการฝึกอบรมจิตใจในขั้นลึกซึ้ง เป็นเรื่องละเอียดประณีต ทั้งในแง่ที่เป็นเรื่องของจิตอันเป็นของละเอียดและในแง่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดกว้างขวางซับซ้อน เป็นจุดบรรจบ หรือเป็นสนามรวมของการปฏิบัติ

สมาธิ แปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ จิตตั้งเสกัคคตา หรือเรียกสั้นๆ ว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

คัมภีร์รุ่นอรรถกถา ระบุความหมายจำกัดลงไปอีกที่ว่า สมาธิ คือภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิตและใจความออกไปว่า หมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบง่ายเสมอ และด้วยดี

สัมมาสมาธิ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข^{๓๔}ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกขไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^{๓๕}

หลักปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมทางสายกลาง

๑) รักษาเบญจศีลและเบญจธรรม

หลักธรรมข้อเบญจศีล หรือ ศีล ๕ ก็เป็นหลักธรรมอีกข้อหนึ่งที่สอนให้ประพฤติชอบทางกายและวาจา รักษากายวาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัย เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน คือ

^{๓๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
 ๒. อทินฺนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของของที่มีได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
 ๓. กาเมสุ มิฉฺฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤตินิดในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
 ๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
 ๕. สุราเมรยมชฺชชุปมาทภูสฺสุนา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ
- ดังตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏในสี่ลสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่าด้วยบุคคลผู้มีศีลเพราะสมบุรณด้วยศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการ คือ
๑. บุคคลผู้มีศีล สมบุรณด้วยศีลในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
 ๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบุรณด้วยศีลย่อมขจรไป
 ๓. บุคคลผู้มีศีล สมบุรณด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แค้นแล้ว ไม่ก่อเงินเข้าไป
 ๔. บุคคลผู้มีศีล สมบุรณด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย
 ๕. บุคคลผู้มีศีล สมบุรณด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๙}
- หลักธรรมอีกข้อหนึ่งคือ เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม ข้อสามมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต
- สัมมาอาชีวะ หรือ สัมมาชีพ เป็นการเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นการประกอบความขยันหมั่นเพียรในอาชีพที่สุจริต พระพุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งเน้นให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมบริสุทธ์ซึ่งเป็นถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความข้อนี้จะเห็นได้แม้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิข้อหนึ่งว่า เจือจวนหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ หมายความว่าคอยดูแลไม่ให้ขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน พูดอีกอย่างความสำเร็จในด้านอาชีวะหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครอง พึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยาก ยากไร้ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์เต็มพระคลังหลวงหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่

^{๓๙} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๖.

หนึ่ง เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่านจะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากน้อยอีกเท่าใดหรือว่าจะมีเท่าเทียมกันหรือไม่ เพราะเนื่องด้วยปัจจัยอื่นๆ อีก^{๔๐} ดังนั้น สาระทั้งหมดของศีลในระดับโลกียธรรม คืออยู่ที่เจตนา ได้แก่ ไม่คิดลวงละเมิดต่อผู้อื่น หรือเบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้ยังเป็นการสำรวมระวัง คอยปิดกั้นหลักเว้น มิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพื่อให้สังคัมเป็นไปโดยเรียบร้อย อยู่ร่วมกันโดยสงบสุข ความโลภ ความเบียดเบียน และสร้างกิเลส อันเป็นลักษณะจำเพาะของเศรษฐกิจกระแสหลักนั้น อยู่ตรงกันข้ามกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจแนวพุทธโดยสิ้นเชิง นอกไปจากนี้ ในการประกอบอาชีพ ความสมถะพอเพียง และการบริโภคที่ไม่มักมากเกินความจำเป็นถือว่าเป็น โภชนะมัตตัญญูปุคคล^{๔๑} การไม่เบียดเบียน การไม่ทำลายองค์ธรรม ยังเป็นคุณลักษณะสำคัญของการดำเนินการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่จำเป็นอย่างยิ่งอีกด้วย

๒) หลักกกุลจิรัฏฐิติธรรม ๔

ในพุทธศาสนายังมีหลักธรรมที่สอนเกี่ยวกับการใช้ทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การรู้จักซ่อมแซมของเก่านั้นคือ กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔ คือ ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งอยู่ได้นาน ประกอบด้วย

การรู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายนั่น ดังเนื้อความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับอนาถบิณฑิกเศรษฐีปรากฏในอาทิสสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตว่า

...อริยสาวกย่อมป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟ น้ำ

พระราชา โจร คนที่ไม่ชอบกัน หรือจากทายาท ทำตนให้

ปลอดภัย นี่เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์^{๔๒}

๑. อนุรักษ์เวสนา ของหายของหมด รู้จักหามาไว้

๒. ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม

๓. ปริमितปานโภชนา รู้จักประมาณในการกินการใช้

๔. อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน^{๔๓} เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็ต้องใช้ทรัพย์ที่ได้มานั้นให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมด้วยจึงจะจัดเป็นการ

^{๔๐} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๗๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๔-๒๗๕/๒๙๖-๓๐๐.

^{๔๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๕.

^{๔๒} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๕.

^{๔๓} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๓๓.

ดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยทรัพย์สินเงินทองที่ถูกต้องสมบูรณ์ ดั่งเนื้อความที่พระรัฐपालะกล่าวไว้
ปรากฏในรัฐपालสูตรแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑนาสก์ว่า

...อาตมาเห็นผู้คนที่มั่งมีทรัพย์ในโลกได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ
แล้วไม่ยอมให้ (ใคร) เพราะความหลงได้ทรัพย์แล้ว เก็บ
สะสมไว้ และปรารถนาความคุณยิ่งขึ้นไป

ฯลฯ

ทายาททั้งหลายก็ชนทรัพย์สมบัติของเขาไป ส่วนสัตว์ที่
ตายไปก็ยอมไปตามกรรม เมื่อตายไป ทรัพย์ใดๆ คือ บุตร
ภรรยา ทรัพย์ ข้าวของ เงินทอง และแว่นแคว้นก็ติดตาม
ไปไม่ได้ ทรัพย์ช่วยคนให้มีอายุยืนไม่ได้ ทั้งช่วยคนให้ละ
ความแก่ก็ไม่ได้

ฯลฯ

เพราะเหตุนั้นแล ปัญญาเท่านั้นเป็นเหตุบรรลุนิพพาน
ซึ่งเป็นที่สุดแห่งภพในโลกนี้ จึงประเสริฐกว่าทรัพย์^{๔๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้อธิบายไว้ว่า พุทธธรรม ว่าสภาวะและความมุ่ง
หมายในพุทธธรรมของ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ อันเป็นมรรคใน มัชฌิมาปฏิปทา
นั้นมีใช่เป็นมรรคที่มุ่งเน้นสำหรับภิกษุสงฆ์เท่านั้น หากแต่กินความกว้างขวางครอบคลุมทั้งระบบ
พรหมจรรย์ และที่จะต้องเน้นให้เห็นชัดเจนก็คือ ศีล มิใช่หมายถึงความประพฤติดีงาม สุจริตทั้ง
กายและวาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะสุจริตด้วย^{๔๕}

๓.๒.๓ กัลยาณมิตรตตา

กัลยาณมิตรตตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการคบคนดีเป็นมิตร รู้จัก
เสวนา คบหา ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่าง ท่านผู้รู้

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๗/๓๖๙-๓๗๑.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๗๖๗.

ผู้ทรงธรรม ผู้ที่มีความสามารถ นำคบเคารพยับถือ กราบไหว้บูชา มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

กัลยาณมิตตตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกับทีฆชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคนหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา^{๔๖}

ดังความปรากฏในปฐมมิตตสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐสุกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพองค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ให้สิ่งที่ให้ได้ง่าย
๒. ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
๓. อุดหนุนถ้อยคำที่อุดหนุนได้ง่าย
๔. เปิดเผยความลับแก่เพื่อน
๕. ปิดความลับของเพื่อน
๖. ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ
๗. เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น ^{๔๗}

ดังความที่ปรากฏในสิงคาลกสูตร แห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ว่าด้วยโทษแห่งการคบมิตรชั่ว ดังนี้

...คหบดีบุตร การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ

๑. เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
๒. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
๓. เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย

^{๔๖} อจ.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๔๗} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๕๖.

๔. เขามีคนหลอกหลวงเป็นมิตรสหาย

๕. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย

๖. เขามีใจเป็นมิตรสหาย^{๔๘}

เพื่อนในโรงสุราก็มี เพื่อนดีแต่พูดก็มี เมื่อมีเรื่อง
เกิดขึ้น ผู้ใดเป็นเพื่อนได้ ผู้นั้นจัดว่าเป็นเพื่อนแท้^{๔๙}

...คนมีมิตรชั่ว มีเพื่อนชั่ว มีมารยาทและความประพฤติ
ชั่ว ย่อมเสื่อมจากโลกทั้งสอง คือ จากโลกนี้และจากโลก
หน้า^{๕๐}

หลักการคบมิตรที่ดีนี้ พระพุทธศาสนายังได้สอนอีกว่า ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม
นั้นเราจำเป็นต้องคบค้าสมาคมกับคนจำนวนมาก แต่ในการคบหานั้นก็ต้องเลือกคบบุคคลด้วยว่า
ดีหรือไม่ดีเป็นเพื่อนแท้หรือเพื่อนเทียม คำกล่าวที่ว่า **เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก** ยังคง
เป็นคำกล่าวที่ให้ข้อคิดเตือนใจได้ทุกยุคทุกสมัย พระพุทธศาสนาจึงให้แนวทางในการคบเพื่อน
โดยให้ละเว้นเพื่อนที่เป็นคนเอาแต่ได้ ชักนำไปในทางเสื่อมเพราะบริโภคนิยมที่มิโทษและหากว่า
หาเพื่อนที่บริโภคนิยมที่ไม่มีโทษไม่ได้เลย ก็ให้อยู่ตัวคนเดียวดีกว่า เพราะไม่ต้องกังวลเดือดร้อน
จากทุกข์ที่เกิดเพราะการบริโภคนิยมที่มีโทษทั้งหลาย ในขุททกนิกาย จูฬนินเทส พระสูตรต้นตปิฎก
ได้แสดงเรื่องนี้ไว้ว่า

...บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด (หรือ) ผู้เสมอกัน ถ้า
บุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้ พึงเป็นผู้บริโภคนิยม อันไม่มี
โทษ ประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด^{๕๑}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมองอีกว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจ
ดี (มิตรแท้) คือ

๑. มิตรมีอุปการะ

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

๓. มิตรแนะนำประโยชน์

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๕.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๖.

^{๕๑} จู.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๓/๔๓๘.

๔. มิตรมีความรักใคร่^{๕๒}

และบุคคลที่ไม่ใช่มิตรแท้ (มิตรเทียม) ๔ จำพวกนี้ คือ

๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นอย่างเดียว

๒. มิตรดีแต่พูด

๓. มิตรพูดประจบ

๔. มิตรชักนำในทางเสื่อม บัณฑิตรู้รู้อย่างนี้แล้ว พึงเว้นให้ห่างไกล เหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสียฉะนั้น ^{๕๓} ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในสิงคาลกสูตร แห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ความว่า

...บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจ เหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อกฉะนั้น

บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมสว่างโชติช่วงดังดวงไฟ เมื่อบุคคลสะสมโภคทรัพย์อยู่ดังตัวผึ้งสร้างรัง โภคทรัพย์ของเขาก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น ดุจจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อสร้าง ฉะนั้น

คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถครั้งรวบรวมโภคทรัพย์ได้ อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบกิจการงาน ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย จึงผูกมิตรไว้ได้^{๕๔}

๑) ฆราวาสธรรม ๔

ฆราวาสธรรม ๔ คือ ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ๔ ประการดังนี้

๑. สัจจะ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง

๒. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙.

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๙.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

๓. ขันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร
เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นใจในจุดหมาย ไม่ทอดถอย

๔. จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน
ได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือ
ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว^{๕๕}

อีกหลักธรรมหนึ่งของการประพฤติตนเป็นมิตรที่ดี คือ พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมประจำ
ใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความ
ประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ได้แก่

๑. เมตตา ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำ
ประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ในใจอันจะปลดเปลื้องบำบัดทุกข์
ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจ่องใสบันเทิง กอปรด้วย
อาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข
เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็น
ด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่
สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย
และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขา
รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบ
ของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อม
รักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่
จะมีให้เสียธรรม

๒) มงคลสูตร ๓๘

^{๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

มงคลสูตร ๓๘ เป็นอีกหนึ่งหลักธรรมซึ่งเป็นธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือมงคลอันสูงสุด ดังตัวอย่างคำสอนที่ว่า **ปุชา ๑ ปุชานิยานิ** หมายถึง บุชชานที่ควรบูชา^{๕๖} ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ พระสุตตันตปิฎก ได้แสดงเรื่องนี้ไว้ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ บัณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณงดงามยิ่งนัก เปร่ง รัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่ สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก ต่างมุ่งหวังความสุขสวัสดิ
ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอัน
สูงสุดด้วยเถิด

...พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบดังนี้

- (๑) การไม่คบคนพาล
- (๒) การคบแต่บัณฑิต
- (๓) การบูชาคนที่ควรบูชา
- (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
- (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน
- (๖) การตั้งตนไว้ชอบ
- (๗) ความเป็นพหูสูต
- (๘) ความเป็นผู้มีศีลปะ
- (๙) วินัยที่ศึกษามาดี
- (๑๐) วาจาสุภาสิต
- (๑๑) การบำรุ้งมารดาบิดา
- (๑๒) การสงเคราะห์บุตร
- (๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา
- (๑๔) การงานที่ไม่อาภูล
- (๑๕) การให้ทาน
- (๑๖) การประพฤติธรรม

^{๕๖} ขุ.ขุ.(บาลี) ๒๕/๕/๓, ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๗/๓๗๖.

- (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ
- (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ
- (๑๙) การงดเว้นจากบาป
- (๒๐) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา
- (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม
- (๒๒) ความเคารพ
- (๒๓) ความถ่อมตน
- (๒๔) ความสันโดษ
- (๒๕) ความกตัญญู
- (๒๖) การพึงธรรมตามกาล
- (๒๗) ความอดทน
- (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย
- (๒๙) การพบเห็นสมณะ
- (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล
- (๓๑) การเผาผลาญบาป
- (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์
- (๓๓) การเห็นอริยสัจ
- (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง
- (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว
- (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก
- (๓๗) จิตปราศจากธุลี
- (๓๘) จิตเกษม

...เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้วไม่พ่ายแพ้
 เข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ดีในทุกสถาน ทั้ง ๓๘
 ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด ของเทวดาและมนุษย์
 เหล่านี้^{๕๗}

^{๕๗} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๖.

๓.๒.๔ สมชีวิตา

สมชีวิตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการเลี้ยงชีวิตพอดี รู้จักกำหนดรายได้ รายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้ กล่าวคือ สมชีวิตา เป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาเน้นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิต คือจักเลี้ยงชีวิตอย่างไร จึง จะจัดว่าเหมาะสม การเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสมนั้น จะต้องดูความเป็นอยู่และฐานะของแต่ละบุคคล เป็นสำคัญ การดำเนินชีวิตไปตามกำลังฐานะของตนเองไม่ควรทะเยอทะยานให้เกินฐานะตนเอง ทำให้ชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีความพอดี

สมชีวิตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส กับที่ชชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพ แต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเรา จักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับเปรียบเหมือนคนซึ่งของ หรือลูกมือของคนซึ่ง ของ ยกตราซึ่งขึ้นดูก็รู้ได้ว่า ต้องลดลงเท่านั้น หรือเพิ่มขึ้นเท่านั้น ฉนใด กุลบุตรก็ฉนนั้นเหมือนกัน รู้ ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของ เราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ^{๕๘} ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่าง ฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทาง เจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจัก ไม่เกินรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๕๙}

ดังคำกล่าวที่ปรากฏในทีฆชาณูสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความมี
ดังนี้

...พหุคัมปัสสะ โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ไม่มีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ

๑) ไม่เป็นนักเลงหญิง

๒) ไม่เป็นนักเลงสุรา

^{๕๘} อภ. อฏฐก.อ. (ไทย) ๓/๕๔/๒๖๖.

^{๕๙} อภ. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

๓) ไม่เป็นนักเลงการพนัน

๔) ไม่เป็นผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว

เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง บุรุษพึงเปิดทางไหลเข้า ปิดทางไหลออกของสระน้ำนั้น และฝนก็ตกต้องตามฤดูกาลเมื่อเป็นเช่นนี้ สระน้ำใหญ่นั้นก็เพิ่มปริมาณขึ้น ไม่เหือดแห้งไปเลย ฉนใด โภคทรัพย์ก็เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉนนั้นเหมือนกัน^{๖๐}

หลักการเกี่ยวกับการเลี้ยงดูชีวิตแต่พอดี พระพุทธศาสนายังได้สอนอีกว่า สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี คือ สุขของคฤหัสถ์^{๖๑}

๑. อตติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม

๒. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์

๓. อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ก็ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

นอกจากที่แบ่งเป็น ๔ อย่างข้างต้นนั้นแล้ว ความสุข ซึ่งจัดเป็นสิ่งยอดปรารถนาของมนุษย์ทั้งหลายยังจำแนกได้อีกเป็น ๒ อย่าง ตามสภาพที่เกิดขึ้น คือ ๑) กายิกสุข ความสุขที่เกิดขึ้นทางกาย และ ๒) เจตสิกสุข ความสุขที่เกิดขึ้นทางใจ ซึ่งความสุขทั้งสองนี้พระพุทธศาสนาองว่าความสุขทางใจสำคัญกว่าความสุขทางกายดังพุทธพจน์ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ว่า

...สุข ๒ อย่าง คือ ๑.สุขทางกาย ๒.สุขทางใจ บรรดา

สุข ๒ อย่างนี้ สุขทางใจเป็นเลิศ^{๖๒}

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า หลักการเกี่ยวกับความพอเพียงในพระพุทธศาสนา มีอยู่ว่า จะต้องบริโภคด้วยหลักการที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน แยกคาย รอบคอบ รอบด้าน คำนึงถึงหลักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม พิจารณาด้วยปัญญาก่อนแล้วจึง

^{๖๐} อจ.อภฺรฺรูก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๒๔-๓๒๕.

^{๖๑} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

^{๖๒} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

บริโภคใช้สอยตามหลักของการบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ดังที่พระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ เป็นต้น ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุเพราะเป็นการเกี่ยวข้องด้วยปัญญา และมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอเหมาะพอดี ต่างจากคุณค่าพอกเสริมด้วยตัณหา ซึ่งไม่ค่อยเกื้อกูลแก่ชีวิต บางทีเป็นอันตรายแก่ชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฏฐิ ตลกดจน การยกตนข่มผู้อื่นเจริญขึ้น ไม่มีขอบเขต และเป็นไปเพื่อการแก่งแย่งเบียดเบียน ตัวอย่างเช่น อาหารที่กินด้วยปัญญาเพื่อคุณค่าแท้มีหนึ่งราคาสิบบาท อาจมีคุณค่าแก่ชีวิตร่างกายมากกว่าอาหารมื้อเดียวราคาหนึ่งพันบาทที่กินด้วยตัณหาเพิ่มเสริมราคาของตัวตน และหน้าซำอาจเป็นอันตรายแก่ร่างกาย ^{๖๓}

๑) พยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับหลักธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการรวมทั้งสมชีวิตา ดังความที่มีปรากฏในทีฆชาณสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

... ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโภคี อยู่ครองเรือนนอนเปียดบุตร ใช้จันทรของชาวากาสี ทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ยินดีทองและเงิน ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้และเพื่อเกื้อกูลในภพหน้าเพื่อสุขในภพหน้าแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม)^{๖๔}

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑/๑๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘/๑๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๑๔/๑๑๓.

^{๖๔} อ.จ.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

เรื่องการรู้จักพอประมาณการใช้ขำนี้เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับการ พอเพียง เป็นเรื่องของจิตใจและการยับยั้งใจมิให้ตกเป็นทาสของวัตถุและสิ่งยั่วเข้าความกระหายและความต้องการต่างๆ อย่างไรก็ตามความพอประมาณและความพอดีของบรรพชิต ก็สามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโภคทรัพย์ใดๆ ของฆราวาสก็ได้ หากการบริโภคนั้นเป็นไปเพื่อคุณภาพของชีวิต คือจุดที่ความพึงพอใจบรรจบกับคุณภาพของชีวิต ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการพอประมาณในการบริโภคเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความพอประมาณ ประหยัด มัธยัสถ์ ความไม่ฟุ้งเฟ้อย สุ่ยสุ่ย ประหยัดอดออม

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับความพอเพียงนั้น มนุษย์จะต้องระวังความพอเพียงทางด้านจิตใจ ที่เรียกว่าสันโดษด้วย เพราะความสุขสบายจะทำให้เฉื่อยชา ไม่ขยัน ต้องยึดหลักของพระพุทธศาสนา ที่ว่า ให้สันโดษในวัตถุ แต่ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปัฏฐาตสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงธรรม ๒ ประการ คือ ๑.ความไม่สันโดษเพียงแต่กุศลธรรมทั้งหลาย ๒.ความไม่ทอดอโยในการบำเพ็ญเพียร ^{๖๕} กล่าวคือ ในการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ให้พอเพียงทางเศรษฐกิจ หรือวัตถุแต่ไม่ให้พอเพียงทางด้านปัญญา การพัฒนาจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไป อีกประเด็นหนึ่งคือ ความพอเพียงยึดหลักทางสายกลาง คือไม่มากจนเกินไปไม่น้อยจนเกินไป ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้ ในทางพระพุทธศาสนาเปรียบได้กับหลักธรรมที่ว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้อง^{๖๖} ดังตัวอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความสันโดษที่ปรากฏในจุฬหัตถิปโทปมสูตร แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั ความตอนหนึ่งว่า

...ภิกษุหนึ่งเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง เธอไป ณ ที่ใดๆ ก็ไปได้ทันที นกมีปีกจะบินไป ณ ที่ใดๆ ก็มีแต่ปีกของมันเป็นภาระบินไป แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง เธอจะไป ณ ที่ใดๆ ก็ไปได้ทันที ภิกษุหนึ่งประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่มีโทษภายใน^{๖๗}

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดถึงประโยชน์ของการเลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ้งเฟ้อ ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ดังปรากฏในโณคสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

^{๖๕} อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑.

^{๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๐๔/๔๕๓.

^{๖๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๔/๓๒๕.

...โรคทรัพย์มีอันสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลอาศัยโรคทรัพย์จึงบำรุงตน บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
๒. บุคคลอาศัยโรคทรัพย์จึงบำรุงบิดามารดา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
๓. บุคคลอาศัยโรคทรัพย์จึงบำรุงบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
๔. บุคคลอาศัยโรคทรัพย์จึงบำรุงมิตรอำมาตย์ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
๕. บุคคลอาศัยโรคทรัพย์จึงบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ซึ่งมีผลมากเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์ ^{๖๘}

สุขของคฤหัสถ์ ถือเป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่ควรยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดสุข คือ สุขของชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงให้ได้สม่ำเสมอ สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี ได้แก่

๑. อตติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจ ว่าตนมีโรคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม
๒. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจ ว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์
๓. อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจ ว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร
๔. อนวัชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจ ว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ดิเตือนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ^{๖๙}

อีกหลักธรรมหนึ่งที่ควรยึดถือปฏิบัติคือสัปปุริสธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี ได้แก่

๑. ธัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎแห่งเหตุผล และรู้จักหลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ฝึกขู้รู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายอันนั้นๆ เป็นต้น

^{๖๘} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๗/๓๖๙.

^{๖๙} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

๒. อุตัตถัญญุตตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาสิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง ดังนี้ เป็นต้น

๓. อุตัตถัญญุตตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. มัตถัญญุตตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑอาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๕. กาลัญญุตตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติกรต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น

๖. ปริสัจญญุตตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. บุคคลัญญุตตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น^{๗๐}

หลักธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ประกอบด้วยหลักการ หลักวิชาการ หลักพุทธธรรมมากมาย สำหรับหลักธรรมที่ภูมิคุ้มกันมีกตประโยชน์ ๔ ประการ ตรงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ในส่วนที่ว่า จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และ

^{๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔, อจ.สศตค. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

ความรอบคอบ^{๗๑} และในส่วนตัวว่า ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน^{๗๒}

การเปรียบเทียบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมโดยเฉพาะหลัก

ทฤษฎีภูมิคุ้มกันตลประโยชน์ ๔ อาจแสดงให้เห็นในตารางข้างล่างดังนี้

**ตารางที่ ๑ แสดงความสอดคล้องของหลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันตลประโยชน์ ๔ ประการ
กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง^{๗๓}**

ลำดับ	แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	หลักทฤษฎีภูมิคุ้มกันตลประโยชน์ ๔ ประการ
๑.	ความอดทน, ความเพียร	ข้อ ๑ อุดมฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความเพียร)
๒.	ความซื่อสัตย์สุจริต, ความรอบคอบ	ข้อ ๒ อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓.	มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี	ข้อ ๓ กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔.	มีสำนึกในคุณธรรม, มีความรอบรู้ที่เหมาะสม	ข้อ ๔ สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)

จะเห็นได้ว่าหลักพุทธธรรมข้ออุดมฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความเพียร) ในทฤษฎีภูมิคุ้มกันตลประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีความอดทนและความเพียร ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมข้ออารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) ในทฤษฎีภูมิคุ้มกันตลประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีการประกอบอาชีพซื่อสัตย์สุจริตและความรอบคอบในการใช้ชีวิต ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ หลักธรรมข้อกัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ในทฤษฎีภูมิคุ้มกันตลประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี การ

^{๗๑} สมพร เทพลีลา, การเดินตามรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและการทุจริต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : กองทุน อริยมรรค, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๗๓} พันโท วีรพล แพทย์ประสิทธิ์, “การรับรู้บทบาทของกองทัพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงเฉพาะพื้นที่ป่าดงนาทามอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดอุบลราชธานี”, พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๙๘.

มีเพื่อนที่ดีก็ทำให้มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีสอดคล้องตรงกัน และสุดท้ายหลักธรรมข้อสมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม) ในทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางที่แนะนำให้ประชาชนมีสำนึกในคุณธรรม และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ซึ่งเมื่อประชาชนประพฤติปฏิบัติก็จะเกิดการประกอบสัมมาอาชีวะด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต รอบคอบในการรักษาทรัพย์ ใฝ่ดีมีกัลยาณมิตรทำให้ชีวิตความเป็นอยู่สมดุล เหมาะสม เรียบง่าย พอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ

ดังพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวไว้ว่า ...การพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอนต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อให้ได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป ตามลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจโดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะประเทศและประชาชนไทย สอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้...

กล่าวโดยสรุป คือ การหันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการ คือ

พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกheimต่อผู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส การพัฒนาคน ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่จนสำเร็จทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงาน ประกอบพร้อมกันด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...

๑) พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหลั่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน...

๒) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพ ของ ผู้คนในท้องถิ่นสามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ สูงสุดซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

๓) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลองทดสอบเพื่อให้ ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพ ภูมิประเทศ และสิ่งที่สำคัญสามารถนำไปให้ปฏิบัติ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า

จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษา ฯ คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศและประชาชนในท้องที่ต่างๆ กัน ก็มีลักษณะแตกต่างกัน มากเหมือนกัน

๔) พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่น ของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถ นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย

๒) ความรู้จักพอประมาณ

ความรู้จักพอประมาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า ด้วยลักษณะหรือกฎเกณฑ์ที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติที่มนุษย์พึงเข้าใจ เพื่อมนุษย์จะได้ปฏิบัติหรือ ดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาพระ พุทธองค์ได้วางรูปแบบของพระสงฆ์เป็นตัวอย่าง ด้วยการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานความต้องการ ปัจจุบัน ๔ มีอาหารบิณฑบาตจากผู้มีศรัทธาตามรูปแบบและบริโศคด้วยการพิจารณาว่าจักฉันเพื่อ ยังอัตตภาพให้เป็นอยู่ได้เท่านั้น

ส่วนที่เกี่ยวกับฆราวาส พระพุทธองค์ได้แสดงเรื่องความรู้จักพอประมาณซึ่งว่าด้วย หลักการแสวงหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การรักษาสสมบัติของตน การเก็บออม การลงทุน การ แบ่งสันปันส่วนทรัพย์เพื่อใช้จ่ายให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์โดยไม่ต้องเบียดเบียนตนและ ผู้อื่น

ความหมายของความรู้จักพอประมาณ

ความรู้จักพอประมาณ คือ ความพอดีตามมีตามได้^{๗๔} ความรู้จักพอประมาณตามนัยพระพุทธศาสนา คือ ความพอใจในสิ่งที่มี พอใจด้วยปัจจัย ๔ มีผ้าถุงห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตามมีตามได้ และเป็นอยู่อย่างมีความสุขด้วยเครื่องเลี้ยงชีพตามที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน เมื่อได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรของตนก็พอใจในสิ่งนั้นไม่เดือดร้อนเพราะอยากได้ของที่มีเจ้าของ ไม่ริษยาคนอื่น

ความรู้จักพอประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกรสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการโดยมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตนแต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา^{๗๕}

ความรู้จักพอประมาณเป็นหลักธรรมที่สร้างคนให้เป็นผู้รู้จักใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้รู้จักกำจัดความทุกข์ความเดือดร้อนด้วยการพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ความเดือดร้อนแล้วแก้ปัญหาให้ถูกทางไม่ให้เชื้ออย่างงมงายไร้เหตุผล

ความรู้จักพอประมาณอันเป็นไปเพื่อความบริโภค คือ รู้จักพอประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชชะบริวาร^{๗๖}

การรู้จักการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเป็นกิจกรรมที่คนจะต้องทำอยู่แล้ว การที่ใช้จ่ายนั้นต้องรู้ถึงความจำเป็นของสิ่งของที่เรจะต้องใช้ที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้าราคาแพง เป็นต้น พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องความรู้จักพอประมาณแก่ภิกษุว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชชะบริวาร หากภิกษุไม่รู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชชะบริวาร เราไม่พึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัตถุญญในที่นี้ แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการ

^{๗๔} พระราชเทวี (สมพงษ์ พรหมวโรโส ป.๕.๙), สัททวิเสสวคหะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประติษฐัพพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๙๙.

^{๗๕} Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). A Constitution for Living. (Bangkok : Religious Affairs Press, ๒๕๔๔), ch. ๑๕

^{๗๖} อัง.สตุตทก. ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๔.

รับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานะปัจฉัยเภสัชชะบริขาร ฉะนั้น เราจึงเรียกเธอว่าเป็น
มัตตัญญู ^{๗๗}

จะเห็นว่าพระพุทธองค์ได้ให้ความสำคัญกับการอุปโภค บริโภคจึงได้ยกความรู้จัก
พอประมาณขึ้นแสดงไว้ในโอวาทปาติโมกข์ที่แสดงในวันจาตุรงคสันนิบาต อันเป็นวันแสดง
โอวาทปาติโมกข์แก่ภิกษุ ๑,๒๕๐ องค์ ที่มาประชุมกันโดยไม่ได้นัดหมาย ซึ่งในบท
โอวาทปาติโมกข์ตอนหนึ่งว่า **มตตญญตา จ ภาตตสมิ ความเป็นผู้รู้จักพอประมาณใน
อาหาร** ^{๗๘} นี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ได้ให้ความสำคัญกับการบริโภค จึงได้ตรัสแก่ภิกษุทั้ง
๑,๒๕๐ องค์ที่มาประชุมกัน ที่พระพุทธองค์แสดงในวันนั้นก็เพื่อเป็นนโยบายให้กับภิกษุสงฆ์ผู้จำ
ออกไปประกาศหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้ปวงชน

ดังนั้น เรื่องความรู้จักพอประมาณ จึงเป็นทั้งหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่ง
ในเบื้องต้นนั้นเริ่มให้รู้จักพอประมาณในการบริโภคปัจจัยสี่ ซึ่งพระในสมัยก่อนต้องศึกษาและทำ
ความเข้าใจในบทกถาปัจฉิมวาท (ปฏิสังขาย) ทุกองค์ ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วจึงบริโภค
อาหาร เมื่อบริโภคอาหารก็ให้พิจารณาว่า ที่เราบริโภคอาหารนี้ไม่ใช่มุ่งเพื่อเห็นแก่ความเอร็ดอร่อย
ไม่ใช่เพื่อจะหาความสนุกสนานมัวเมา แต่เพื่อจะได้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ให้ร่างกายมีสุขภาพดี
เป็นผาสุก

ความรู้จักพอประมาณเมื่อก้าวในภาพรวมแล้วสามารถสรุปได้ ๒ ข้อ คือ ข้อแรกความรู้
จักพอประมาณตน และข้อสองความรู้จักประมาณคน

ความรู้จักประมาณตน คือ ให้รู้จักประมาณในการเลี้ยงชีพโดยทางชอบธรรม
กล่าวคือ การดำรงชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ ประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลซึ่งเป็นหลักชั้น
พื้นฐานที่จะประดับประคองกาย วาจา ให้เรียบร้อยและทำงานที่สุจริต คือถูกต้องเป็นไปตาม
เหตุผลตั้งแต่ละอาชีวะผิดอุประสงค์อยู่ในตัวของมันเอง และเป็นการไม่เบียดเบียนหรือก่อความ
วุ่นวายเดือดร้อนให้กับใคร ยังเป็นการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม

คนที่รู้จักประมาณตน คือ คนไม่ทะเยอทะยานจนเกินตัวหาเลี้ยงชีพตาม
ความสามารถอย่างสม่ำเสมอเป็นคนไม่ประมาทในอาชีพ การงาน และหน้าที่ เป็นอยู่อย่างมี
สัมปชัญญะ คือ รู้ตัวอยู่เสมอ ตระหนักชัดว่าสิ่งที่กระทำนั้นมีประโยชน์ตามความมุ่งหมายหรือไม่

^{๗๗} อจ.สตุตทก., ๒๓/๖๘/๑๔๔.

^{๗๘} วิ.จ. (ไทย) บทนำ ๗/๓๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

และรู้จักในความเหมาะสมและความถนัดของตนที่ซ่อนอยู่ภายใน เมื่อรู้จักแล้วก็พิจารณาแยกแยะถึงความสำคัญของแต่ละอย่างที่มีอยู่ภายในตนแล้วเลือกทำสิ่งที่เหมาะสม คือ เลือกทำสิ่งที่ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น ถ้าเราสามารถแยกแยะเลือกทำได้ตามกาลและเวลาหรือตามสถานะของตนได้อย่างเหมาะสมแล้วจะเกิดความมั่นใจว่าตนเองมีคุณค่าเพียงพอในการดำเนินชีวิตในสังคม

ดังนั้น การรู้จักประมาณจึงเป็นบ่อเกิดความมั่นใจ และความมั่นคงทางด้านจิตใจ เพื่อเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ดังพุทธภาษิตว่า

มโนปฺพุพฺพคฺมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา,
มณสา เจ ปฏฺฐุเจน ภาสตี วา กโรตี วา,
ตโต นํ ทุกฺขมเนวฺติ จกุกัว วฺหโต ปทฺนฺติ.^{๗๙}

มีนัยว่า ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ

ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เหตุฉะนั้น ดุจล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น

ความรู้จักประมาณในคน คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือ ร่วมหมูกับกลุ่มบุคคลผู้รู้ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหาธรรม ความรู้ ความก้าวหน้า และความเจริญโดยธรรม การรู้จักประมาณในคนนี้นับเป็นประโยชน์ในกิจนั้นๆ ตามฐานะเป็นกิจที่บุคคลจะพึงเลือกหาบุคคลที่สมควรคบ เพราะคนเรามีทั้งดีและชั่ว ถ้าเกลือกกัลล้วยด้วยคนไม่ดี (บาปมิตร) ก็มักจะพาให้ตนซัดลงไปด้วย แต่ถ้าคบคนดี (กัลยาณมิตร) มักจะพาไปหาผล คือประโยชน์ตนและประโยชน์ชุมชน การเลือกคบคนเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างเช่นบาลีว่า “ยํ เว เสวติ ตาทิโส คบคนเช่นใด ก็ย่อมเป็นเช่นกับคนนั้น”^{๘๐}

ดังนั้นพระพุทธานุศาสน์ได้แสดงหลักความรู้จักพอประมาณว่ามีความสัมพันธ์กับการผลิต การบริโภค การกระจายรายได้ และการใช้จ่าย คือ ให้คนเรามีความรู้จักคำว่าพอ หรือพอประมาณ ความรู้จักพอดี ซึ่งทางพระพุทธานุศาสน์เรียกว่า มัตตัญญูตา

^{๗๙} ธมฺมปฏฺฐุสฺสกา (ปฐฺโม ภาโค), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓.

^{๘๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระนิพนธ์ พุทธศาสนสุภาษิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๙.

การรู้จักประมาณในการรับ พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายนั้น หมายความว่า ภิกษุ แม้เมื่อทนายทนายน้อยภิกษุก็รับเพื่อความเอ็นดูตระกูลเพื่อการรักษาตระกูล เพื่อความอนุเคราะห์ ตระกูล แม้ทนายทนายมากภิกษุก็รับจิวรพอกคุ้มครองกาย รับผิดชอบาทพอบริหารห้อง ภิกษุชื่อว่า รู้จักประมาณโดยการรับ^{๑๑} กล่าวคือภิกษุควรแสวงหาปัจจัยด้วยการเพ่งเล็งที่ความต้องการของตน แต่ให้แสวงหาปัจจัยด้วยการใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง (โยนิโสมนสิการ)

การรู้จักพอประมาณในการบริโภค ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการดำเนินชีวิต เพราะการบริโภคเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้สิ่งนั้นมาหล่อเลี้ยงชีวิต การบริโภคเพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คือ การบริโภคที่สำเร็จผล การบริโภคตามแนวพุทธ จะต้องประกอบด้วยเหตุผลของการบริโภค คุณชีวิตจะเป็นฐานสนับสนุน การพัฒนาศักยภาพของ มนุษย์ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม การบริโภคพระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ภิกษุ พิจารณาโดยแยกคายว่า การบริโภคปัจจัยสี่ คือ “เครื่องนุ่งห่มก็ใช้สอยเพื่อปกปิดร่างกายไม่ใช่เพื่อ ตกแต่งเป็นเครื่องประดับ อาหารก็รู้ว่าบริโภคเพื่อยังอัตภาพร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ บรรเทาความหิว เก่าป้องกันความหิวใหม่ เพื่อที่จะได้มีกำลังในการสร้างคุณความดี ที่อยู่อาศัยก็ใช้สอยเพื่อบำบัด ความหนาว ความร้อน และป้องกันอันตราย จากสัตว์และฤดูกาล ส่วนยารักษาโรคก็ใช้เพื่อบำบัด เวทนา อาพาธต่างๆ การบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ จึงต้องพิจารณาให้ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ จึงจะได้รับประโยชน์สำหรับบริโภคเอง”^{๑๒} สิ่งเหล่านี้ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายว่าไม่ใช่เป็นการ เพิ่มพูนอสังวะ การใช้สอยปัจจัย ๔ นั้นเพียงพอเพื่อบำบัดเวทนาอันเนื่องมาจากความต้องการที่ เกิดขึ้นโดยใช้สติปัญญาเพื่อละอสังวะภิกษุนั้น ภิกษุจึงชื่อว่า รู้จักประมาณโดยการบริโภค

ดังนั้น การใช้สินค้าและการบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพอใจโดย เกินคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นการบริโภคที่มีเป้าหมายว่า บริโภคเพื่ออะไร พฤติกรรมการบริโภค ก็ เช่นเดียวกับการกระทำต่างๆ นั้นมีจุดเริ่มจากเจตนา ความคิด จงใจ การกระทำ หลักคำสอนที่ เกี่ยวข้องเศรษฐกิจเชิงพุทธได้ให้แนวคิดที่ว่า ถ้ามีความคิดถูก พฤติกรรมที่ตามมาก็ถูกไปด้วย แต่ถ้า คิดผิดพฤติกรรมก็ผิดเหมือนกัน เป็นลักษณะนี้จะเห็นว่าบทบาทของสัมมาทิฐิที่มีแก่มนุษย์ทุก ด้านรวมถึงพฤติกรรมการบริโภคด้วย ด้วยเหตุนี้การบริโภคที่ถูกต้องย่อมจะนำประโยชน์และ คุณค่ามาสู่ตนเองและสังคม

^{๑๑} พ.ม.อภฺฐิก. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๕๙๙-๖๐๑.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓.

ส่วนคำว่า “รู้จักพอประมาณ” พระพุทธเจ้าตรัสแก่ ภิกษุว่า ภิกษุผู้รู้จักพอประมาณนั้น เป็นผู้รู้ “รู้ทั่ว รู้แจ่มแจ้ง รู้เฉพาะทางตลอดโดยเหตุ ๒ อย่างเหล่านี้ชื่อว่าภิกษุผู้รู้จักพอประมาณ”^{๘๓}

จะเห็นว่าความรู้จักพอประมาณในการบริโภคเป็นการใช้ปัจจัยสี่ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดประโยชน์ และไม่เบียดเบียนตนเองและสังคมรอบข้างของตน การจับจ่ายนั้นพระพุทธศาสนาสอนให้พิจารณาก่อนว่าสิ่งที่เรากำลังจับจ่ายซื้อหานั้นให้คุณค่าอะไรกับเรา เมื่อใช้ไปแล้วจะเกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมหรือไม่

๓) ความสันโดษ

สันโดษ มาจากคำบาลีว่า สนฺโตโส, สนฺตุฏฺฐิ, มूलศัพท์มาจาก สนฺโตส (สัน+ตุส) เขียนแบบสันสกฤตเป็น สันโตชะ แปลงเป็นไทยว่า “สันโดษ” แปลว่า ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความยินดี โดยอาการอันสม่าเสมอ หรือผู้สันโดษ ชื่อว่า สนฺตุฏฺฐิ^{๘๔}

สันโดษ นิยามความหมายได้ ๓ อย่าง คือ^{๘๕}

๑. ความยินดีพอใจ ด้วยปัจจัยของตน (สเกน ตุสฺสโก) หมายความว่า ยินดีของที่ตนมีอยู่แล้ว คือสิ่งนั้นเป็นของของเราแล้ว ความยินดีกับของของตนนี้คือสันโดษ สิ่งนี้เองที่ถูกใครๆ มักกล่าวหาว่าไม่ดี โดยเข้าใจว่า การมัวพอใจอยู่กับของตัวเอง ทำให้คนไม่คิดก้าวหน้า มีวิสัยทัศน์คับแคบ และมักจะถูกกล่าวหาว่าคนประเภทนี้ทำให้บ้านเมืองไม่เจริญ เสียอย่างนี้ได้ยินอยู่ทั่วไป แม้ทุกวันนี้ก็ยังได้ยินอยู่ ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะคนที่จักมีความพอใจหรือรู้จักรักตัวเอง รักลูกภรรยา รักประเทศชาติ เป็นคนนำความสุขความเจริญมาให้แก่ตน แก่ครอบครัว ประเทศชาติบ้านเมืองได้มากกว่าคนที่ไม่รู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว

๒. ความยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ (สนฺเตน ตุสฺสโก) หมายความว่า ยินดีด้วยปัจจัย ๔ ที่ตนได้มาแล้ว ละความเป็นมักมากเสีย ไม่ปรารถนาปัจจัยอื่นนอกจากปัจจัยนั้น คือรู้จักพอประมาณในกำลังทรัพย์ กำลังสิ่งของที่ตนได้มา ที่ตนใช้สอยอยู่ ไม่ให้มักมากเกินขอบเขต แต่มิได้หมายความว่าไม่ให้แสวงหาดังโบราณภาษิตที่ว่า “รู้จักพอ ก่อสุขทุกสถาน”

๓. ความยินดีโดยอาการอันสม่าเสมอ หมายความว่า ยินดีตามสมควร ให้ละ

^{๘๓} ชุ.ม.อรรถกถา. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๕๙๙-๖๐๑.

^{๘๔} พระพุทธปรัชญาปิยเถระ, **รูปสิทธิปริภรณ์ นิรุกติศาสตร์ภาษาบาลี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), ข้อ ๓๗๒ หน้า ๒๒๒, และข้อ ๑๙๐ หน้า ๘๒.

^{๘๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มงคลคถาตีปนี**. ๒/๒๙๔ ฉบับมกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๕.

ความยินดียินดีร้ายในอิฏฐารมณ และอนิฏฐารมณ ให้วางตนอยู่ในอารมณ์ทั้งปวงโดยสม่ำเสมอ ไม่หวั่นไหวเอนเอียงไปตามโลกธรรมทั้ง ๘ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ รู้เท่าทันอารมณ์นั้นๆ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นโลกธรรมหมุนไปตามโลก ล้วนตกอยู่ใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งสิ้น

สันโดษ หมายถึง ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วย เรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอิ่มรู้จักพอ

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรหา สิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา

๒. ยถาผลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอกำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่ง การใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสดงต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่ หวงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝันใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ยอมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้และ รับหรือแลกเปลี่ยนที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงที่พอกำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควร แก่ภาวะฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของ อันไม่สมควรแก่สมณะภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ ทรงคุณสมบัติน่านับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบาง รูปกำลังประพตวิตรชตเกลตาตน ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ตนเองเลือกหา ของปอนๆ มาใช้ หรือตนเองมีโอกาสจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์ แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น ตนรับเอาแต่สิ่ง ที่เหมาะสมกับตน^{๔๖}

คุณธรรมที่เกิดจากความสันโดษ

^{๔๖} พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

สันโดษ เมื่อทำให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีคุณธรรมอย่างอื่นๆ เกิดตามมาอีกมากเพื่อเป็นองค์ธรรมส่งเสริม กล่าวคือ

๑. สันโดษ เป็นเครื่องป้องกันความโลภ ความเกิดขึ้นของความมักใหญ่ ความริษยา ความโลภ คือความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของผู้อื่นมาเป็นของตนในทางมิชอบ ความมักใหญ่ คือความมุ่งหาตำแหน่งใหญ่ ความเป็นใหญ่และอำนาจให้ตัวเองในทางมิชอบ ริษยา คือ ความมุ่งทำลายคุณความดีของผู้อื่น

๒. สันโดษ เป็นคุณธรรมที่เข้าทำหน้าที่ป้องกันไม่ให้เกิดความคิดแสวงหาสิ่งที่ต้องประสงค์ ในทางทุจริต

๓. ผู้มีสันโดษ เมื่อประกอบกิจการงานในทางที่ชอบ จะไม่รู้สึกเดือดร้อนในสิ่งที่ตนยังไม่ได้ แม้ได้ของที่ปรารถนาแล้ว จะไม่รู้สึกหลงใหลกำหนดยินดี เห็นโทษของความชั่ว และความไม่แน่นอนในสรรพสิ่ง

๔. สันโดษ เป็นคุณธรรมที่ทำลายความเกียจคร้าน ทำให้เกิดความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานของตน

๕. สันโดษ ช่วยให้คนไม่ประมาท ให้ประกอบกิจการงานได้อย่างมีคุณภาพ สร้างสรรค์ประโยชน์ตน และผู้อื่นได้อย่างคุ้มค่า

๖. สันโดษ ช่วยให้มีสติสัมปชัญญะในการปฏิบัติงาน ผู้มีความสันโดษในทรัพย์สิ่งของ คือมีความพอใจในสิ่งของของตนเอง ย่อมรักษาทรัพย์สิ่งของในทางที่เหมาะสม ใช้จ่ายทรัพย์สิ่งของนั้นเฉพาะในทางที่เกิดประโยชน์ สิ่งใดมีอยู่แล้ว ย่อมไม่ใช้จ่ายเพื่อสิ่งเช่นนั้นอีก เพียงเพื่อบำเรอความชอบใจ แต่ในทางตรงข้าม ผู้ไม่สันโดษในทรัพย์สิ่งของ เมื่อเกิดความไม่พอใจในทรัพย์สิ่งของใดที่ตนมีอยู่แล้ว จะไม่สนใจรักษาและมักจะทอดทิ้ง หรือถูกใช้ในทางที่ไม่เกิดประโยชน์

ผู้มีความสันโดษในหน้าที่การงาน ย่อมหมดความเกียจคร้าน เกิดความขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานด้วยความพากเพียรพยายาม ตั้งอกตั้งใจอย่างรอบคอบ คือ มีสติสัมปชัญญะในขณะประกอบกิจการงานนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การงานต้องสำเร็จโดยรวดเร็ว แต่ในทางตรงกันข้ามคือผู้ไม่สันโดษในการงานของตน แต่กลับพอใจตำแหน่งหน้าที่ของผู้อื่น เช่น ปลัดอำเภอไปพอใจในการงานอันเป็นหน้าที่ของนายอำเภอ ปลัดกระทรวงไปพอใจในการงานเป็นหน้าที่ของรัฐมนตรี ภิษุไปพอใจในงานชาวบ้าน การปฏิบัติหน้าที่ของตนต้องล่าช้าและถูกทอดทิ้ง พร้อมกันนั้นมัก

เกิดความริษยา ใส่ร้ายกัน ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เสื่อมเสียศูนย์ประโยชน์ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะไม่มีความสันโดษในการทำงานของตน

เรื่องความสันโดษหรือความพอเพียง ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องสำคัญทั้งตัวบุคคลและคนทั้งชาติ คนเราต้องพอเพียงนั้นย่อมหมาความถึงคนเราต้องมีความสันโดษ ความพอเพียงเช่นใด ขนาดไหน จึงจะเป็นความเหมาะสมและสมควรแก่แต่ละบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับอัตราภาพ และฐานานุรูปของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

ความพอเพียงนั้น เป็นหลักให้บุคคลรู้จักประมาณตน ไม่ฟุ้งเฟ้อสุรุ่ยสุร่ายจนเกินกว่าฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักในพระพุทธศาสนา ที่นอกเหนือจากจะมีเป้าหมายให้ฆราวาสรู้จักแสวงหาทรัพย์ รักษาทรัพย์ และจ่ายทรัพย์โดยมีปัญญาเห็นถูกต้องด้วยแล้ว ยังสอนให้บุคคลเป็นนายเหนือความทะยานอยากได้ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะหลักเศรษฐกิจจรรยาเป็นเพียง การสนองความต้องการของคนในการบริโภคโภคทรัพย์ แต่หลักธรรมในพระศาสนา สอนให้คนเราหาความสุขได้จากการบรรเทาความต้องการหรือความทะยานอยากที่ไม่จำเป็น หรือเกินความจำเป็นให้น้อยลง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความสุขจากการเสียสละและตั้งตัวได้ หรือพึ่งพาตนเองได้ในทางศีลธรรม คือความสันโดษนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ทางสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ อย่างคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางนั้น เป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยแท้ ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใด ความพออยู่ พอกิน พอเพียง และพอดี เป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตที่มีความหมายลึกซึ้ง เป็น พระปัญญา อันเฉียบคมที่ได้พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขและบรรเทาปัญหา อันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ แนวคิดและทฤษฎีในเรื่องดังกล่าวนี้ ความจริงไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นหลักในการดำเนินงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นเวลาหลายทศวรรษมาแล้ว โดยหลักพุทธธรรมเป็นกรอบแนวคิด ศ.ดร. อภิชาติ พันธเสน ได้สรุปไว้ว่า ...เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ เน้นความพอสมควรมัน มีรากความคิดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า

“ทางสายกลาง”^{๘๗} นั่นเอง ซึ่งจะเห็นได้จากตารางเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตที่ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาข้างล่างดังนี้

ตารางที่ ๒ ชีวิตในกรอบแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพุทธธรรม

ขอบเขตในพระราชดำริ	แนวพระราชดำริและหลักพุทธธรรม	รูปแบบการปฏิบัติเพื่อดำเนินตามแนวพระราชดำริและวิถีชีวิตที่ดีงาม
๑) ด้านการดำเนินชีวิตโดยรวม	มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง มรรคมีองค์ ๘ สัมมาทิฐิ สมชีวิตา สันโดษ มัตตัญญูตา วิริยะ สัมมาสมาธิ ความไม่เบียดเบียน ฯลฯ	-ดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานความพอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล - พัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้เท่าทันโลกและความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงของชีวิต - ความมีเหตุผลรู้เท่าทันและถูกต้องตามความเป็นจริง - มีความเห็นชอบ - ไม่โลภ ไม่เอาเปรียบ ไม่มักได้ - รู้จักการให้มีความเสียสละ สมณะ และความพอเพียงในทุกด้าน - ไม่บริโภคนิยมและฟุ้งเฟ้อเกินพอดี

^{๘๗} อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๕๖๙.

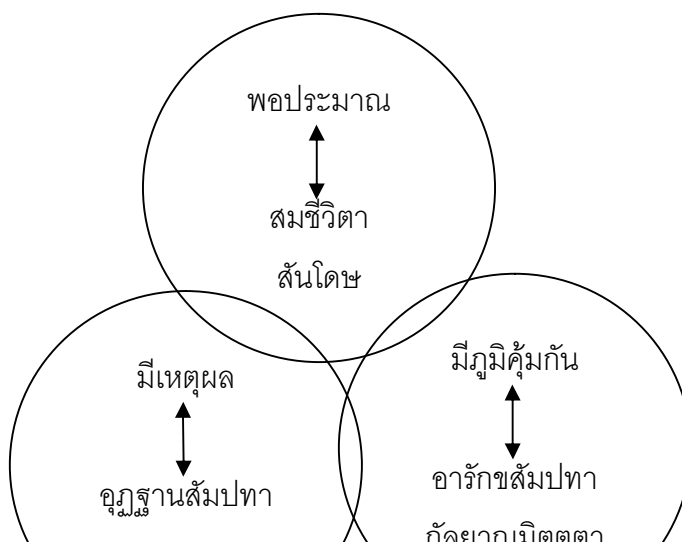
ขอบเขตในพระราชดำริ	แนวพระราชดำริและหลักพุทธธรรม	รูปแบบการปฏิบัติเพื่อดำเนินตามแนวพระราชดำริและวิถีชีวิตที่ดีงาม
๒) ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม	<ul style="list-style-type: none"> - มัชฌิมาปฏิปทาและทางสายกลาง - เศรษฐกิจพอเพียง - สัมมาอาชีวะ - สัมมาทิสฺฐิ - สมชิวิตตา - เมตตา - กรุณา - สามัคคี - สัมมาปัญญาและสัมมาสติ - วิริยะ - การพึ่งตนเอง 	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้ชีวิตเรียบง่ายอย่างมีคุณธรรม - ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - ซื่อสัตย์ สุจริต - มีอาชีพสุจริต - ดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาทุกระดับ - ผลดีและบริโภคอยู่บนความพอดีพอประมาณและความมีเหตุผล - การพึ่งพาตนเอง - การพัฒนาที่ดีโดยใช้ปัญญาและสติเป็นเครื่องกำกับ - พัฒนาโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมโดยยึดหลักพุทธธรรม - ไม่วิถีง่ายได้ง่ายโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ฯลฯ
๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	<ul style="list-style-type: none"> - การไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต - เมตตา - กรุณา 	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยไม่ทำลายธรรมชาติรวมถึงไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม สิ่งมีชีวิตพืชสัตว์และมนุษย์
๔) ด้านเกษตรกรรมและอาชีพ	<ul style="list-style-type: none"> - มัชฌิมาปฏิปทา - อุดมฐานสัมปทา - กัลยาณมิตตา - สมชิวิตตา - สัมมาวายามะ ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความพออยู่ พอกิน และพอเพียง - ความเพียรและความมุ่งมั่น - ประหยัด มัธยัสถ์ และอดทน - รู้รักสามัคคี - เลือคบคนดี
๕) ด้านการพัฒนาชีวิต	<ul style="list-style-type: none"> - มัตตัญญูตา - วิริยะ 	<ul style="list-style-type: none"> - ดำเนินชีวิตตามรอยพระยุคลบาทฯ - ให้มีการศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตในพระราชดำริ	แนวพระราชดำริและหลักพุทธธรรม	รูปแบบการปฏิบัติเพื่อดำเนินตามแนวพระราชดำริและวิถีชีวิตที่ดีงาม
	-ปัญญา -อโลภะ -เมตตา -กรุณา -มฤติตา	ในมหาวิทยาลัย -ให้การศึกษาที่ถูกต้องแก่ประชาชนโดยไม่ส่งเสริมวัตถุนิยมแต่เน้นจริยธรรมและคุณธรรมในสังคม -นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาทุกด้าน -ลด ละ เลิก ค่านิยมตะวันตก -ยึดหลัก พออยู่ พอกินพอดีและพอเพียง -ให้ตระหนักความเป็นจริงของชีวิตตามหลักพุทธธรรม

ความสอดคล้องระหว่างหลักธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง

ในการดำเนินชีวิต หากบุคคลได้ยึดถือแนวปฏิบัติที่มีฐานจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กับหลักธรรมที่เกี่ยวข้องจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม ซึ่งอาจจะสรุปให้เห็นความสอดคล้องในแผนภูมิข้างล่างดังนี้

แผนภูมิที่ ๔ แสดงความสอดคล้องระหว่างหลักธรรมกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวิเคราะห์เทียบเคียงกับหลักพุทธธรรมใน พระพุทธศาสนา จะเห็นความประสานสอดคล้องเป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงไม่เพียงแต่มุ่งประสงค์ให้เกษตรกรและในวงที่กว้างขวางออกไป คือประชาชนทั้งชาติได้ พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังหมายความคลุมถึงการมีความมั่นคงในการที่เป็น อิศรภาพ จากการครอบงำของกระแสโลกในเชิงวัตถุนิยมและบริโภคนิยมต่างๆ ทั้งประชาชนยังสามารถกำหนดความเป็นอยู่ของตนเองด้วยสติปัญญา ความพากเพียร ความสันโดษ โดยมีองค์ ธรรมทางพระพุทธศาสนาเกื้อหนุนอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากความในพระราชดำรัส ตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า...คนเราก้าวไปในความต้องการมันก็มีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้มีความคิดว่า ถ้าทำอะไรต้อง พอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมากเราก็อยู่เป็นสุข...^{๔๔}

^{๔๔} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวันเฉลิมพระ

บทที่ ๔

การประยุกต์หลักพุทธธรรม กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบันสู่การปฏิบัติของประชาชนในระดับนโยบาย องค์กร และบุคคล ตามลำดับดังนี้

๔.๑ หลักทฤษฎีมีกัตตประโยชน์ ๔ ประการ กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ทฤษฎีมีกัตตประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์ขั้นต้น หมายถึงประโยชน์ที่จะได้รับในปัจจุบันหรือประโยชน์เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ได้แก่ เรื่องปากท้องของประชาชน ซึ่งการจะสำเร็จประโยชน์ขั้นนี้ได้จะต้องปฏิบัติตามหลัก ๔ ประการ คือ ๑) อุฏฐานสัมปทา ๒) อารักขสัมปทา ๓) กัลยาณมิตตตา และ ๔) สมชีวิตา

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

๔.๑.๑ อุฏฐานสัมปทากับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

อุฏฐานสัมปทา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นภิกษุกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา °

อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

° อภ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยปัญญา จึงเป็นปัญญา นิยม มิใช่วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม ดังนั้น ปัญญาจึงจัดเป็นจุดเน้นที่สำคัญที่สุดในเศรษฐกิจแนว พุทธ ตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากสอนให้มีความฉลาดในการจัดการกับเทคโนโลยีต่างๆ แล้ว ยังหมายถึงให้ใช้ปัญญาสามารถควบคุมเทคโนโลยีต่างๆ เหล่านั้นอย่างถูกต้องเป็นประโยชน์ อย่างมากที่สุดด้วย ดังพุทธภาษิตในมุลกสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาตว่า **ปญญุตตรา สพเพ ธมฺมา**^๒ แปลว่า ธรรมทั้งปวงมีปัญญายิ่ง^๓ พระพุทธศาสนาสอนให้มอง ปัญญาว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สินเงินทองของมีค่าภายนอกร่างกาย ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เถรคาถาว่า **ตสฺมา हि ปญฺญาว ธเนน เสยฺยา ยาย โวसानมิธาคิจฺจติ**^๔ แปลว่า เพราะเหตุนี้แล ปัญญาเท่านั้นเป็นเหตุบรรลุนิพพานซึ่งเป็นที่สุดแห่งภพในโลกนี้ จึง ประเสริฐกว่าทรัพย์^๕ หรือที่ปรากฏในขุททกนิกาย วิมานวัตถุว่า ผู้มีปัญญาถึงจะสิ้นทรัพย์ก็เป็นอยู่ ได้ ส่วนคนที่มีทรัพย์แต่ไม่มีปัญญาก็เป็นอยู่ไม่ได้^๖ หรือในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดกที่ว่า **ปญฺญา ย ติตฺติเน เสฏฺฐิ**^๗ แปลว่า บรรดาความอิมทั้งหลาย ความอิมด้วยปัญญาประเสริฐที่สุด^๘

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธศาสนายังสอนต่อไปอีกว่า หากมีทรัพย์แล้วแม้จะมากมาย เพียงใดก็ตามแต่ถ้าไร้ปัญญาก็ไม่มีความหมาย ดังปรากฏเป็นพุทธภาษิตเตือนใจปรากฏใน คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท พระสุตตันตปิฎก ว่า **หนนฺติ โภคา ทุมฺเมธิ**^๙ แปลว่า โภคทรัพย์ ทั้งหลาย ย่อมทำลายคนมีปัญญาทราวม^{๑๐} หรือที่ว่า **โภคตณฺหา ย ทุมฺเมธิ หนฺติ อญฺญเว อตฺตนิ**^{๑๑} แปลว่า เพราะความทะยานอยากในโภคทรัพย์ คนมีปัญญาทราวมจึงทำลายตนเองดูจ ทำลายคนอื่น^{๑๒} ในทีฆชาดกสูตรว่า **อญฺฐาตา กมฺมธเยยฺส อปฺปมตฺโต วิธานวาสมํ กปฺเปติ**

^๒ อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๘๓/๒๘๑.

^๓ อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๘๓/๔๐๙.

^๔ ช.เถร. (บาลี) ๒๖/๗๘๔/๓๗๖.

^๕ ช.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๘๔/๔๗๐.

^๖ ช.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๙๙/๔๒๕.

^๗ ช.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๓/๒๕๙.

^๘ ช.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๓/๓๘๑.

^๙ ช.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๕/๗๙.

^{๑๐} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๕/๑๔๔.

^{๑๑} ช.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๕/๗๙.

^{๑๒} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๕/๑๔๔.

พระพุทธพจน์ ข้างต้นนี้ แสดงถึงมรรคคือมัชฌิมาปฏิปทา นี้เองว่าเป็นสัมมาปฏิปทา และยังย้ำให้เห็นชัดเจนว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักธรรมที่มุ่งให้ปฏิบัติและให้สำเร็จประโยชน์แก่ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับชีวิตจริงของมนุษย์^{๑๗}

หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นความขยันหมั่นเพียรและการประกอบอาชีพที่ สุจริต เป็นหลักคำสอนอันเป็นที่มาของความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธ ที่แสดงไว้ในเรื่องการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง การกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความขยันขันแข็ง และกระทำอย่างต่อเนื่องโดยสม่ำเสมอ ไม่ทอดทิ้งธุระในสิ่งที่ทำหรือปล่อยให้งานค้างค้ำซึ่งเป็นการพอกพูนทำให้เกิดความล่าช้าเสียหาย ผู้มีความขยันหมั่นเพียรยอมทำการงานได้สำเร็จตามเวลาที่กำหนดไว้ ส่วนผู้เกียจคร้านยอมทำงานไม่สำเร็จ และยังปราศจากการยอมรับของผู้คนอื่นอีกด้วย

จากหลักธรรมข้ออุฏฐานสัมปทา และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้นจะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงและหลักธรรมมีปรัชญาหรือแนวคิดที่สอดคล้องกันอย่างสำคัญ คือมุ่งให้มนุษย์ ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ขยันหมั่นเพียร พยายามพัฒนาชีวิตด้านฐานะทางเศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก เน้นให้รู้จักการดำเนินชีวิต รู้จักการใช้จ่ายและรักษาทรัพย์ที่ได้มา รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง ดูแลเอาใจใส่กิจการงานของตนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทอดทิ้ง สอนให้ลงมือกระทำด้วยความพยายามของตน

ถึงจะมีปัญญาและความรู้ความเข้าใจอะไรต่างๆ อย่างกระจ่างชัดแล้ว แต่ถ้าหากยังมีความเกียจคร้านกลัวความยากลำบากในการเผชิญกับอุปสรรคปัญหาที่ต้องฟันฝ่า โดยขาดกำลังของความเพียรพยายามช่วยสนับสนุน เราก็ยังถูกอิทธิพลของความกลัวบีบคั้นครอบงำได้จึงต้องอาศัยกำลังที่เกิดจากความเพียร เป็นองค์ประกอบสำคัญในการช่วยคลี่คลายสลายความกลัว ควบคู่ไปด้วย

๔.๑.๒ อารักขสัมปทา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

อารักขสัมปทา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มา

^{๑๗} พระมหาสมิต ฐิตปญโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, พุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๓.

โดยธรรมชาติ เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไร โภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^{๑๔}

อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนทำได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

เอเกน โภเค ภูณเชยฺย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์

ทวิทิก กมฺมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน

จตุตถญฺจ นิธาเปยฺย อิก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้ นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกข้างต้น ตามหลักโภคาทียะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย
๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพฺพเปตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

^{๑๔} อ.จ. อ.บุญชู ก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

(๔) ราชพิธี บำรุงราชการด้วยการเสวยภาชีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตาพาลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งทีเคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมีเมตตา เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโศกะทรัพย์จะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่าได้ใช้โศกะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโศกะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจ

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่า ให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ

๔.๑.๓ กัลยาณมิตรตา กับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

กัลยาณมิตรตา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจรจา สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่ง คีล หรือคนแก่ผู้เคร่งคีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษา สิลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วย จาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้ เรียกว่า กัลยาณมิตรตา^{๑๙}

กัลยาณมิตรตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำ เคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน

การมีมิตรดี สหายดี จึงมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเกื้อกูลให้เกิด กำลังใจ และ กำลังปัญญา ที่จะต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาต่างๆ

การจะสร้างกำลังใจหรือกำลังปัญญาให้เกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกของการมีเครือข่ายกัลยาณมิตรเพื่อคอยช่วยเหลือสนับสนุนในบางเรื่อง รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของกันและกัน หรือเป็นแบบอย่างอ้างอิงที่มีนัยสำคัญ

ลักษณะของสหุทมิตร หรือมิตรแท้^{๒๐} (มิตรมีใจดี มิตรที่จริงใจ) คือ

^{๑๙} อจ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๒/๒๐๑.

๑. มิตรอุปการะ มีลักษณะ ๔ คือ
 - (๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
 - (๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
 - (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
 - (๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ คือ
 - (๑) บอกความลับแก่เพื่อน
 - (๒) ปิดความลับของเพื่อน
 - (๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
 - (๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้
๓. มิตรณะประโยชน์ มีลักษณะ ๔ คือ
 - (๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
 - (๒) คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
 - (๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
 - (๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
๔. มิตรมีน้ำใจ มีลักษณะ ๔ คือ
 - (๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ ทุกข์ ทุกข์ด้วย
 - (๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี สุข สุขด้วย
 - (๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
 - (๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

๔.๑.๔ สมชีวิตา กับหลักแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สมชีวิตา คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ เปรียบเหมือนคนซึ่งของ หรือลูกมือของคนซึ่งของ ยกตราซึ่งขึ้นดูก็รู้ว่า ต้องลดลงเท่านั้น หรือเพิ่มขึ้นเท่านั้น ฉันทใด กุลบุตรก็ฉันทนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกิน

ผลมะเดื่อ^{๒๑} ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๒๒}

สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้การใช้จ่ายการที่มีอยู่ให้น้อยที่สุด โดยได้ผลประโยชน์จากการใช้นั้นมากที่สุด เช่น ประหยัดเงิน คือ การใช้จ่ายเงินเมื่อถึงคราวใช้ โดยรู้คุณค่าของเงิน ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง แต่มิได้หมายถึงการเก็บไว้โดยไม่จ่ายเลย จะต้องรู้จักใช้ รู้จักเก็บ ให้เหมาะสม ประหยัดเวลา คือ รู้จักใช้เวลาที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ คำนึงกับเวลาที่ผ่านไป ประหยัดวาจา คือ รู้จักพูดในเวลาและสถานที่ที่ควรพูด โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและบุคคลที่พูดด้วย เป็นต้น

หลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามนัยพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม แบบแผนทางความประพฤติจึงถูกกำหนดขึ้นตามกรอบแห่งศีลธรรม “ศีล” ในฐานะระเบียบการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ มีการสำรวจระวังทางกาย วาจา และใจ อันเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมในปัญญา การดำเนินชีวิตกับสภาวะเศรษฐกิจวิกฤตอย่างนี้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนหลักการวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อเข้าถึงจุดหมายในการดำเนินชีวิตดังนี้

๑. ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดการดำเนินกิจการ เรียกว่า อุกุฐานสัมปทา
๒. รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สิน และผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย เรียกว่า อารักขสัมปทา
๓. รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่การงาน ความดีงามและความก้าวหน้าของชีวิต เรียกว่า กัลยาณมิตรตตา
๔. รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้เรียกว่า สมชีวิตา^{๒๓}

ในสังคาลกสูตรแห่งคัมภีร์ที่มณีกาย ปาฏิกวรรค ได้พูดถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

^{๒๑} อจ. อภฺรสุก.อ. (ไทย) ๓/๕๔/๒๖๖.

^{๒๒} อจ. อภฺรสุก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^{๒๓} อจ. อภฺรสุก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

“...คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถ ครั้นรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วนคือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบกิจการส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย”^{๒๔}

คุณธรรมสำหรับความดำรงตั้งมั่นยั่งยืนของตระกูล หรือ เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นานซึ่งในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงคุณธรรมหมวดนี้ไว้ว่ามี ๔ ประการ คือ

- (๑) นัฏฐคเวสนา ของหายหรือของหมด รู้จักหามาไว้
- (๒) ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- (๓) ปริमितปานโกชนา รู้จักประมาณในการกินการไว้
- (๔) อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

ในทางตรงกันข้าม ตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวยจะตั้งอยู่ไม่ได้นานก็เพราะขาดคุณธรรมทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้นเช่นเดียวกัน^{๒๕} ดังพุทธพจน์ในกุกสูตฺร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกายจตุกกนิบาต ว่า

“... ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้ไม่นาน เพราะเหตุ ๔ ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ ๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไป ๒. ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า ๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นานเพราะเหตุ ๔ ประการหรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ ๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป ๒. ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า ๓. รู้จักประมาณในการบริโภค ๔. ตั้งสตรีหรือ บุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน”^{๒๖}

ส่วนหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้น คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความระมัดระวัง รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการกระทบใดๆ อันเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ส่วนหลักทฤษฎีใหม่ คือ จัดพื้นที่และแหล่งน้ำให้พอใช้ตลอดปี แต่ทฤษฎีไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ แหล่งน้ำ และการพัฒนาการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับเรื่องอื่นๆ เช่น ชุมชน ชนบท การผลิต เศรษฐกิจ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ความมั่นคง

^{๒๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

^{๒๕} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗.

^{๒๖} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ การปกครอง การรวมตัวของสมาชิกในครอบครัว ชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือวิถีคิดและจิตสำนึกของคน

ในบริบทแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และแนวคิดทฤษฎีใหม่ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นมิติใหม่ในด้านการพัฒนา ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรม อันเป็นแนวทางที่จะเสนอทางออกให้กับสังคมไทยในการพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาวิกฤตอยู่ขณะนี้ ปัญหาหลักของเกษตรกรในอดีตจนถึงปัจจุบัน คือ การขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่เกษตรที่อาศัยน้ำฝน ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในเขตที่มีฝนค่อนข้างน้อยและส่วนมากเป็นนาข้าวและพืชไร่ เกษตรกรยังคงเพาะปลูกได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น และมีความเสี่ยงกับความเสียหายอันเนื่องมาจากความแปรปรวนของดิน ฟ้า อากาศ และฝนทิ้งช่วง แม้ว่าจะมีการขุดบ่อหรือสระเก็บน้ำไว้ใช้บ้าง แต่ก็ไม่มีขนาดแน่นอนหรือมีปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นปัญหาให้มีน้ำใช้ไม่เพียงพอ รวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์ใดๆ และส่วนใหญ่ปลูกพืชชนิดเดียว ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงได้พระราชทานพระราชดำริ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกร

สำหรับคนอยู่นอกภาคการเกษตรนั้น เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้ เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา เป็นแนวปฏิบัติตนไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมหรืออาชีพใดก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทยอยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือยอย่างไร้ประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้งยึดเส้นทางสายกลางอยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าให้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง กู้เงินมาลงทุนโดยหวังรวยอย่างรวดเร็ว แล้วก็ไปสู่ความล้มละลายในที่สุด ตั้งอยู่บนหลักของ “รู้ รัก สามัคคี” ใช้สติปัญญาปกป้องตนเองไม่ให้หลงกระแสโลกาภิวัตน์โดยไม่รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อมของไทย ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดี สิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้งให้มีความรัก ความเมตตาที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ และรวมพลังกันด้วยสามัคคีเป็นหมู่เหล่า ขจัดข้อขัดแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

แนวคิดทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เกิดเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริอย่างมาก เช่น โครงการธนาคารข้าว โครงการธนาคารโคกระบือ เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนนำไปปฏิบัติได้และสร้างความพร้อมให้แก่ประชาชน พออยู่ พอกิน เกิดการรวมกลุ่มกัน สมัคสมาน รู้รักสามัคคี ฟังพาทอาศัยกัน จะเป็นพลังให้ถึงวัตถุประสงค์ได้ และจะสามารถขยายขอบเขตการดำเนินงานของตนเองในเชิงธุรกิจมากยิ่งขึ้น โดยการดำเนินการกับแหล่งเงินทุนที่โปร่งใสและมีจริยธรรมเพื่อนำมา

จัดตั้งและบริหารร้านค้าสหกรณ์ การลงทุน และพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนนั้นให้อยู่ดีมีสุขในสภาพที่พึงปรารถนา มีความพอเพียงทั้งทางกายภาพและสภาพจิตใจ รวมทั้งมีโอกาสที่จะพลิกฟื้นและนำวิถีชีวิตไทยที่มีคุณค่ากลับมาสู่สังคมอีกครั้งหนึ่ง

หลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

การปฏิบัติตนตามหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๗}

๑. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลด ละความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพอย่างจริงจัง ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง...”

๒. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า

“...ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ”

๓. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต ดังกระแสพระราชดำรัสในเรื่องนี้ ความว่า

^{๒๗} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไท้องค์ราชัน, หน้า ๘๘.

“...ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น...”

๔. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากครั้งนี้ โดยต้องขวนขวายไฝหาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ดังกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่มีความหมายชัดเจนว่า

“...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้ เพื่อตนเองเพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตัวเอง...”

๕. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลด ละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงในครั้งนี้เพราะยังมีบุคคลจำนวนมากมิใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากละอายแผ่นดิน ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า

“...พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวเองอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น...”

หากเรายึดแนวทางปฏิบัติเช่นนี้ก็จะทำให้ชาติบ้านเมืองและตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์และมีความสุขในที่สุด

เศรษฐกิจพอเพียงในด้านธุรกิจ^{๒๔}

๑. ความพอประมาณ ดำเนินธุรกิจโดยหลักความพอดี พอประมาณ ไม่มากเกินไป และพอเพียง ไม่น้อยเกินไป เช่น

มีขนาดการผลิต การลงทุน และการบริการที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ โดยทุนที่ใช้มาจากเงินออมเป็นส่วนใหญ่

ขยายกิจการอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังทุน และความสามารถที่มีอยู่ ไม่หวังและทำเพื่อเพียงผลประโยชน์ระยะสั้น (ไม่โลภเกินไป)

ให้ความสำคัญกับการมีผลกำไรที่พอเหมาะในระยะสั้นและระยะยาว หากจะกู้เพื่อลงทุนขยายกิจการ ก็จะต้องกู้ที่เหมาะสมไม่เป็นการลงทุนที่เกินตัว

^{๒๔} ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล, ๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ ๘๑ พรรษา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันหนังสือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖๐.

๒. ความมีเหตุผล ดำเนินธุรกิจด้วยสติปัญญา ใช้ความคิดอย่างรอบคอบด้วยข้อมูล และเหตุผลที่เหมาะสม ระมัดระวัง ตระหนักต่อการที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยภายนอกได้มากนัก และไม่สามารถมีปัจจัยภายในได้มากหรือดีเท่าที่ต้องการ เช่น

เลือกขยายกิจการที่มีรายได้แน่นอนไม่เสี่ยงเกินไป

จัดสรรทรัพยากร และมีกำลังความสามารถทางธุรกิจด้านต่างๆ อย่างเหมาะสมกับโอกาสและภัยต่างๆ ของธุรกิจโดยศึกษาข้อมูล คติวิเคราะห์เหตุปัจจัยเกี่ยวข้องของความเป็นไปได้และผลที่จะเกิดขึ้นในทุกด้าน เช่น

มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ถูกหลักวิชาการและประหยัด สอดคล้องกับความรู้ความสามารถที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนเน้นการใช้วัตถุดิบ เครื่องมือ อุปกรณ์ และบริการสนับสนุนการดำเนินธุรกิจที่สะดวกใกล้ตัว สามารถพึ่งตัวเองหรือผู้อื่นที่ติดต่อกันได้ง่ายในการแก้ไขปัญหา หรือการบำรุงรักษาซ่อมแซม

ใช้ทรัพยากรในกระบวนการผลิตอย่างประหยัด ได้ประโยชน์คุ้มค่า และมีการจัดการอย่างฉลาดพร้อม หาทางเพิ่มมูลค่า หรือมีการสร้างผลผลิตใหม่ขึ้นในชุมชนท้องถิ่น เช่น การแปรรูปผลผลิต

มุ่งผลิตสินค้าจำหน่ายหรือให้บริการที่ตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่นภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ และตลาดต่างประเทศตามลำดับ

นำผลกำไรที่เกิดขึ้นหนึ่งไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาหรือขยายกิจการแทนการกู้ยืมจากภายนอก

๓. การมีภูมิคุ้มกัน ความสามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงโดยไม่สร้างเหตุให้เกิดความเสี่ยงในการบริหารและดำเนินธุรกิจ เช่น

หลีกเลี่ยงไม่ลงทุนในธุรกิจ ที่ขาดความรู้ความเชี่ยวชาญและความพร้อม แม้ว่าจะมีโอกาสได้รับผลตอบแทนสูง

หลีกเลี่ยงการใช้เครื่องจักร อุปกรณ์ที่แม้ว่าจะผลิตได้อย่างรวดเร็ว เป็นจำนวนมาก แต่มีโอกาสชำรุดบ่อย อาจมีค่าใช้จ่ายซ่อมแซมสูง ขาดอะไหล่ และขาดช่างที่เชี่ยวชาญในการซ่อมแซม ไม่ก่อนนี้จนภาระหนี้เกินความสามารถในการบริหารจัดการ แม้ว่าจะมีกระแสความเชื่อ เช่น ผู้มีเงินกู้สูง คือ ผู้ที่มีเครดิตความน่าเชื่อถือสูง

มีการประสานงานกับผู้จัดส่งวัตถุดิบ และตรวจรับวัตถุดิบที่ซื้ออย่างระมัดระวัง เพื่อลดจำนวนวัตถุดิบที่ขาดคุณภาพทำให้การผลิตเสียหาย

ความสามารถบรรเทาปัญหา หรือผลร้ายที่อาจเกิดแก่ธุรกิจ โดยสามารถเตรียมพร้อมต่อโอกาสและความเสี่ยงต่าง เช่นๆ

ได้รับการสนับสนุนร่วมมือ แนะนำให้ทางออกในการแก้ปัญหา โดยผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจด้านต่างๆ

มีผลิตภัณฑ์ หรือการให้บริการที่หลากหลาย หรือปรับเปลี่ยนผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้คล่องมีตลาดหลายกลุ่มไว้รองรับ

รวมกลุ่มสร้างเครือข่าย หรือลงทุนร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจลักษณะเดียวกัน หรือเชื่อมโยงกัน ช่วยกันแบ่งปันภาระจากความเสี่ยง

ความสามารถปรับตัวอยู่รอดได้ เมื่อมีผลภัยเกิดต่อธุรกิจ แม้จะได้พยายามหลีกเลี่ยงหรือป้องกันบรรเทาไว้แล้วก็ตาม

โอนความเสี่ยงให้บุคคลที่สาม โดยการประกันความเสี่ยงจากการจ้างบริการ หรือทำข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ระหว่างธุรกิจที่จะดำเนินการร่วมกัน เมื่อมีภาวะ ความเสียหายน้อย โอกาสฟื้นตัวก็มีมากขึ้น

มีผลผลิตที่มีคุณค่าสูงมาก หรือพิเศษสำหรับลูกค้าเพื่อที่จะเสียลูกค้าน้อยมาก เมื่อตลาดหดตัว

๔. ความรู้ ความสามารถคาดการณ์ สามารถตรวจสอบและประเมินสถานการณ์เพื่อเตรียมพร้อมรับประโยชน์จากโอกาสและโทษจากความเสี่ยงต่างๆ ในการดำเนินธุรกิจ

ศึกษาและวางแผนสำรอง (Contingency plan) ของกิจกรรมธุรกิจ หรือแผนทางออก (exit plan) ต่างๆ

จัดระบบการติดตามศึกษาตลาด การประมวลความเห็นของลูกค้าเพื่อปรับปรุงผลิตภัณฑ์ บริการ

ติดตามประเมินผลและทบทวนปรับปรุงกิจกรรม การดำเนินธุรกิจ เพื่อให้มีผลิตภาพและความคล่องตัวในการรองรับผลกระทบ หากเกิดวิกฤตในด้านการผลิต การเงิน วัตถุดิบ ทักษะฝีมือแรงงาน เทคโนโลยีการผลิต และตลาด

พัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะและสมรรถนะของบุคลากรปฏิบัติงานด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และมีวิธีการให้พนักงานได้แสดงหรือมีส่วนร่วมในการป้องกันหรือแก้ปัญหาต่างๆ

การลงทุนเพื่อฟื้นฟู หรือสร้างทรัพยากรใหม่ขึ้นมาแทนที่ในชุมชน เช่น การปลูกป่า หรือการอนุรักษ์พันธุ์ปลา สร้างทรัพยากรใหม่ในชุมชน

มีการลงทุนศึกษา และพัฒนาเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ของการดำเนินธุรกิจ อย่างต่อเนื่อง และเพียงพอ

แสวงหาและรับความรู้ต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินธุรกิจจากผู้เกี่ยวข้องด้านต่างๆ มีความสัมพันธ์และผูกพันกับพนักงาน ลูกค้า หน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ในชุมชน และสังคมรอบด้าน เพื่อให้รอบรู้และทันต่อสถานการณ์ เช่น จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพร่วมกับลูกค้า การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ธุรกิจ เป็นต้น

๕. คุณธรรม ดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม จริยธรรม ไม่เบียดเบียนผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนเอง และไม่เบียดเบียนธุรกิจของผู้อื่นมีการปฏิบัติต่อผู้เกี่ยวข้อง ซื่อสัตย์ และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

ดำเนินธุรกิจหรือแข่งขันกับผู้อื่นอย่างเป็นธรรม ไม่เอาัดเอาเปรียบต่อผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดของธุรกิจและสังคม มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลการค้า แบ่งปันความรู้ระหว่างธุรกิจเดียวกันกับลูกค้า ผู้ร่วมมือทางการค้า ธนาคาร และสถาบันการเงินที่มาทำงานร่วมกัน

มีการรายงานข้อมูลอย่างถูกต้องต่อผู้ถือหุ้น โดยไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนต่อผลตอบแทนการลงทุน รับฟัง ร่วมมือกันและปฏิบัติตามสัญญาในการจัดซื้อจัดจ้างต่อผู้สนับสนุน วัตถุดิบ เครื่องมือ และบริการ

ออกแบบสินค้าและบริการที่มีคุณค่า ควบคุมการผลิตและคุณภาพสินค้า ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจซื้อจะไม่โฆษณาอวดอ้างสรรพคุณสินค้าเกินความเป็นจริง ให้บริการหรือรับผิดชอบต่อลูกค้า มีการรับฟังความคิดเห็นของลูกค้า และการมีจิตสำนึกของพนักงานต่อลูกค้า

จ่ายค่าจ้างและค่าตอบแทนที่ดี และปฏิบัติอย่างเป็นธรรมต่อพนักงาน มีระบบสวัสดิการนอกเหนือจากที่ทางราชการกำหนดให้พนักงาน มีสภาพการทำงานที่ดี รับฟังความคิดเห็น และให้พนักงานมีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจตามควร

มีการเสียภาษี ค่าธรรมเนียมและรายงานสถานะธุรกิจของตนเองตามระเบียบที่มีการกำหนดไว้ ช่วยสร้างงาน สนับสนุนร่วมมือ และมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ความเจริญให้กับชุมชนท้องถิ่นและสังคมส่วนรวม การดำเนินธุรกิจ ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ ชุมชนท้องถิ่นและสังคมตลอดจนไม่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

ประโยชน์ของการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๑) ด้านพัฒนาตนเอง

ด้านการพัฒนาตนเองรู้จักการประมาณตน พออยู่ พอกิน และพอดี พึ่งพาตนเองได้ ชยันหมั่นเพียร อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา พยายามพัฒนาชีวิตด้าน เศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก รู้จักการใช้จ่ายทรัพย์ที่หาได้มาและรักษาทรัพย์ที่ ได้มา ไม่โลภ รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง รู้จักเลือกคบหามิตรที่ดี รู้จัก เสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลกัน มีชีวิตเรียบง่ายสมถะ พอประมาณสอดคล้องกับ สภาพแวดล้อม สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ไม่ให้ลุ่มหลงในวัตถุ นิยมและบริโภคนิยม พึ่งพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

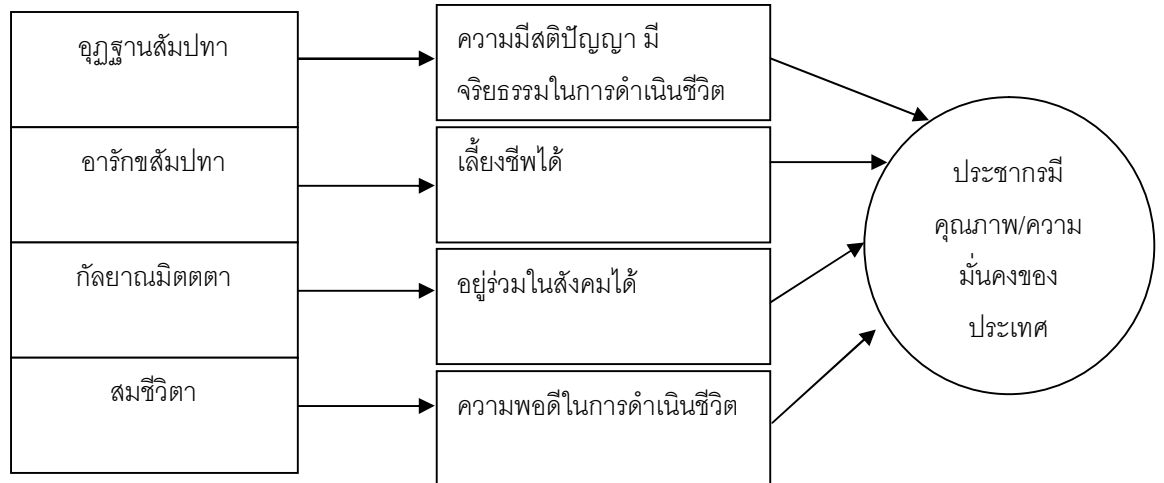
๒) ด้านการพัฒนาอาชีพ

ส่งเสริมให้มีอาชีพที่ยั่งยืน ไม่ลุ่มหลงต่อวัตถุนิยมและบริโภคนิยม มีรายได้พอเลี้ยงตนเอง บรรเทาความยากจน สามารถมีอาหารและที่อยู่อาศัยพอพึ่งพาตนเองได้ ยกกระดับ เศรษฐกิจในแบบค่อยเป็นค่อยไปไม่ใช่ในรูปแบบก้าวกระโดด ส่งเสริมให้เกษตรกรมี ความรู้ในด้านเกษตรกรรม สร้างให้เกิดภูมิปัญญาของตนเองในการประกอบอาชีพ

๓) ด้านการพัฒนาสังคม

ให้รู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่ตัวเงินตรา สร้างสังคมให้เข้มแข็งซึ่งเป็นพื้นฐานความ มั่นคงของประเทศชาติ

แผนภูมิที่ ๕ แสดงสรุปการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๒ การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับระดับนโยบาย องค์กร และบุคคล

๔.๒.๑ ระดับนโยบาย

ประเทศไทยเริ่มมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ โดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน ก็เป็นเวลาเกือบห้าทศวรรษและใช้แผนพัฒนามาแล้ว ๑๐ ฉบับ การพัฒนาที่ผ่านมานั้นอาจจะก่อให้เกิดผลดีในบางด้าน หากพิจารณาโดยรวมมาแล้วกล่าวโดยสรุปได้ว่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรและผลจากการพัฒนา ที่อาศัยกรอบแนวคิดจากทฤษฎีตะวันตกในระยะแรกนั้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบให้กับสังคมไทย อย่างมากมายหลายด้าน เช่น ในด้านของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านวิถีชีวิตที่ดั่งงามของคนไทยในอดีต ด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านคุณภาพชีวิตและสุขภาพอนามัย ด้านการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำในสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกลืนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมที่เสื่อมโทรมมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งเข้าสู่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐ – พ.ศ. ๒๕๔๔) ซึ่งได้ยอมรับความล้มเหลวของการพัฒนาที่ผ่านมาโดยสรุปว่า “เศรษฐกิจดี - สังคมมีปัญหา - การพัฒนาไม่ยั่งยืน”

ในแผนพัฒนา ฉบับที่ ๘ ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดของการพัฒนาจากเดิมที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ มาเป็นการให้คนเป็นเป้าหมายหลัก หรือเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยถือว่าการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยให้คนมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมีเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา นอกไปจากนี้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ยังได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาจากเดิมที่เป็นการพัฒนาแบบ แยกส่วน มาเป็นระบบ “รวมส่วน หรือ บูรณาการ” เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และนับเป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับแรกที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกสาขาอาชีพและทุกภูมิภาคเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น และกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศด้วย เป็นที่น่าเสียดายว่า ขณะที่แผนพัฒนาฉบับที่ ๘ กำลังจะได้รับการปฏิบัติตามแผนอย่างเต็มที่ ประเทศไทยก็เข้าสู่ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจฟองสบู่” ซึ่งนับเป็นวิกฤติทางเศรษฐกิจที่ร้ายแรงที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศและผลกระทบที่รุนแรงนั้นยังปรากฏให้เห็นอยู่จนปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะมีความพยายามแก้ไขปัญหาย่างเต็มที่และมีวิวัฒนาการฟื้นตัวอยู่บ้างในบางส่วนก็ตามจากผลพวงของวิกฤติ “เศรษฐกิจฟองสบู่” ทำให้แนวความคิดเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “แนวคิดเศรษฐกิจ” พอเพียง ได้รับความสนใจและนำมาพิจารณาวิเคราะห์กันอย่างจริงจังมากขึ้น เนื่องจากมีข้อสรุปตรงกันเป็นส่วนใหญ่จากนักคิด นักวางแผน นักพัฒนา ฯลฯ ว่าการพัฒนาเท่าที่ผ่านมาแล้วยังไม่ประสบความสำเร็จและคงจะดำเนินการอย่างที่เคยปฏิบัติมาไม่ได้อีกต่อไปแล้ว จึงน่าจะมี “ทางเลือก” ที่มั่นคงกว่าเหมาะสมกว่าและปลอดภัยกว่าสำหรับอนาคตของประเทศชาติ และทุกคนในชาติเป็น ส่วนรวม “ การพัฒนาที่ยั่งยืน ” และ “ เศรษฐกิจพอเพียง ” ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นสดมภ์หลักของแนวความคิดการพัฒนาประเทศเป็นต้นมา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ – พ.ศ. ๒๕๔๙) เป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นปรัชญานำทาง ในการพัฒนาและบริการประเทศ โดยยึดหลัก ทางสายกลาง เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ^{๒๙}

^{๒๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๔๙)**, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, โรงพิมพ์คุรุสภา), หน้า ก.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ซึ่งประกาศใช้ใน ปีมหามงคลนี้ เป็นแผนที่เกิดจากการระดมพลังความคิดและการมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทย จากทุกภาคส่วนทุกหมู่เหล่า ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ มาร่วมกันดำเนินการในทุกขั้นตอนอย่าง กว้างขวาง และเห็นพ้องร่วมกันอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางปฏิบัติ ควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาอย่างจริงจัง เพื่อ ใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้เกิดความสมดุล เป็นธรรมและยั่งยืน มุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” อันจะเป็นการเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่ประชาชนโดยถ้วนหน้า สมดังพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสมหามงคลสมัย ปีพุทธศักราช ๒๕๔๙ อันเป็นปีแห่งการฉลองเฉลิมพระเกียรติในการครอง สิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี อันยาวนาน ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ปวงชนชาวไทยทุกภาคส่วน ทุกสาขาอาชีพในทุกภูมิภาคที่ได้มี ส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาฯ กับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติมาอย่างเป็นขั้นตอนโดยตลอด ขอน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ และเชื่อมความรักสามัคคีของปวงชนทั้ง ชาติให้สมานฉันท์เป็นหนึ่งเดียว โดยมุ่งหวังให้สังคมไทยในอนาคตมีการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนตาม หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำสังคมไทยไปสู่ความสันติสุขและคนไทยทั้งชาติอยู่ ร่วมกันอย่างรู้ รัก สามัคคีภายใต้ร่มพระบารมีตลอดไป^{๑๐}

ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔) ประเทศไทยยังคงต้อง เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบท ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนา ประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้สามารถปรับตัวพร้อมรับการ เปลี่ยนแปลงในอนาคตและแสวงหาประโยชน์อย่างรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับ ทุกภาคส่วนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๑} ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกที่จะมี ผลกระทบต่อการพัฒนาของประเทศไทยในอนาคต ตลอดทั้งการทบทวนผลการพัฒนาและสถานะ ของประเทศ ได้สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างการพัฒนาของประเทศที่ไม่สมดุล ไม่ยั่งยืน และ อ่อนไหวต่อผลกระทบจากความผันผวนของปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ประเทศไทยจึง จำเป็นต้องปรับตัวหันมาทบทวนกระบวนการพัฒนาในทิศทางที่พึ่งตนเองและมีภูมิคุ้มกัน มากขึ้น โดยยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางปฏิบัติควบคู่ไปกับการพัฒนา แบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” เพื่อให้การพัฒนาและบริหาร ประเทศเป็นไปในทางสายกลาง บนพื้นฐานดุลยภาพเชิงพลวัตของการพัฒนาที่เชื่อมโยงทุกมิติ ของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง โดยมีการ วิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทาง

^{๑๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐ - ๒๕๕๔)**, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, โรงพิมพ์คุรุสภา), หน้า ก.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า บ.

วัตถุประสงค์จิตใจของคนในชาติ ความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเองกับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมือง โดยมีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศ^{๑๒}

๔.๒.๒ ระดับองค์กร

การพิจารณาองค์กรธุรกิจในฐานะที่เป็นเจ้าของกระบวนการผลิต ซึ่งมีหน้าที่ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการบริโภค โดยที่เจ้าของหน่วยการผลิตจะได้รับผลตอบแทนในรูปของเงินที่สามารถนำมาเป็นทุนรอนในการซื้อหาปัจจัยการผลิตสำหรับการผลิตในรอบต่อ ๆ ไปและเป็นผลกำไรสำหรับแบ่งสรรให้แก่ผู้ถือหุ้นหรือเจ้าของ จะเห็นว่าบทบาทหลักขององค์กรธุรกิจในฐานะเจ้าของหน่วยการผลิต คือ การแสวงหาทรัพยากรเพื่อใช้สอยในกิจการที่มีลักษณะดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง และการมุ่งหวังผลกำไรจากการดำเนินงานจากมูลค่าการจำหน่ายสินค้าและบริการหลักจากหักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในกิจการทั้งหมดแล้ว

ในฐานะเจ้าของกระบวนการผลิต ตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องในส่วนนี้ ได้แก่ ตัวชี้วัดคุณค่าของปัจจัยการผลิต (ด้านความมีเหตุผล) คือ การพิจารณาอรรถประโยชน์ในทรัพยากรที่คำนึงถึงคุณค่าในการใช้สอยมากกว่าคุณค่าในการแลกเปลี่ยน ตัวชี้วัดสัดส่วนปัจจัยการผลิต (ด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี) คือ การพิจารณาใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นก่อนการซื้อหาจากภายนอก ตัวชี้วัดคุณค่าการผลิต (ด้านความมีเหตุผล) คือ การผลิตด้วยอาชีพาริสูทธิศีล ละเว้นการประกอบมิจฉาชีพที่ระบุไว้ในวณิชา ๕ และประกอบสัมมาชีพหรืออาชีพที่สุจริต ตัวชี้วัดประสิทธิผลการผลิต (ด้านความพอประมาณ) คือ การผลิตที่เน้นความคุ้มค่าของการใช้ทรัพยากร และตัวชี้วัดประสิทธิผลการผลิต (ด้านความพอประมาณ) คือ การผลิตเพื่อสร้างผลผลิตที่ใช้การได้ โดยเน้นให้เกิดของเสียจากกระบวนการผลิตให้น้อยที่สุด เกิดการทำลายให้น้อยที่สุด

นอกจากนี้ หน่วยการผลิตยังจะต้องคำนึงถึง “ผลกระทบสู่ภายนอก” จากการผลิตของตัวเองในมิติต่าง ๆ (ด้านความมีเหตุผล) ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรม ตลอดจนคำนึงถึง การเตรียมพร้อมรับ “ผลกระทบจากภายนอก” ที่มีต่อกระบวนการผลิตหรือกิจการของตัวเอง (ด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี) ทั้งจากปัจจัยนำเข้าที่สามารถควบคุมหรือบริหารจัดการได้ เช่น ทุน เทคโนโลยี พลังงาน และจากปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ภัยธรรมชาติ ความผันผวนของตลาด นโยบายสาธารณะ ซึ่งเป็นข้อพิจารณาที่ต้องรวมอยู่ในตัวชี้วัดของหน่วยการผลิตในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัดทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ได้แสดงคุณลักษณะทั้งสาม คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างครบถ้วน

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ม.

เช่นเดียวกับที่ปรากฏในกระบวนการบริโภคของครัวเรือน (เป็นข้อพิสูจน์อีกครั้งหนึ่งว่าคุณลักษณะทั้งสามจะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน มิอาจแยกส่วนในขั้นปฏิบัติได้) และเรียกผลิตภาพ (Productivity) ในกระบวนการผลิตที่เกิดจากการวัดด้วยตัวชี้วัดทั้ง ๕ ตัวดังกล่าว ว่าเป็นดัชนีผลิตภาพ เพื่อกำหนดระดับของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

เป้าหมายในกระบวนการผลิต แม้มีใช้ความสุขที่ประกอบเป็นกามโกศี่สุข ๔ ดังเช่นเป้าหมายในกระบวนการบริโภค แต่ก็ยังเป็นขั้นตอนส่งออกผลผลิตที่เป็นสินค้าและบริการในลักษณะของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส (กามคุณ ๕) ให้แก่หน่วยบริโภค เรียกว่า กามโกศี่ เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการบริโภคผลผลิตที่เป็นปัจจัยส่งออกจากกระบวนการผลิตของตัว หรือนำไปแจกจ่ายแบ่งปัน หรือนำไปจำหน่ายแลกเปลี่ยนทรัพย์สินเงินทอง แล้วจึงนำเงินที่ได้นั้น มาซื้อหาปัจจัยการบริโภคจากภายนอกมาเพื่อการบริโภคอีกต่อหนึ่ง เจ้าของกระบวนการผลิต ในที่นี้ จึงดำรงบทบาทเป็นกามโกศี่ด้วยไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ในพุทธธรรม ได้จำแนกกามโกศี่ออกเป็น ๑๐ จำพวก เรียกว่า กามโกศี่ ๑๐^{๓๓} โดยในแต่ละจำพวก จะมีวิธีในการแสวงหาทรัพย์ และประโยชน์มุ่งหมายในการใช้จ่ายทรัพย์ที่แตกต่างกันดังนี้

กลุ่มแรกเป็นพวกที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว

- พวกที่ (๑) ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ
- พวกที่ (๒) บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ
- พวกที่ (๓) บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ

กลุ่มที่สองเป็นพวกที่แสวงหาทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิดบ้างไม่ผิดบ้าง ครั้นแสวงหาได้แล้ว

- พวกที่ (๔) ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ
- พวกที่ (๕) บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ
- พวกที่ (๖) บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ

กลุ่มที่สามเป็นพวกที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว

- พวกที่ (๗) ไม่บำรุงตนให้เป็นสุข และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ
- พวกที่ (๘) บำรุงตนให้เป็นสุข แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

^{๓๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๒๑-๔๒๗.

- พวกที่ (๙) บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ แต่เป็นผู้มีวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ให้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

ส่วนพวกที่ (๑๐) เป็นพวกพิเศษที่นอกจากจะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

หลักกามโกศ ๑๐ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของทั้ง “หลักการ” และ “ความมุ่งหมาย” หรือในอีกคำหนึ่งคือ “กระบวนการ” และ “ผลลัพธ์” ในลักษณะของอรรถธรรมสัมพันธ์ โดยในส่วนแรกวิถีในการแสวงหาทรัพย์ต้องเป็นไปอย่างถูกต้องดีงาม และในส่วนหลังประโยชน์มุ่งหมายในการใช้จ่ายทรัพย์ก็ต้องเป็นไปอย่างถูกต้องดีงามควบคู่กัน ไม่สามารถละทิ้งส่วนใดส่วนหนึ่งได้ เช่น องค์การธุรกิจไม่ควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ แม้จะประสบความสำเร็จในยอดขายผลกำไร หรือมีความมั่นคงมากเพียงใดก็ตาม หากวิธีการในการดำเนินธุรกิจเพื่อให้ได้มาซึ่งความมั่งคั่งนั้นไม่เป็นไปโดยชอบธรรม เช่น ใช้วิธีการเอาัดเอาเปรียบ การฉ้อโกง การผูกขาด การทุ่มตลาด การหลอกลวง หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง องค์การธุรกิจที่ผู้ถือหุ้นและผู้บริหารสามารถประกอบกิจการจนได้มาซึ่งทรัพย์สินความมั่งคั่งอย่างสุจริตถูกต้องในส่วนแรก แต่หากมิได้ดูแลพนักงานของตนให้มีรายได้และความสุขอย่างทั่วถึงเป็นธรรม มิได้ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมหรือช่วยเหลือชุมชนรอบข้างหรือมีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างเหมาะสมพอเพียง องค์การธุรกิจนั้นก็สมควรจะได้รับการยกย่องสรรเสริญในส่วนหลังนี้เช่นกัน^{๓๔}

๔.๒.๒ ระดับบุคคล

ในระดับบุคคล หากพิจารณาบุคคลในฐานะที่เป็นเพียงทรัพยากรหรือปัจจัยในการผลิตเพื่อการพัฒนาคนจะเกี่ยวข้องกับคุณค่าของปัจจัยการผลิต (ด้านความมีเหตุผล) เป็นหลัก แต่หากพิจารณาบุคคลในฐานะที่เป็นเจ้าของหน่วยการผลิตหรือเป็นผู้ประกอบการ ได้แก่ ตัวชีวิต ปัจจัยการผลิต (ด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี) ตัวชีวิตคุณค่าการผลิต (ด้านความมีเหตุผล) ตัวชีวิตประสิทธิภาพการผลิต (ด้านความพอประมาณ) และตัวชีวิตประสิทธิผลการผลิต (ด้านความพอประมาณ) ในภาคการบริโภค การพัฒนาคนจะเกี่ยวข้องกับคุณค่าการบริโภค (ด้านความมีเหตุผล) การพัฒนาคน ได้แสดงคุณลักษณะในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ให้เห็นอย่างครบถ้วน ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงความ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่จะต้องมียุทธศาสตร์ทั้งสามดำเนินควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน

^{๓๔} พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, “การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๒-๑๓๕.

ส่วนการพัฒนาคนตามหลักพุทธธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรืออำนวยความสะดวกที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ซึ่งเรียกว่า ติฎฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกกรรม ^{๓๕} นั้น ประกอบด้วย

๑. อุกุฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงหรือตระหนักรู้ที่จะศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

ในปาฏิโมกขสังวรศีลที่เกี่ยวกับการกระจายผลผลิตวรรคธรรมแรกทีกล่าวถึงการเว้นขาดจากของที่เขามิได้ให้ ในขณะที่วรรคธรรมหลังสามารถขยายไปได้ถึงองค์ธรรมหมวดสังคหวัตถุ ^{๓๖} ได้แก่

๑. ทาน (การให้) คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดจนคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน จูงใจให้นิยมยินดี

๓. อัถตจริยา (การประพฤติประโยชน์) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญ

สาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดจนวางตนเหมาะสมฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

^{๓๕} อัง.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๙๕.

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและในทฤษฎีของนักคิดไทย ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อประยุกต์หลักพุทธธรรม กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

๑. แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป

๒. หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ

หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท มีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง คือ

๒.๑ อุดมฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี มีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมให้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างอาชีพสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความเพียร มีความรอบคอบ ซื่อสัตย์สุจริต มีสติ ไม่โลภ มีความวิริยะอุตสาหะ มุ่งให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ขยันหมั่นเพียร พยายามพัฒนาชีวิตด้านฐานะทางเศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก เน้นให้รู้จักการดำเนินชีวิต รู้จักการใช้จ่ายและรักษาทรัพย์ที่ได้มา รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง ดูแลเอาใจใส่กิจการงานของตนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทอดทิ้งสอนให้ลงมือกระทำด้วยความพยายามของตน รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ

อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ

๒.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงรู้จักประมาณตน พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ พึ่งพาตนเองได้ พออยู่ พอกิน และพอเพียง ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต รู้จักเก็บรักษาทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ไม่ให้เป็นอันตรายและเสื่อมเสีย ละเว้นอบายมุขทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่มน้ำเมา การเที่ยวกลางคืน การดูการละเล่น การเล่นการพนัน หรือการเกียจคร้านไม่ทำการงาน เหล่านี้จึงพยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล เพราะอบายมุขเป็นหนทางแห่งความเสื่อมความพินาศและสูญเสียทรัพย์ เป็นเหตุความหายนะ ไม่เคยทำให้ใครได้รับความเจริญรุ่งเรือง

๒.๓ กัลยาณมิตรตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหา ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน มีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการรู้จักเกื้อกูลกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบ ไม่เบียดเบียนชีวิตและทำลายธรรมชาติ สงเคราะห์กันเองในชุมชน เอื้ออาทรต่อกันและมีคุณธรรมในตนเอง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว รู้จักคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกคบเสวนา ศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน การละเว้นการคบเพื่อนชั่ว

๒.๔ สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดี สมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ การดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะพอดี เมื่อมีทรัพย์แล้วควรนำทรัพย์มาใช้จ่ายเลี้ยงชีพให้พอเหมาะพอดีแก่ฐานะเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ จะต้องรู้จักกินรู้จักใช้จ่ายอย่างระมัดระวัง ไม่ทะเยอทะยาน หรืออยากได้ในสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต มีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการรู้จักพอเพียง มีการพอประมาณทั้งในการบริโภคและการดำเนินชีวิต มีความมั่นคงในจิตใจ และไม่ประมาท รู้จักมัธยัสถ์ อดออม รู้จักประมาณตนเอง มีประหยัดเก็บไว้ รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี รู้จักการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้น้อยที่สุด โดยได้ผลประโยชน์จากการใช้นั้นมากที่สุด รู้จักใช้เงินเมื่อถึงคราวใช้ โดยรู้คุณค่า

ของเงิน ไม่สุรุ่ยสุร่าย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง แต่มิได้หมายถึงการเก็บไว้โดยไม่จ่ายเลย จะต้องรู้จักใช้ รู้จักเก็บให้เหมาะสม

๓. ประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในสังคมปัจจุบัน

๓.๑ จากหลักธรรมข้ออุฏฐานสัมปทาภิกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงและหลักธรรมมีปรัชญาหรือแนวคิดที่สอดคล้องกันอย่างสำคัญ คือมุ่งให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา ขยันหมั่นเพียร พยายามพัฒนาชีวิตด้านฐานะทางเศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก เน้นให้รู้จักการดำเนินชีวิต รู้จักการใช้จ่ายและรักษาทรัพย์ที่ได้มา รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง ดูแลเอาใจใส่กิจการงานของตนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทอดยถยสอนให้ลงมือกระทำด้วยความพยายามของตน รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ

๓.๒ จากหลักธรรมข้ออารักขสัมปทาภิกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงและหลักธรรมมีปรัชญาหรือแนวคิดที่สอดคล้องกันอย่างสำคัญ คือ รู้จักเก็บรักษาทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ไม่ให้เป็นอันตรรายและเสื่อมเสีย ละเว้นอบายมุขทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่มน้ำเมา การเที่ยวกลางคืน การดูการละเล่น การเล่นการพนัน หรือการเกียจคร้านไม่ทำการงาน เหล่านี้จึงพยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล เพราะอบายมุขเป็นหนทางแห่งความเสื่อมความพินาศและสูญเสียทรัพย์ เป็นเหตุความหายนะ ไม่เคยทำให้ใครได้รับความเจริญรุ่งเรือง

๓.๓ จากหลักธรรมข้อกัลยาณมิตตตากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงและหลักธรรมมีปรัชญาหรือแนวคิดที่สอดคล้องกันอย่างสำคัญ คือ รู้จักคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงูไปในทางเสื่อมเสีย เลือคบเสวนา ศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน การละเว้นการคบเพื่อนชั่ว

๓.๔ จากหลักธรรมข้อสมชีวิตากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงและหลักธรรมมีปรัชญาหรือแนวคิดที่สอดคล้องกันอย่างสำคัญ คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี รู้จักการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้น้อยที่สุด โดยได้ผลประโยชน์จากการใช้นั้นมากที่สุด รู้จักใช้เงินเมื่อถึงคราวใช้ โดยรู้คุณค่าของเงิน ไม่สุรุ่ยสุร่าย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง แต่มิได้หมายถึงการเก็บไว้โดยไม่จ่ายเลย จะต้องรู้จักใช้ รู้จักเก็บให้เหมาะสม

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ที่นำแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้ มุ่งให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจโดยเน้นการผลิตวัตถุเพื่อสนองความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด ส่งเสริมให้มีการแข่งขัน มีระบบตลาดเสรี เพื่อให้ทุกอย่างดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ บนสมมุติฐานว่า ประชาชนได้รับการสนองความต้องการแล้ว จะมีความสุขมากขึ้น สังคมโดยรวมก็จะดีขึ้นเอง แต่ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นคือ การแข่งขันที่นำไปสู่การทำลายล้างทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งทรัพยากรตลอดจนสภาพแวดล้อม สังคมที่สภาพเสื่อมโทรมลง วัฒนธรรมท้องถิ่นล่มสลาย จนทำให้เข้าใจได้ว่า ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตกเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เนื่องจากเป็นการพัฒนาที่มุ่งความเจริญทางด้านวัตถุด้านเดียว ทำให้เสียดุลเพราะขาดการพัฒนาองค์ประกอบด้านตัวมนุษย์โดยเฉพาะในหน้าที่เป็นปัจจัยทางนามธรรม

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - พ.ศ. ๒๕๔๙) และแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - พ.ศ. ๒๕๕๔) ฉบับปัจจุบัน นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อทิศทางการพัฒนาประเทศต่อเนื่องจากแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๘ ที่มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเดิมจากการเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นจุดมุ่งหมายหลักแต่เพียงอย่างเดียว เป็นการเน้นให้คนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

โดยสรุป แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๐ จึงเป็น “การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ” โดยการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และวิถีการพัฒนายั่งยืนบนพื้นฐานของ “ดุลยภาพเชิงพลวัต” ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง รวมทั้งความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุ กับจิตใจของคนในชาติ ขณะเดียวกันมีดุลยภาพการพัฒนาระหว่างภายในคือ “ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของฐานรากของสังคมและความสมดุลในประโยชน์ของทุกภาคส่วนเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม” กับภายนอกคือ “ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสร้างพันธมิตรการพัฒนาในโลกาภิวัตน์” โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพและความได้เปรียบด้านอัตลักษณ์และคุณค่าของชาติทั้ง “ทุนสังคม” “ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และ “ทุนเศรษฐกิจ” มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเป็นเสมือนเสาเข็มหลักในการพัฒนาประเทศให้มั่นคงและสมดุล ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบและวัฒนธรรมธรรมาภิบาลและประชาธิปไตยในทุกภาคส่วนและทุกระดับ โดยใช้ความรู้ คุณธรรมและความเพียรในกระบวนการพัฒนาที่อยู่บนหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีระบบภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งกระบวนการทรรศน์การพัฒนาดังกล่าวนี้จะเป็นภูมิคุ้มกันประเทศให้สามารถ

ปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งด้านวัตถุ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี อันจะนำไปสู่ “ความอยู่ดีมีสุข” ของคนไทยทั้งชาติ เป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” และประเทศไทยสามารถ “ดำรงอยู่” ในประชาคมโลกได้อย่างมีเอกราชและอธิปไตยที่มั่นคง มีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิ สงบสุขและสันติกับโลกในที่สุด

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑. ควรจัดทำหลักสูตร หรือสอดแทรกหลักสูตรวิชาเศรษฐกิจพอเพียง ในหลักสูตรการเรียนการสอน การจัดอบรมสัมมนา หลักสูตรที่มีเนื้อหาสาระให้ความรู้ความเข้าใจหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความรู้ความเข้าใจแก่แกนนำชุมชน หมู่บ้าน หน่วยงาน องค์กร ให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถนำไปยึดถือปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน

๒. ควรจะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสังคมยุคปัจจุบัน เน้นหลักปฏิบัติ ยึดหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยอ้างอิงกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าหายุทธศาสตร์ในการวางนโยบายของประเทศให้มีการดำเนินไปสู่ความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และศีลธรรมจริยธรรม ไปพร้อม ๆ กัน

๓. จัดทำโครงการพัฒนาตามวิถีแนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้างเวทีให้ผู้นำของหมู่บ้าน ชุมชน องค์กร ได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกัน สามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของกันและกัน ตลอดจนมีช่องทางที่จะติดต่อสื่อสารและร่วมมือกันในการทำงานเป็นเครือข่ายต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒.

_____ . ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม . กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

ค. หนังสือ:

กระทรวงศึกษาธิการ. ทฤษฎีใหม่ในหลวงชีวิตที่พอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๔๓.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ . ๘๐ พรรษาเทิดไท้องค์ราชัน. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.

ชูศักดิ์ จุฑานวัสน์, ผศ. เศรษฐศาสตร์เพื่อชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

ไชย ณ พล. พอดี ดีที่สุด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๔๑.

ดาณูภา ไชยพรธรรม. เศรษฐกิจพอเพียง ชีวิตต้องรู้จักพอก่อนที่จะไม่มีอะไรเหลือให้พอ.

กรุงเทพมหานคร : ยูโรปา เพรส บริษัท จำกัด, ๒๕๕๐.

- ตีรณ พงศ์มพัฒน์, ศ. **เศรษฐศาสตร์ครอบครัว**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓.
 ทองทิพภา วิริยะพันธุ์. **เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
 กรุงเทพมหานคร : G.P. CYBERPRINT, ๒๕๕๐.
- บุญมี แทนแก้ว. **ปรัชญาศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.
 ประเวศ วะสี, ศ.นพ.ปารุญญาป้วย อึ้งภากรณ์ **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทาง
 เศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน,
 ๒๕๔๑.
- _____, **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**.
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
- ปิยบุตร หล่อไทรเลิศ. **เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด, ๒๕๔๖.
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **พระราชดำรัส คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชนปี ๒๕๔๑
 และทฤษฎีใหม่**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานจัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์
 สำนักงานจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๔๑.
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **พระราชดำรัส ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
 อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๑.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.
 พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
 กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.
 กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระราชปริยัติ (สถิตย์ สิริธโร). **งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
 กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. **การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดย
 เปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พิศิษฐ์ ใจยกิ่ง. **๒๐๙ คำสอนพอเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
 ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร :
 บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- พุทธทาสภิกขุ. **ทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

เสาวณี เทพหัสดิ. **การสร้างตนเองด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

สุนทร กุลวัฒนวรพงศ์. **ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่**,

กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๔.

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. **กระบวนการวิเคราะห์และปฏิบัติตามแนวพระบรมราชาวาทคุณธรรม**

๔ ประการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฟ้าอภัย จำกัด, ๒๕๔๗.

_____. **แนวทางปฏิบัติ ๗ ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงจากแนวปฏิบัติสู่แนวคิดทาง**

ทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ด

ยูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐.

สุเมธ ตันติเวชกุล,ดร. **เบื้องพระยุคลบาท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

สมศักดิ์ อมรสิริวงศ์. **การวิเคราะห์การก่อเกิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยปฏิธานนิยม**

และหลังปฏิธานนิยม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.

ไสว บุญมา. **เศรษฐกิจพอเพียง ภูมิปัญญาชาติไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ดีฟิ่ง

จำกัด, ๒๕๔๓.

อภิชัย พันธเสน, ศ.ดร. **การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาด**

กลางและขนาดย่อม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,

๒๕๔๖.

๒. งานวิจัยและวิทยานิพนธ์:

พระครูประสิทธิ์สรคุณ (บุรินทร์ ลีตธมฺโม). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความไม่ประมาทใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขา

พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๙.

พระมหามิตร ลีตปญฺโญ (วันยาว). “ความรู้จักพอประมาทในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลัก

เศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๗.

พระมหาศีร์วิวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “มัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ”. **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วีรพล แพทย์ประสิทธิ์ พ.ท. “การรับรู้บทบาทของกองทัพบกในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงเฉพาะพื้นที่ป่าดงนาทามอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดอุบลราชธานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๓. ภาษาอังกฤษ

Bhikkhu Payutto (Phra Debvedi). **Buddhist Economics**, Translated by Dhammavijaya. Second Impression. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Buddhist University Press, 1992.

Gnanarama, Ven. Pategama. **An Approach to Buddhist Social Philosophy**. Singapore : Ti – Sarana Buddhist Association, 1996.

Kalaupahana David, J. **The Buddhist Philosophy**. Hawaii : Hondolulu University Press, 1997.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระวิทยา ภาณสาโร (คัมภีร์ราษฎร์)
เกิด	วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ บ้านเลขที่ ๑๗๘ หมู่ ๔ ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี
การศึกษา	พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ รุ่นที่ ๕๔
หน้าที่	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหนองดุก เลขานุการเจ้าคณะตำบลห้วยหอม เขต ๑ ครูสอนพระปริยัติธรรมวัดหนองดุก ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวัดเขาตุ้ม พระทรงพระปาฏิโมกข์ พระกรรมวาจาจารย์
อุปสมบท	วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๔๒
สังกัด	วัดหนองดุก ตำบลช่องแค อำเภอตากถ้ำ จังหวัดนครสวรรค์
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดหนองดุก (ถ้ำทิพย์มงคล) ตำบลช่องแค อำเภอตากถ้ำ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๒๑๐ โทร. ๐๘ - ๔๕๗๓ - ๖๘๒๔

ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุญาตพระรัตนตรัย พระวิทยา ญาณสาร (กุ่มราษฎร์) พ.ศ.๒๕๕๓

ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุญาตพระรัตนตรัย พระวิทยา ญาณสาร (กุ่มราษฎร์) พ.ศ.๒๕๕๓

ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุญาตพระรัตนตรัย พระวิทยา ญาณสาร (กุ่มราษฎร์) พ.ศ.๒๕๕๓